

Літаратура і Мастацтва

ОРГАН МІНІСТЭРСТВА КУЛЬТУРЫ І ПРАЎЛЕННЯ САЮЗА ПІСЬМЕНІКАЎ БССР

ПЯТНІЦА, 13 лютага 1987 г. № 7 (3365) © Выходзіць з 1932 г. © Цана 10 кап.

НАШ СУЧАСНІК-ПУШКІН

Глыбокі, ясны і чысты свет Пушкіна. Поўны гармоніі і прыгажосці, створаны вакол чалавека і звернуты да народа, ён бясконцы і разнастайны, як само жыццё. Вечныя ідэалы — праўду і свабоду, годнасць, сумленне, гонар — прынёс у наш век Пушкін. І з гэтымі каштоўнасцямі ідзе ён у будучыню, абуджаючы пачуцці добрых у новых пакаленнях, назаўсёды застаючыся іх духоўным настаўнікам і сучаснікам.

Адаць даніну памяці вялікаму сыну Айчыны сабраліся 10 лютага ў Маскве, у Вялікім тэатры Саюза ССР прадстаўнікі партыйных, савецкіх і грамадскіх арганізацый, працоўных калектываў, дзеячы літаратуры і мастацтва.

Апладысментамі сустрэлі ўдзельнікі вечара таварышаў ГАРБАЧОВА М. С., АЛІЕВА Г. А., ВАРАТНІКОВА В. І., ГРАМЫКУ А. А., ЗАЙКОВА Л. М., ЛІГАЧОВА Я. К., РЫЖКОВА М. І., САЛОМЕНЦАВА М. С., ЧЭБРЫКАВА В. М., ШЭВАРДНАДЗЕ Э. А., ДЗЕМІЧАВА П. Н., ДАЛГІХ У. І., СЛЮНЬКОВА М. М., ТАЛЫЗІНА М. У., ЯКАУЛЕВА А. М., БІРУКОВУ А. П., ДАБРЫНІНА А. Ф., ЛУК'ЯНАВА А. І., МЯДЗВЕДЗЕВА В. А., НІКАНАВА В. П., РАЗУМОУСКАГА Г. П.

Вечар адкрыў старшыня Усеаюзнага камітэта па правядзенні Дзён памяці А. С. Пушкіна, міністр культуры СССР В. Г. ЗАХАРАЎ.

Дні памяці Пушкіна арганічна, падкрэсліў ён, блізкія атмасферы актыўных грамадзянскіх спраў, шырокай дэмакратыі, праўды і публічнасці, якая ўсталяваецца ў савецкім грамадстве. Найвышэйшы гуманізм яго паэзіі — наш верны саюзнік у бітве з духоўнай карозіяй і коснасцю, за глыбокае абнаўленне ўсяго жыцця.

Зноў і зноў вывучаючы спадчыну А. С. Пушкіна, учытваючыся ў яго мудрыя, прызыўныя радкі, мы набываем у вялікім паэце нашага духоўнага сучасніка, сказаў у заключэнне прамоўца.

Слова пра жыццё і творчасць Пушкіна сказаў паэт Я. ІСАЕЎ. Творчасць Пушкіна, сказаў ён, з'яўляецца часткай нас саміх, часткай акружаючай нас прыроды. Яго слова хвалюецца на зямлі, ходзіць ад сэрца да сэрца, з пакалення ў пакаленне, з народа ў народ.

Пра значэнне творчасці Пушкіна, вернасць савецкіх дзеячаў культуры яго традыцыям гаварылі ўкраінскі паэт Б. АЛЕЙНІК, народны пісьменнік Кіргізіі Ч. АЙТМАТАЎ, паэт-акадэмік І. АБАШЫДЗЕ (Грузія), народны артыст СССР кампазітар Г. СВІРЫДАЎ, народны артыст СССР К. ЛАУРОЎ.

ГОНАР І СЛАВА АЙЧЫНЫ

Прэзідыум вечара, прысвечанага памяці А. С. Пушкіна, які адбыўся ў Дзяржаўным акадэмічным Вялікім тэатры оперы і балета БССР.

Слова пра творчасць вялікага рускага паэта гаворыць віцэ-прэзідэнт АН БССР І. Навуменка.

10 лютага ў Дзяржаўным акадэмічным Вялікім тэатры оперы і балета БССР адбыўся вечар, прысвечаны памяці вялікага рускага паэта Аляксандра Сяргеевіча Пушкіна.

У прэзідыуме знаходзіліся таварышы Я. Я. Сакалоў, Г. С. Таразевіч, М. В. Кавалёў, Г. Г. Барташэвіч, А. А. Малафееў, В. А. Плячэнікаў, прадстаўнікі партыйных, савец-

кіх, прафсаюзных і камсамольскіх органаў, кіраўнікі міністэрстваў, ведамстваў і творчых саюзаў, дзеячы літаратуры і мастацтва, перадавікі вытворчасці, воіны, студэнты.

Уступным словам вечар адкрыў Герой Сацыялістычнай Працы, лаўрэат Ленінскай прэміі, народны паэт Беларусі Максім Танк.

«Высокая сіла паэзіі...»

З выступлення Героя Сацыялістычнай Працы, лаўрэата Ленінскай прэміі, народнага паэта Беларусі М. ТАНКА

Каму не вядомы вешчыя словы В. Бялінскага: «Пушкін належыць да тых, якія жывуць і рухаюцца вечно, не спыняючыся ў тым пункце, дзе заспяла іх смерць, а прадаўжаючы развіццё ў сядомасці грамадства». Ніводзін з класікаў сусветнай літаратуры не займае такога месца ў сучасным духоўным жыцці свайго народа, як

Пушкін. «Высокая і светлая сіла яго паэзіі, чалавечнасць дум і пачуццяў, пушкінскі гуманізм, справядліва ўзяты цяпер у спадчыну гуманізм сацыялістычным», як зазначаў Аляксандр Твардоўскі, не страцілі свайго значэння сёння, і не страцяць ніколі.

Як сын Айчыны, Пушкін не мог не задумацца над карды-

нальнымі пытаннямі ўсіх часоў і народаў — над вынікамі вялікіх узрушэнняў у грамадстве і прыродзе, над праблемамі вайны і міру. Ён быў патрыятам, ён ганарыўся перамогамі воінаў расійскіх, але адначасова бачыў усю жорсткасць вайны і звязаныя з ёй незваротныя страты. У вершы «Вайна» Пушкін пісаў:

И все умрет со мной: надежды юных дней,
Священный сердца жар, к высокому стремленью,
Воспоминание и брата и друзей,

И мысли творческих напрасное волненье,
И ты, и ты, любовь!..

Пісалася ўсё гэта не ў нашу пару, калі над галавой вісіць небяспека знішчэння ўсяго чалавецтва. Аднак жа яго неўміручыя словы гучаць як набатны кліч, звернуты да ўсіх народаў свету: «Да здравстаует разум, да скроецца тьма!»

Яго настольнымі клопатамі была створана руская літара-

турная мова, ва ўсіх жанрах прыгожага пісьменства былі прапанаваны радыкальныя рэформы. Даўшы магутны штуршок новай рускай літаратуры, ён імкліва высеў яе на сусветную дарогу, паставіўшы надзейныя і далёка бачныя вехі для ўпэўненага руху наперад. Дарэчы будзе прывесці тут нядаўняе выказванне амерыканскага пушкініста Уолтэра Вікеры: «Пушкін сказаў тое, што ніколі не было да яго вымаўлена, і тое, што з тых часоў ніколі не забывалася».

Універсальнасць яго генія дазволіла стварыць найвышэйшыя ўзоры не толькі рускага верша, але і прозы. Нездарма Леў Талстой гаварыў, што «Аповесці Белкіна» трэба «вывучаць і вывучаць кожнаму пісьменніку».

Пушкін — адна з самых дзіўных з'яў у сусветнай паэзіі, і як пясняр братняга рускага народа нам ён заўсёды быў асаб- (Заканчэнне на стар. 2—3).

ГОНАР І СЛАВА АЙЧЫНЫ

(Заканчэнне. Пачатак на стар. 1).

ліва блізім. Пад яго дабра-творным уплывам расла і развілася беларуская паэзія. Бадай, нельга сёння знайсці ў нас паэта, у творчасці якога не адчуваўся б яго ўплыў. Не знойдзеш і ніводнага беларуса, які б не чытаў Пушкіна.

З Беларуссю звязаны і пэўныя моманты біяграфіі Пушкіна. Праз наш край пралёт шлях маладога паэта, які вяртаўся з выгнання ў Міхайлаўскае праз Магілёў і Віцебск. У Беларусі жылі нашчадкі паэта. Сюжэт апавесці «Дуброўскі» быў падказаны гісторыяй «аднаго беларускага небагатага шляхціца, па прозвішчу Астроўскі».

Прайшло паўтара стагоддзя з дня смерці Пушкіна, а мы яго

ўсё адкрываем нанова, бо яго творчая спадчына — жывая і дзейная сіла, магутны паскаральнік развіцця шматнацыянальнай сацыялістычнай культуры.

Адным з бліжэйшых клопатаў кожнага, хто працуе на ідэалагічным фронце, павінен быць клопат аб набліжэнні Пушкіна да нашых дзён, да цяперашніх і зўтрашніх пакаленняў саацчых людзей. Тут узростаючая роля адводзіцца школе, якая, ступіўшы на дарогу рэформы, здольна будзе далучыць навучэнцаў да невычэрпна багатых духоўных скарбаў і перш за ўсё да пушкінскай спадчыны. Вялікім творам генія ў мастацтве суджана бясконца доўгае жыццё на карысць чалавечтва.

здольнасцю паглыбляцца ў стагоддзі сівай мінуўшчыны і глядзець далёка наперад. Асоба Пушкіна настолькі багатая, шырокая, шматгранная, гэтак шчодро надзеленая ад прыроды, што не паддаецца колькі-небудзь дакладнаму чалавечаму і мастацкаму вымярэнню. Ён неабдымны, як само жыццё.

Муза яго здольна плакаць і смяяцца, быць бесклапотнагуллавай і ўздывацца на высокі парог трагічнасці, яна часам ператвараецца ў праніжнёны шпэт закаханага, споведаў уражанага жаночым характаром сэрца, умее спяваць дзіўную песню аб харакце прыроды і вшчачы трыбуным голасам народнага веча.

Я, відаць, не перабольшу, калі скажу, што пачынаючы з дзяцінства, са школьных хрэстаматыі адкрываць характар навакольнага свету, роднай зямлі, болей, чым хто другі з паэтаў, нас вучыць Пушкін. «Буря мглою небо кроет, вихри снежные крутя, то как зверь она завоет, то заплачет, как дитя»; «Уж небо осенью дышало, уж реже солнышко блистало, короче становился день, лесов таинственная сень с печальным шумом обнажалась»; «Зима!.. Крестьянин торжествуя, на дровнях обновляет путь» — колькі такіх радкоў і вершаў запомнілі мы з дзяцінства, і яны сталі нашымі спадарожнікамі на ўсё жыццё. Пачуццё радасці, здзіўлення, захаплення выклікаецца якраз тым, што ў вершах геніяльнага паэта ўсё вельмі простае, роднае, блізкае.

У лірыцы Пушкіна знайшла найбольш поўнае выяўленне асоба паэта, яе агромністая духоўная энергія, адчуванне вялікім творцам як супярэчнасцей жыцця, так і яго гармоніі. Сэрцу Пушкіна бясконца дарагі свет рускага народнага жыцця, духоўныя каштоўнасці, створаныя народам на працягу стагоддзяў. Сваёй першай пазмай «Руслан і Людміла», бесмяротнымі казкамі, зрэшты ўсёй творчасцю геніяльнага паэта гэта засведчыў.

У першы перыяд сваёй творчасці (рубеж канца 10-х — пачатку 20-х гадоў XIX стагоддзя) Пушкін узначальвае плынь рускага рамантызму, становіцца выразнікам яго свабодалюбных, як і ў слаўтага англійскага паэта Байрана, імкненняў. Аднак ужо ў час стварэння так званых «паўднёвых» пазм — «Каўказскі палоннік», «Браты

разбойнікі», «Бахчысарайскі фантаз», «Цыганы» — усебдымная шырыня, ёмістасць прынцыпу народнасці ва ўяўленні Пушкіна далёка аспрэжваюць «байранаўскае» разуменне гэтага прынцыпу. Таму першапачатковым аспектам праблемы «народнасці» ў Пушкіна выступае неабходнасць ачысціць літаратурную мову ад залішняй прыглажанасці, «вычурнасці», перанятых некаторымі рускімі пісьменнікамі ад пісьменнікаў заходнеўрапейскіх і не ўласцівых рускаму стылю, светаўспрымання, светаадчування.

«Яўгеній Анегін» — найвышэйшае паэтычнае дасягненне Пушкіна, якое не мае жанравых аналогій ні ў рускай, ні ў сусветнай літаратуры. Бялінскі назваў вершаваны раман Пушкіна «энцыклапедыяй рускага жыцця». У рамане паэт крытычна асэнсоўвае адрыў адзінства ад жыватворнага маральна-духоўнага гунту, традыцый нацыянальнага жыцця, у тым ліку традыцый прастанародных, сялянскіх.

І яшчэ некалькі слоў пра адну здзіўляючую якасць генія Пушкіна. З'яўляючыся па сваёй прыродзе арганічна рускай з'явай, Пушкін тым не меней умеў паглыбляцца ў духоўны свет другіх народаў, нацый, адчуць, зразумець яго, робячы і ў гэтай галіне вялікі адкрыццё. Эгаістычны пачатак, індывідуалістычная стыхія заходнеўрапейскай цывілізацыі з яе феадальнымі вытокамі, буржуазнай прыродай знайшлі ўваабленне ў так званых «Маленькіх трагедыях»: «Скульптур», «Каменны гасць», «Моцарт і Сальері». На дзіва аб'ектыўны, праўдзівы Пушкін: ён не кідае ценя на чужаземнае жыццё, паказваючы яго ў драматычным спляценні светлых і цёмных бакоў. Пушкін ніколі не забывае пра агульначалавечыя страсці.

Пушкін блізі і родны нам, беларусам. Ён праезджаў па нашых вёсках і гарадах, цікавіўся гісторыяй Беларусі, і гэта дало яму падставу сказаць пра беларусаў, як пра народ «издревле нам родной, но отчужденный от России жребиями войны».

Пушкін самы любімы ў народзе пісьменнік. Мілагучна, чароўна, меладыйна гучаць яго радкі на беларускай мове. У тым ліку «Яўгеній Анегін», перакладзены А. Куляшовым,

«Меды конікі» у перакладзе Янкі Купалы, «Палтава», перакладзена Якубам Коласам, і многія іншыя пушкінскія творы — вершаваныя і празаічныя.

Агромністы ўплыў аказала творчасць Пушкіна на беларускую літаратуру. Яшчэ ў мінулым стагоддзі гэты ўплыў адчуў на сабе наш першы буйны мастак слова В. Дунін-Марцінкевіч. Маецца на ўвазе яго ідылія «Сялянка», якая відэавочна перагукваецца з пушкінскай «Паненкай-сялянкай». Пушкінская ліра ўздзейнічала і на выдатнага беларускага дэрвалюцыйнага паэта Максіма Багдановіча. Ды і класікі нашай літаратуры Янка Купала і Якуб Колас глыбока чэрпалі з бяздоннай крыніцы пушкінскай паэзіі. Якуб Колас уплыў пушкінскай творчасці называе рашаючым: «Калі б не было Пушкіна з яго «Яўгеніем Анегіным», одай «Вольнасць» і пасланнем «У Сібір», «Капітанскай дачкой», — пісаў ён, — не было б, напэўна, і маіх пазм «Новая зямля» і «Рыбакова хата», лірыкі і прозы».

«У гістарычным развіцці літаратуры еўрапейскай, — пісаў Максім Горкі, — наша юная літаратура ўяўляе сабой феномен дзівосны... Наша літаратура — наша гордасць, лепшае, што створана нам і як нацыяй. У ёй уся наша філасофія, у ёй увасоблены вялікія парыванні духа; у гэтым дзіўным, казачным, хутка пабудаваным храме па сённяшні дзень ярка гараць розумы вялікай красы і сілы, сэрцы святой чысціні, розумы і сэрцы сапраўдных мастакоў... І ўсе яны, праўдзіва і сумленна асвятляючы зразуметае, перакрыта імі, гавораць: храм рускага мастацтва пабудаван нам пры маўклівай дапамозе народа, народ натхняў нас, любіце яго...»

Першая зорка ў выдатным сузор'і тварцоў рускай літаратуры Аляксандр Сяргеевіч Пушкін.

Як і прадбачыў паэт, увесць ён не памёр, яго душа, увасобленая ў заветнай ліры, тленню не паддаецца, яго назвала кожная існа на абсягах нашай агромністай сацыялістычнай Айчыны мова: і горды ўнук славян, і тунгус, і калмык як і ўсе астатнія савецкія народы. Слава аб геніяльным паэце перакрочыла рубяжы Айчыны. Пушкінская паэзія натхняе, сгарвае сэрцы мільёнаў людзей ва ўсім свеце.

«Найярчэйшая зорка ў цудоўным сузор'і...»

З выступлення лаўрэата Дзяржаўнай прэміі БССР, віцэ-прэзідэнта АН БССР І. Я. НАВУМЕНКІ

Сто пяцьдзесят гадоў прайшло пасля смерці Аляксандра Сяргеевіча Пушкіна, генія рускай літаратуры, які сваёй асобай і сваёй творчасцю аказаў і аказвае агромністы ўплыў на лёсы літаратурнага народаў Савецкага Саюза, на сусветны літаратурны працэс.

Жыццёвы шлях Пушкіна быў нядоўгім і глыбока трагічным. Пачаўшыся на сумежных вясенна-лістапада і дзевятнацатага стагоддзяў, ён абараўся на самым парозе дэмакратычнага ўздыму рускай літаратуры, якая як бы прыняла эстафету ад дэкабрыстаў.

Пушкін не належыць да ліку непрызнаных геніяў. Ён быў прызнаны адразу, яшчэ пры жыцці паэта, вакол кожнага яго творы вяліся гарачыя спрэчкі, дыскусіі, і кожнае новае дзесяцігоддзе, кожная эпоха павольна адкрывала Пушкіна, выяўляючы сваё бачанне спадчыны геніяльнага паэта. Мы, яго сацыялістычныя нашчадкі, аддзелены ад папярэдніх эпох сямідзесяцігадоваым рубяжом Вялікага Кастрычніка, бачым у Пушкіне не толькі агромністай сілы асобу, паэта-волата, творы якога хваляюць і ўзрушаюць нашы сэрцы, не толькі стваральніка рускай літаратурнай мовы, на якой узнікла і руская савецкая класіка. Мы бачым у Пушкіне сучасніка, субсідэніка, настаўніка, які дапамагае нам жыць і працаваць, без якога наогул нельга ўявіць нашу літаратурнае, мастацкае, духоўнае жыццё.

У нашай сацыялістычнай краіне паэзія Пушкіна атрымала такое агромністае пашырэнне, перад якім не ідуць ні ў якое параўнанне выданні паэта ў дэрвалюцыйную пару. Дастаткова сказаць, што апошні трохтомны збор яго твораў выходзіць тыражом 10 мільёнаў 700 тысяч экзэмпляраў. Можна без нацяжкі сцвярджаць: творы Пушкіна, як настольная кніга, ёсць у кожным савецкім доме.

Воляй лёсу Пушкін пазбег рэпрэсій, што абрушыліся на дэкабрыстаў, сярод якіх былі блізкія сябры і аднадумцы паэта. Але паэтычная дзейнасць Пушкіна, што вялася ў няспынай, жорсткай, няроўнай барацьбе з сіламі рэакцыі, цемрашальства за духоўную неза-

лежнасць сваёй асобы, права заставацца «непадкупным» голасам і «рэхам рускага народа», была не меншым грамадзянскім подзвігам, чым рэвалюцыйны подзвіг дэкабрыстаў. Адчайныя намаганні Пушкіна адстаць у гэтых умовах сваю чалавечую годнасць, праца думаць і пісаць, як ён хоча, не прыніжваючы перад царом і царадворцамі, нарэшце паставілі геніяльнага паэта пад няёмлыя пісталет Дантэса.

Пушкін — першы рускі паэт сусветнага маштабу і значэння. Свой уплыў на мастацкае развіццё чалавечтва ён аказаў перш за ўсё тым, што быў найвялікшым паэтам Расіі, што яго творчасць як бы эпландзіла, дала накірунак вялікім ідэйна-мастацкім адкрыццям і здабыткам наступных перыядаў рускай літаратуры, рускай духоўнай культуры, што атрымалі магутны міжнародны рэзананс, сусветнае прызнанне ўжо ў пасляпушкінскую эпоху, у эпоху наспявання першай буржуазна-дэмакратычнай рэвалюцыі.

Творчасць Пушкіна ўвабрала ў сябе агромністы гістарычны, мастацкі вопыт усёй папярэдняй рускай літаратуры. Нарадзілася пушкінская паэзія на хвалі ўздыму рускай нацыянальнай самасвядомасці, выкліканай Айчынай вайной 1812 года. Можна быць па гэтай прычыне Пушкін быў, па сутнасці, паэтам адной тэмы. Але тэма гэтая — Расія, яе мінулае, сучаснасць, будучыня, яе дзіўная, непаўторная прырода, адметнасць, своеасаблівае рускае нацыянальнае характару, нарэшце месца Расіі ў свеце.

Безумоўна, папярэднікі Пушкіна, пачынаючы бадай, ад Нестара-летапісца, таксама пісалі аб Расіі. Але імяна Пушкін першым стаў паэтам рускага народа, бо першым загаварыў мовай народа, зірнуў на сарт вачамі народа, увасобіў у сваіх творах этычны і эстэтычны народны ідэал. Пушкін прынёс у паэзію, прозу новы стыль — лірычны, эпічны, якога да яго рускай літаратура не ведала і без якога яна, як літаратура, не магла развівацца.

Пушкін быў не толькі геніяльным мастаком слова, ён быў адначасна філосафам, гісторыкам, выдатным крытыкам, літаратуразнаўцам, надзеленым

Анатоль ВЯРЦІНСКІ

ЦАНА ЛЮБОВІ—ЛЮБОЎ...

Цана любові—любоў.
Іншай цаны тут няма.
Пушкін любіў Расію.
Любіла паэта яна.
Пушкін любіў Айчыну,
любіў жанчыну, сяброў.
Любоў была ўзаемная.
Цана любові—любоў.
Пушкін любіў Айчыну,
Пушкін любіў жыццё.

Яны ў адказ яму дораць
тое ж пачуццё.
Адзіныя, нераздзельныя
у гэтай любові яны.
Цана любові—любоў.
Іншай няма цаны.
Святло той любові струменяць
над зменамі зім і лет...
Пушкін і Расія. Радзіма і Паэт.

«Праз вякі ён будзе першым...»

З выступлення лаўрэата Ленінскай прэміі, Героя Сацыялістычнай Працы, народнага пісьменніка БССР В. У. БЫКАВА

нага светапогляду, майстар слова, ён не любіў прозу. Ёсць яго асабістае сведчанне: «Ежлі бы я не быў вынуждзены абстоітальствамі, я бы для прозы не абмакнуў пера в черниль». Калі гэта сапраўды так, то чалавечтва ўдзячнае тым яго «обстоітальствам», якія так або інакш былі ім перажыты, нават невялікім абставінам, якія затрымалі паэта на некалькі тыдняў у далёкім Болдзіне і тым самым садзейнічалі нараджэнню бессмяротных радкоў ягонай прозы — ягоных маленькіх апавесцей і маленькіх трагедый. Цяпер ужо няважна, як да гэтага ставіўся сам аўтар, які, дарэчы, схаваўся за прыдуманым ім Іванам Пятровічам Белкіным і нават сачыніў яго псеўдабіяграфію, няважна, што некаторыя з сяброў сустрэлі паяўленне яго прозы ў друку без энтузіязму, нават малаважна і тое, што праніклівы і разумны Бялінскі назваў іх «княвартымі таленту і імені Пушкіна». Час паказаў, што Пушкін стварыў шэдэўры значэнне якіх ніколі не зменшыцца.

Вядома таксама, што Пушкін не любіў велерэчывыя, псеўдагістарычныя сачыненні. Дзіўна, але чалавек вельмі выраз-

нага жанаў. Ён пераўтварыў тагачасную літаратурную мову, паэзію і, канечне, не мог абыйсці сваім наватарствам прозу.

Вядома, што проза — гэта перш за ўсё мова ў яе жывой натуральнасці, не перасаджаная з французскай або якой-небудзь іншай, не штучны суррагат, а народная і жывая, якой тады не шмат было ў пецярбургскіх салонах, затое ёю поўнілася народная стыхія, расійская глыбінка. Пушкін быў першы з расійскіх літаратараў, хто не пасаромеўся пусціць яе, заняўшы і пагарджаную, у сваю паэзію, а таксама прозу — ад «Арапа Пятра Вялікага» да несумненнага пушкінскага шэдэўра, знакамітай «Капітанскай дачкі». Ён жа затым і сфармуляваў яе неўміруае крэда: «Точность и краткость — вот первые достоинства прозы. Она требует мыслей и мыслей — без них блестящие выражения ни к чему не служат».

Урокі Пушкіна — празаіка так або інакш адбіліся на творчасці геніяў сусветнай літаратуры, але найперш рускай. Лермантаў, Гогаля, Талстой, Чэхаў, Бунін тварылі пад несум-

ненным уплывам Пушкіна. Ягона ўплыву ў гэтым сэнсе не абмінуў ніводзін з сур'езных беларускіх пісьменнікаў, асабліва ў ранейшыя дзесяцігоддзі. Гэта цяпер мы распісаліся, і не столькі думак у нашай прозе, колькі слоў і... тамоў.

Але Пушкін вялікі не толькі паэтычнымі або празаічнымі ўрокамі. Усё яго жыццё — змястоўнейшы ўрок этыкі, годнасці і маралі. Нават ягоныя чалавечыя слабасці — урок для многіх пакаленняў наступнікаў усіх часоў і народаў.

Ён быў волатам духу і заставаўся звычайным чалавекам свайго складанага часу. Ён не любіў царскі двор, але не меў сіл адмовіцца ад пакутніцкага

жыцця пры ім. Вядома, што за нейкія два гады да свайго пагібелі ён падаў прашэнне аб адстаўцы, ды хутка ўзяў яго назад. І мы цяпер думаем, як бы інакш склаўся яго лёс, калі б ён выйшаў у адстаўку, паехаў з сям'ёй у сваё Міхайлаўскае... Але не, умяшаліся сябры, і з іх самы лепшы — Жукоўскі. Як гэта нярэдка бывае, — з самых лепшых пачуццяў. Але гэта ўмяшанне павяло паэта прамой дарогай да гібелі.

І ўсё ж ён зрабіў, мабыць, усё, што было яму наканавана лёсам і колькі не суджана было нікому. Праз стагоддзі ён будзе для нас самы першы і самы лепшы з усіх волатаў духу.

«Мастацтва сапраўднае заўсёды шчырае...»

З выступлення народнага мастака СССР, лаўрэата Дзяржаўнай прэміі СССР
М. А. САВІЦКАГА

Ёсць людзі, дакранаючыся да велічы якіх, ачышчаецца душа. Раз з'явіўшыся на зямлі, азраюць яны яе святлом. І ззяне гэта гарыць не згасаючы і з загадкавай сілай разгараецца ўсё ярчай, асвятляючы нам наша мінулае і ўказваючы шляхі будучага. Святло, разлітае ў свеце, збірае душы людзей разам і з пранізлівай яснасцю ўвасабляе веліч прызначэння чалавека. Ва ўсе стагоддзі і эпохі звяртаюцца да гэтых людзей і знаходзяць у іх крыніцу сілы і натхнення. Захапляючыся і схіляючыся перад веліччу іх духу, мы дакранаемся да вялікай тайны быцця, паказанай ім. Усёперамагаючай сілай свайго чалавечасці гэтыя людзі звяртаюць нас да добра, і мы свята захоўваем іх імёны. Такі чалавек, які азырыў нашу гісторыю вечным святлом ісціны, добра і прыгажосці,—Пушкін.

Няма большага спакушэння для чалавека, чым усведамляць сваю выбранасць. І многія, не здолеўшы саўладаць з уласнай душой, аказаліся недастойнымі высокага прызначэння мастака. Веліч Пушкіна яшчэ і ў тым, што, усведамляючы сваю выбранасць, ён разумее яе як абавязак. Бо дар — не ўласнасць генія. Мастацтва ачышчае душы людзей для таго, каб пераўтварыць іх жыццё. Мастацтва сапраўднае заўсёды шчырае— яго нельга тварыць з нячыстай душой. І таму першы чалавек, душа і жыццё якога пераўтвараюцца мастацтвам,—сам мастак. Веліч генія-мастака непарыўная з веліччу генія-чалавека. Жыццё мастака ёсць адзін—быць можа, галоўны,—з яго твораў. І Пушкін-чалавек гэтак жа вялікі, як Пушкін-мастак.

Нельга зразумець Пушкіна-чалавека, не зразумеўшы яго мастацтва. І гэтак жа мастацтва Пушкіна паўстае перад намі ва ўсёй свайго велічы толькі асветленае яго асобай. Веліч Пушкіна ў гэтым непарыўным зліцці, у геніяльным перараджэнні жыцця ў паэзію.

«Гэта быў пясняр свабоды...»

З выступлення народнай артысткі БССР
Л. М. ДАВІДОВІЧ

Ён пражыў недаравальна кароткае жыццё. І на шчасце — бязмерна доўгае. Гогаль сказаў аднойчы, што Пушкін — гэта рускі чалавек у яго развіцці, у якім ён, магчыма, з'явіцца праз дзвесце гадоў... Паэт заўсёды быў разам са сваімі суайчыннікамі. Пакаленне за пакаленнем ён адораваў сонечным запасам святла і душэўнасці. А сёння, як ніколі, Пушкін стаў бліжэй нам. Яго вобраз яднаецца з ідэалам свабоднай, гарманічнай, духоўна багатай асобы. Свет пушкінскай паэзіі адкрывае нам рэальнасць адвечнага імкнення да паўнаты і дасканаласці жыцця, ён актыўна адмаўляе бяскрыласць думак, абмежаванасць пачуццяў, убогасць душы. Гэта з яго дапамогай мы вучымся любіць і ненавідзець, радавацца і смуткаваць, перажываць і спадзявацца!

Мы атрымалі ў спадчыну не

Сапраўднае прызначэнне заўсёды маральнае. Чым глыбей усведамляе мастак прызначэнне свайго таленту, тым больш сціплы ён як чалавек. Такім быў і Пушкін. Яго прастата, звычайнасць, будзённасць уражвала людзей не менш, чым яго геніяльнасць. Толькі адно выдвала ў ім прака: яго мова. Яна ўражвала і захапляла, як і яго мастацтва.

У недасягальнай па дасканаласці форме Пушкін сказаў аб прызначэнні мастака на зямлі, аб прызначэнні мастацтва. Усё трагічнае жыццё яго было ўвасабленнем гэтага прызначэння. Ні адна форма мастацтва не магла змясціць яго дару, ні адзін жанр не адпавядаў велічы яго ведаў. Мы можам толькі здагадацца, як цяжка было Пушкіну-чалавеку несяці цяжар усвяднення Пушкіна-генія.

Гаварыць аб Пушкіне амаль немагчыма. Немагчыма, акрамя ўсяго іншага, яшчэ і таму, што словам ён карыстаўся зусім інакш, чым мы. Ён даў ёму да дасканаласці, да цудоўнай гармоніі. «Ён спасцігнуў, што мова не ёсць адвольнасць, не ёсць уласнасць аўтара, а род сутнасці, улёты прыроды рэчаў у іх быццё і формы праяўлення». Ён увасобіў вялікае прызначэнне мастацтва. Таму геній яго невычарпальны, як ісціна, і зразуменне яго бясконцае. Яго жыццё і мастацтва — не проста люстэрка, глядзячы ў якое, людзі ўсіх часоў бачаць, як увасобілася ў іх жыцці паказаная ім прыгажосць. Мастацтва Пушкіна — найярчэйшае ўвасабленне вечнай сілы, якая імкнецца надаць высакароднасць жыццю і павярнуць чалавека да добра. Гэта вялікая сіла магчыма нідзе не была паказана так проста і разам з тым узвышана, так чароўна і адначасова чалавечна, як у Пушкіна. Толькі ўсвядоміўшы непарыўнасць мастака і чалавека, прако і паэта, паэзіі і лёсу, можна наблізіцца да таго недасяжнага, што вечна азарае святлом людскай душы—да тайны генія.

Толькі ліру Пушкіна, але і яго музу — разуменне задач і прынцыпаў творчасці, ключ да таямніцы прыгажосці. У паваротныя моманты гісторыі, калі ад мастака чакаюць твораў-падзей і слоў-учынкаў, перад намі паўстае пытанне: як памножыць грамадскі патэнцыял мастацтва? Менавіта гэта хвалюе зараз работнікаў тэатральнага цэха краіны. І як надзеяна, як сугучна з нашымі пошукамі ўспрымаюцца запаведы вялікага майстра. «Нашаму тэатру, — лісаў Пушкін, — адпавядаюць народныя законы...» Гэта ў аднолькавай ступені датычыць і мастацкіх сродкаў, і грамадзянскага зместу спектакля. Ад яго стваральнікаў, папярэджаў Аляксандр Сяргеевіч, патрабуюцца, акрамя смелай, багатай на здагадкі фантазіі, філасофскі круггляд і дзяржаўнае мысленне. Што жывіць і рухае

драматургію? Пушкін адказваў: чалавек і народ. Суднесеныя, цесна звязаны між сабой, гэтыя дзве велічыні вызначаюць шлях да сцэнічнай праўды. І няма нічога больш цікавага і пільнага, як даследаваць жыццёвы тыпы і характары, адкрываць «ісціну страстей» свайго эпохі. Толькі так можна адчуць плынь часу, падступіцца да набалелых праблем, з мерай асабістай адказнасці размаўляць з гледачом.

Мастацтва немагчыма без пераадолення тэматыхных клішэ, адпрацаваных схем і заучаных прыёмаў. Асабліва цяпер, калі мы адчыняем вокны насустрач свежым вятрам. «Дух веку», — казаў Пушкін, — патрабуе важных перамен і на

сцэне драматычнай». Мы іх таксама прадчуваем, рыхтуем, прагнем. У гэтым апраўданне і сэнс нашых творчых пакут, з гэтым звязаны нашы надзеі.

У пушкінскім сшытку захаваўся аўтарскі малюнак: на гранітнай набярэжнай Нявы стаіць Пушкін разам з Яўгеніем Анегіным. Тварэц і яго тварэнне... Што гэта, жарт генія? Не, хутчэй сакрэт і разгдка цудоўнай сілы мастацкага ўвасаблення. Калі твой герой становіцца для цябе жывым суб'ектам, можна быць упэўненым, што разам з табой тысячы і тысячы людзей павярнуць у яго рэальнае існаванне, будуць з ім спрачацца, раіцца, сябраваць, не звачаючы на старамодны сурдут і крыху арха-

ічныя манеры.

Пушкін ведаў, што «весь он не умрет». Яго паэтычны дар, непадуладны прасторы і часу, стаў набыткам усяго чалавечтва. Каб зразумець гэту ўнікальную з'яву, трэба спасцігнуць не толькі дзівосную гармонію пушкінскіх радкоў, але і пачуць іх галоўную ноту. Гэта быў пясняр свабоды. Пушкін, як ніхто, востра і глыбока адчуваў каштоўнасць чалавечай асобы, абараняў яе годнасць.

І не адным толькі прамі! «Невольник чести» ахвяраваў сабой, каб мы, яго патомкі, упэўніліся ў найвышэйшай каштоўнасці чалавечага «я» і ўмелі, калі трэба, пастаяць за свае правы, перакананні, сваю веру ў зямное прызначэнне.

«Паэты вучацца інтэрнацыяналізму...»

З выступлення лаўрэата Дзяржаўнай прэміі БССР,

паэта Р. БАРАДУЛІНА

Пушкінская прастата стала сімвалам глыбіні думкі, рускую мову, мову нашага міжнацыянальнага паразумення называюць па праву мовай Пушкіна. І сёння паэт вучыць валодзе рускай мовай усю планету. Такая магучая ўлада стваральніка сучаснай рускай мовы, што, калі чытаеш Пушкіна, пачынаеш думаць па-руску. Гэтакі сілай слова, якая дала да веры, у нас, у Беларусі, валодаюць хіба кнігі Янкі Купалы і Максіма Багдановіча. І не выпадкова ўсе маладыя літаратуры інтуітыўна ці сядома пачынаюцца з засваення маце-

рыка пушкінскай паэзіі. Нацыянальныя паэты вучацца ў першага рускага інтэрнацыяналіста. Гэта Пушкін першым расшчэпіў атам самадзяржаў «единой и неделимой» Расіі, пачуўшы «всяк сущий в ней язык».

Стрэл на Чорнай рэчцы болей аддаўся ў Беларусі. А задоўга да чорнага дня Ёй імя выбіраў жалоба, і туга напілася з шалома, і згубіла сябе глыбіня.

Учарніла Расіі чало смротнай стужкаю Чорная рэчка. Свой працяг брала

даўняя спрэчка, Дзе зацяліся тхлю і святло. У сулавце славянскіх вачэй, У славянскай няўтольнасці

сэрцаў, У свяцілішчах душ аднаверцаў Чорны стрэл прагрэмеў

балючэй. Толькі кулі відушчай такой Не было і ніколі не будзе, Каб прабіла збалелыя грудзі Справядлівай любові людской. Ратавала замова радкоў, Жах ляцеў груганом з Чорнай рэчкі. зоркі, як памінальныя свечкі, Ціха ўскліпвалі ў небе вякоў.

«Працай ён помнік стварыў...»

З выступлення поўнага кавалера ордэна Працоўнай Славы, дэлегата XXVII з'езда КПСС, мадэльшчыка ВА «Мінскі трактарны завод імя У. І. Леніна» Ю. М. ВАХРОМІНА

Мы жывём у асаблівы час. У час, калі ўладна ўрываецца ў жыццё новае, калі ачышчальнае, свежае паветра перамен стукваецца ў кожны дом, урываецца ў сьвядомасць кожнага чалавека. Адно з красамойных сведчаньняў гэтага працэсу — тая пільная ўвага, з якой сёння мы ўгледаемся ў вытокі, карані нашай многаналежнай культуры, у тое, што складае прадмет патрыятычнай гордасці савецкага чалавека.

Пушкін гэтак жа сучасны для нас, як і дзесяці гадоў назад. Імяна таму ён зразумелы і даступны кожнаму. І другая рыса, якая родніць усіх нас з Пушкіным, — гэта глыбокая, духоўная блізкасць яго творчасці з народам. У вялікага пралетарскага пісьменніка Максіма Горкага ёсць фраза,

якая як нельга лепш ілюструе сказанае: «Памірае чалавек. Народ неўміручы і неўміручы паэт, чые песні — біццё сэрца яго народа».

Што значыць у маім жыцці Пушкін? Рыхтаваўся да выступлення, перабраў у памяці ўсё, некалі пачувае і прачытанае, спрабаваў асэнсваць па-свойму да мяне сто разоў асэнсаванае, і раптам адчуў, як усю маю істоту пранізвае простая, як праўда, думка: «Што я сам у гэтым свеце значу?»

Мне думаецца, галоўная задача вялікага мастацтва ў тым і заключаецца, каб выклікаць з глыбіні душы чалавечай імкненне задумацца над жыццём, над сваім месцам у ім.

У нас на заводзе дзейнічае патрабавальны калектыўны лозунг, лозунг перабудовы —

выпускаць прадукцыю на ўзроўні лепшых сусветных дасягненняў. Ужо ў гэтым годзе амаль палавіну свайго вырабаў мы выпускаем у адпаведнасці з лепшымі сусветнымі аналагамі. На палях больш чым 70 краін свету будуюцца працаваць 22 тысячы трактараў маркі «Беларусь», зробленых якасна, як гаворыцца, з рабочай гарантыяй.

Гаворачы аб Пушкіне, аб яго спадчыне, міжволі думаеш: якім жа майстрам трэба быць, каб вынікаў тваёй працы хапіла на многія вякі?

Гэта — вечны ўрок Пушкіна для кожнага з нас, хто рукамі сваімі, розумам, талентам прымянае багацці нашай сацыялістычнай Айчыны, яе гонар і славу.

«Са светлым іменем тварца...»

З выступлення лаўрэата Дзяржаўнай прэміі БССР, паэтэсы Я. ЯНІШЧЫЦ

Пры адным толькі імені — Пушкін! — адрасу ўзнікае, бяжыць, красуе дарога. Дарога ў бясконцай плыні часу, дарога, якую блаславіў і пракладваў паэт усёй магучай сілай свайго таленту. Думаючы пра Пушкіна, чытаючы і перачытваючы яго, перш за ўсё хочацца падзякаваць дарозе, мноству жаданых і ўхабстых дарог, што загартавалі і выхавалі яго генія.

Звяртаючыся да Пушкіна, міжволі пытаеш сябе: дык што ж вось ужо столькі гадоў кліча, вядзе нас да яго? Любоў, роздум, суперажыванне, надзея, споведзе, вера? Баюся, не хопіць зямных азначэнняў.

Пра Пушкіна, пра яго жыццё думаецца заўсёды, калі душа імкнецца да цудоўнага, калі жадае адказу і сучаснага, калі шукае запаветную ісціну ў агромністым свеце быцця. І ці не таму, што Пушкін увабраў усё, што можа толькі ўвабраць шматпакутнае і любячае сэрца народа. Здзіўляе не толькі геній паэта, здзіўляе яго адвага. Бо ці ж не адвага — арыстакрату па паходжанню! — лезці на вастрыё самадзяржаўнага скіпетра ў пакутлівых россуках праўды?

Кароткае жыццё Пушкіна было не спавядальна-плаўным эпасам, а драмай. І ўсё ж — колькі аптымізму выкрасала

яго сэрца: «Товарищ, верь: взойдет она, звезда пленительного счастья...», «Мой друг, Отчизне посвятим души прекрасные порывы!», або «Востань, пророк, и виждь, и внемли...», або: «Но, други, не хочу я умирать: я жить хочу, чтоб мыслить и страдать».

«Мыслить и страдать» — вось што наканавана не толькі паэту, але любому грамадзяніну, калі ён сам не шчаслівейшы за свой народ. Не раз ужо на працягу многіх стагоддзяў трэсла зямлю падземная і нябесная ліхаманка і не раз ужо мы назіралі сваю нямогласць і перад стыхійнымі сіламі прыроды, і перад тою зброяй, якую стварыў чалавек. Нельга не задумацца і над тым, што чалавечая культура становіцца ўсё больш машынай. Так званнае наватарскае ці узурпатарскае процістаяне ў творчасці спараджае той самы небяспечны баявік, пад пагрозай якога і сённяшні стан духоўных набыткаў, і адухоўленай — памяць мінулага.

Пушкін — гэта заўсёды жывая з'ява не толькі рускай, але і ўсёй чалавечай культуры. Яго натхняльнае слова заклікае нас да служэння народу. Як ніхто з яго папярэднікаў, Пушкін увайшоў у народ, каб падзяліць і лёс яго, і дарогу. Для многіх пакаленняў такое бліз-

кае і такое недасяжнае свячэнне пушкінскага радка заўсёды з'яўлялася ўзорам бяспрашнага і бескарыслівага служэння Айчыне, роднай культуры.

Аціхлі поле і дуброва, І дзень, як чорны андарак, Тваё параненае слова Імчыць задумлівы вазак.

Як цяжка дыхае свабода... Ды ўсё ж не стоіць падарож, Пакорнейшы слуга народа І воін полымны яго ж!

О не, не скончыліся спрэчкі, Сыноў не зменелі рады, Хоць чараты стаіць, як свечкі, Над Чорнай рэчкаю журбы.

Ты ўсходзіш зноў, папелчнік славы, Над тленам звадак і акоў, Як лёгкі воблак кучаравы, Як сонца вечнае вякоў!

Вечары, прысвечаныя памяці геніяльнага сына Айчыны, прайшлі ў гэты дзень па ўсёй рэспубліцы. У заводскіх і калгасных палацах культуры, кінатэатрах, бібліятэках, школьных і вузавых аўдыторыях паклонікі яго таленту маглі азнаёміцца з выстаўкамі кніг паэта, прыняць удзел у канцэртных праграмах, дзе гучалі неўміручыя радкі, музыка, напісаная па творах А. С. Пушкіна.

(БЕЛТА).

Розныя лёсы ў гэтых людзей. А вось калі паглядзіш на іх твары, дык адразу разумееш, што зроблены яны адным часам. У кожным доме, калі мне разгортвалі старэнкі сямейны альбом, — з пажайцельных здымкаў глядзела юнацтва Рэвалюцыі.

Яны цяпер, вядома, на пенсіі. Лёс да іх паставіўся спагадна, як мала да каго з іх пакалення: прайшоўшы праз дзве вайны, яны засталіся жывымі, дачакаліся не толькі ўнукаў, але і праўнікаў.

Вера Саламонаўна Дрыздо

ладзілі суды над танцамі. Я сама старшынявала ў судзе над танцамі. Цяпер у мяне пытаюцца: «Вы ж былі маладыя, няўжо вам не хацелася танцаваць?» Не, нізавошта, нам хацелася рабіць толькі рэвалюцыю. У нас былі такія ўяўленні: калі мы бачылі юнака пры гальштуку, мы лічылі, што гэта недарэзаны буржуй. Таму што нашы рабочыя хлопцы паняцця пра гальштук не мелі. А ўжо не давядзі бог зрабіць што-небудзь з вейкамі ці пафарбаваць вусны. Як гэта камсамолка фарбуе вусны!

не толькі Надзею Канстанцінаўну, але, бываючы ў іх дома, ведала і Уладзіміра Ільіча. Памятаю, як заўсёды, калі ішла да іх, баялася, што спытаецца Уладзімір Ільіч што-небудзь пра бягучы палітычны момант, а я наблытаю. Але ён заўсёды распываў, што робіцца ў камсамоле, чым мы займаемся. Гэта я ведала выдатна.

Калі ўспамінаць пра Надзею Канстанцінаўну, дык можна сказаць, што яе вобраз тыповы для пакалення першых жанчын-бальшавічак. Новую сукенку

А яшчэ трэба ведаць, што тады такія рэчы, як сукенка, харч, у той час мала што значылі, амаль нічога не значылі. На гэта аніякай увагі. Іншая справа — ідзі, дзея якіх жывеш. Вышэй за ідэю не было анічога. Па-мойму, гэта пра наша пакаленне: «одной лишь думы власть, одну, но пламенную страсть»... Праз усё жыццё...

Рэвалюцыя запатрабавала не толькі ахвяр, але і працы. Акрамя перамогі ваеннай і палітычнай, яшчэ патрэбны былі перамогі кадравыя, эканамічныя, культурныя. Вялікай была праца Рэвалюцыі.

Іван Францавіч Катковіч, член партыі з 1920 года.

...Банды Махно, Сакалова, Маруські... Дваццаты год... Я ў прадаўрадзе... Прадразвёрстка... Хлеб патрэбен Кіеву, Харкаву, Маскве... Хлеб патрэбен галадаючым гарадам, галадаючым заводам, галадаючаму пралетарыату, а яго няма... Вёска не дае... Кулак не дае...

Прыезджам у вёску, збіраем членаў камітэта бедняты. Вырашаем, колькі двароў — столькі ж пудоў збожжа трэба здаць дзяржаве. Дзвесце двароў — гэта сто-дзвесце пудоў збожжа. Затым склікаем сход, на сход прыходзяць усе, прыходзяць акуратна. Аб'яўляем: колькі якому двару здаць збожжа. Даём два-тры дні тэрміну. Чакаем. Праходзіць дзень — ніхто не візе, праходзіць другі — не візе, трэці...

Пачынаем шукаць... Хавалі ў скляпах, у стагах сена, у лесе, на могілках... Быў нават харчовы трыбунал... Тут жа, на месцы, судзілі... Добра, калі прадаўражы з намі... Яны добра ўзброены... Армія... А прыездзем самі, нам кажучы: «Начаваць вам нельга. Альбо ўсю ноч пераходзьце з хаты ў хату. Мы не можам вас абараніць. Забыць...»

А то... Колькі выпадкаў было. Прыездзем у вёску, а там ужо кагосці з нашых прадаўрадаўцаў забілі... І не проста забілі... Жывот разрэжучы, пшаніцы туды насыплюць... А зверху чым-небудзь напішучы: «Прадразвёрстка выканана...»

Яфім Данілавіч Гапееў, член партыі з 1932 года.

...Прышоў сусед і гаворыць дзеду:

— Здымай са сцяны Мікалашку... Яго прагналі ўжо...

Дзед не паверыў:

— Каго? Цара? Ці не звар'ясеў ты, гэта ж людзі між сабою перагрызуцца, як цара не будзе...

— Здымай! Здымай! У Юнаўцы маёнтак падпалілі... Памешчыка мужыкі ўтапілі... Звяруга быў...

Неўзабаве і я ўбачыў, як палілі ў нас памешчыцкі маёнтак. Было радасна, што скончыўся ненавісны час, пачынаецца новае... Чырвонае вогнішча... І за бальшавікоў мы галасавалі чырвонымі бюлетэнямі... Усё было чырвонае...

Паявіўся ў нашых мясцінах Шчорс. Пра яго хадзілі легенды. У вёсцы мужчыны так казалі:

— Есць такія чырвоны камандзір, дзе б ні паявіўся, яго анішто не бярэ. Яго ні снарад, ні куля, ні шабля не бярэ. Аб'язджае ён на кані і кажа: «Стрэлляць не можа. Вось такія ў Чырвонай Арміі камандзіры.

Сабралася наша моладзь, стала прасіцца ў атрад да Шчорса. А нам адказаў: «Хлопцы, стварайце ў сябе ў вёсцы культтрап і ліквідуйце непісьменнасць. Вось дзе сёння другі фронт...»

Мы разбілі непісьменных на дзсяткі, і трэба было навучыць кожнага чытаць па складу і лічыць да дзясці, і каб распаўсюдзіць навучыліся. Людзі ішлі з вялікаю ахвотаю. Яны плакалі, асабліва жанчыны: гэта ж яна сама зможа напісаць пісьмо. Першыя словы, якія яны пісалі, гэта: Ленін, рэвалюцыя... Сядзелі старыя жанчыны, пісалі і плакалі...

Увесь год мы з імі займаліся, а вясной яны здалі экзамены. Мне выдалі прэмію — па рублю за кожнага чалавека, на той час гэта былі вялікія грошы. Я абрадаваўся, што змогу купіць гармонік. Даўно хацеў купіць двухрадны гармонік нямецкага ладу. Ён мне быў патрэбен, каб сабраць вакол сябе моладзь, сагітаваць яе. Была ў мяне мара — арганізаваць маладзёжную камуну... Хацелася хутчэй пачаць новае прыгожае жыццё...

Георгій Сяргеевіч Прахін, член партыі з 1923 года.

...Дзевятнаццаты год... Гэта галадоўля. У дзевятнаццатым годзе зусім не той хлеб, што ў шаснаццатым, семнаццатым, Хлеб з мякінай, яго не ўгрызеш. Эпідэмія... Тыф... Зваротны тыф, галаўны тыф... Іх было шмат... Мы ўсе перахварэлі... А настрой быў такі — калі падумся, адразу ж пайду на фронт.

У чэрвені дваццатага года на зборным пункце атрымаў абмундзіраванне... Вы не паверыце: сякота, смаліць сонца, а нам далі прашываную ватоўку, ватовыя штаны і замест ботаў лапці з анучамі. У мяне, праўда, былі чаравікі, ад старэйшага брата перайшлі. Яшчэ шапка «дабрыдзень» — бывай, зладу і спераду брылёк. Але далі — вінтоўку! І мы сябе адчувалі абаронцамі рэвалюцыі!

Смалявічы... Гэта побач з Мінскам, там, не ведаю, ці ёсць цяпер, а тады быў торфазавод «Пралетарская перамога». Мы прыйшлі туды, адганялі белапаліякаў... Там ляжалі нашы чырвонаармейцы... Шаснаццаць чалавек... У ватовых штанах, у лапцях... На лбе і на грудзях у кожнага выразаны зоркі... Дзве чырвоныя зоркі...

У кожным новым лёсе шукаю галадоўня: якія ж яны, людзі Рэвалюцыі, якія іх душы? Апошняя сёння асабліва важная, таму што мы нарэшце знайшлі ў сабе сілы часна прызначыцца, што многія ідэалы ў нашым жыцці растварыліся, размыліся, зніклі, і іх трэба вярнуць, ачысціць, убачыць нанова.

Убачым жа іхнімі вачамі. Убачым іх і сябе.

Феня Ісакаўна Дадзімава, член партыі з 1927 года.

Жыла наша сям'я ў мястэчку Ветка (цяпер гэта раённы цэнтр Гомельскай вобласці). Дзяцей — дванаццаць штук, гэта бацька так жартаваў, калі ў яго пытаўся, ці вялікая ў нас сям'я. Бацька быў малапісьменны, але «Капітал» Маркса чытаў.

У дваццаць чацвёртым годзе ў нашым родзе было ўжо чатырнаццаць камуністаў на чале з бацькам, браты з жонкамі, сёстры з мужамі, мой брат. Усе жартавалі: «Дадзімаў, у цябе свая партыячка». У дваццатым годзе ў нас ужо камсамол, і я, вядома, ужо камсамолка. Усе хлопцы нашы пайшлі на фронт, грывела грамадзянская вайна, асталося нас восем дзяўчат, адна за другую маладзейшая. Самая старэйшая — шаснаццаць, астатнім — па чатырнаццаць.

Мы ўсе хадзілі ў зрэбным, фарбавалі яго ў адвары з шалупіння цыбулі, як велікодныя яйкі, і шылі спадніцы, кофты. Усё са зрэб'я. Я нават туфлі сабе з палатніны пашыла, а падшэўка была кардонная, і аборачка падшывала. Сябрала я з Марыяй, ёй пятаццаць гадоў было, мая лепшая сяброўка. І вось гэтая Марыя прыйшла на камсамольскі сход у шаўковай сукенцы. Мы ўсе ў зрэбным, і яна так хадзіла, і раптам! — шаўковая сукенка. Яе бабуля насіла салоп, талды насілі салопы, верх у яго суконны, цяпер гэта сацін называецца, а падшэўка — шаўковая. Бабуля памёрла, і маці гэтай дзяўчынкы пашыла ёй з шоўку сукенку.

Уяўляеце: я — сакратар ячэйкі, а мая лепшая сяброўка мяне падводзіць. Стаўлю пытан-

(Працяг на стар. 13).

Святлана АЛЕКСІЕВІЧ

ГАЛАСЫ РЭВАЛЮЦЫІ

жыве ў Маскве. Лізавета Гаўрылайна Пераборшычкава, Феня Ісакаўна Дадзімава, Мікалай Яфімавіч Аўхімовіч, Яфім Данілавіч Гапееў, Паліна Аляксандраўна Анькова — у Мінску, Георгій Сяргеевіч Прахін, Іван Францавіч Катковіч — у Магілёве, Васіль Пятровіч Ласковіч — у Гродне, Яфім Іванавіч Батukoў — у пасёлку Елізава Асіповіцкага раёна. Але, паслухайшы іх, разумееш, што ўсе яны жывуць у Рэвалюцыі. Гэта іхняя памяць. Гэта іхняя жыццё.

Час ім выпаў такі, што колькі новых пакаленняў ні прыходзіць, усе мы азіраемся на іх: якія ж яны былі? Нам хочацца ўбачыць не толькі справу, але і душу Рэвалюцыі. Калісьці Леў Мікалаевіч Талстой, задумаўшы напісаць раман пра эпоху Пятра I, усё-такі праз нейкі час адмовіўся ад гэтай ідэі. І вытлумачыў гэта тым, што душы людзей таго часу яму незразімельны.

Семдзсят гадоў — гэта даўка, гэта тая адлегласць, якая ўжо завецца гісторыяй. Але аказваецца — гэта жывая гісторыя, яна яшчэ можа ўклаціся ў жыццё аднаго пакалення. Яно сёння на зыходзе, каму пад восемдзсят, каму пад дзевяноста. Але мы, на шчасце, сшыліся з імі ў часе...

Вера Саламонаўна Дрыздо, член партыі з 1919 года.

Бацька мой — прафесійны рэвалюцыянер, ён увесь час быў ці ў падполлі, ці ў ссыльці, ці ў турме. Мама мая не рэвалюцыянерка, але яна памагала. У 1906 годзе яе пасадзілі ў турму, а мяне няма куды дзець, я сядзела з ёй. У той жа турме ў мужчынскім аддзяленні сядзеў бацька. Адзіны час, калі ў мяне была сям'я — і маці, і бацька. Праз фортку, у якую абед падаюць, мяне браў наглядчык, нёс у мужчынскую палову і ў такую фортку падаваў бацьку. Потым прыносіў назад.

Бацька ніколі не павучаў мяне. Ён вучыў дзяцей сваім жыццём, сваім прыкладам. З 1917 года мы ўжо жылі разам. Ён не пытаўся ў мяне: ты ўступіла ў камсамол? Ён быў упэўнены, што інакш і быць не можа. Я ўступіла ў камсамол у лістападзе восемнаццатага года, адразу пасля першага з'езда камсамола. Тады мы былі вельмі падобны на сваіх бацькоў.

А яшчэ мы былі наіўныя. Ну, напрыклад, у камсамоле мы

Кожны тыдзень — у нас суботнік ці нядзельнік. Што мы рабілі? На Кіеўскім вакзале, які тады называўся Бранскім, разгружалі дровы, вугаль, брукавалі вуліцу, у шпітальных мылі падлогу, бялізну чырвонаармейцам. У райком камсамола, а я была членам бюро райкома, калі раптам, гэта здаралася вельмі рэдка, зрываўся суботнік, прыходзілі нашы камсамольцы і сварыліся на нас страшэнна: «Эх вы, распяні! Эх вы, шляпы! Суботніка не можаце арганізаваць». Каб нехта адмовіўся выканаць камсамольскае даручэнне, такога я не памятаю.

Неяк у гасцях, дзе сядзеў малады выкладчык універсітэта, я з запалам расказвала, што мы робім, які ў нас настрой, ён гэтак скептычна паглядзеў на мяне і сказаў:

— Вось вы ўсё гаворыце, а што вы ўмеете? Вы нічога не ўмеете, нічога не ведаеце. Ну, скажыце мне, якая розніца паміж сацыялістычным і сацыяльным?

Вядома, я гэтага не знала. Але я яму адказала:

— Гэтага я не ведаю, адказаць цяпер не магу. Але я буду ведаць. Затое я вельмі добра ведаю, што калі што-небудзь здарыцца, я вазьму вінтоўку і пайду біць гадаў, а вы будзеце сядзець у закутку і чакаць, чым усё скончыцца.

У нас быў клуб у Неапалімаўскім завулку (гэты двухпавярховы дамок і зараз стаіць), але мы там не танцавалі, хоць і стаяла ў кутку разбітае піяніна, ці раяль, не помню. На ім хто-небудзь з дзяўчатак іграў «Марсельезу», «Смело, товарищи, в ногу!» Мы там вывучалі палітграматы, нам чыталі лекцыі. Працавалі палітуркі. І абавязкова — гаворкі аб тым, што будзе ў будучыні. І ўсе мы былі шчаслівыя.

Надзела я кепку, бацька даў мне сваё скурное паліто, і я ўжо — вольная жанчына. Але трэба памятаць, што да рэвалюцыі жанчына нават свайго пашпарта не мела, яе ўпісвалі ў пашпарт бацьку, пасля — мужу. Але зноў жа наша наіўнасць! Мы надзелі кепкі, надзелі гімнасцёркі, і нам здавалася, што ўжо гэта раўнапраўе. Мы лічылі, што каханне — гэта месячанаць і глупства.

Разумею, чаму ўсмыхалася Надзея Канстанцінаўна Крупская, калі мяне прывялі да яе для знаёмства — яна шукала сабе сакратара. Сакратаром яна мяне ўзяла, гэта было ў 1919 годзе, і працавала я з ёй да самай яе смерці. Я ведала

яе можна было ўгаварыць пашыць толькі да з'езда: «Ну, няёмка з зачыраванымі рукавамі на з'ездзе». Неяк яна мне сказала, што ўмее рабіць дванаццаць гатункаў яечні, і вельмі гэтым ганарылася. Аказалася: яечня з хлебам, яечня з кілбасой... з тым, з тым... Таму што ніхто не ўяўляе, як яны жылі ў эміграцыі. Яны не служылі нідзе. Ва Уладзіміра Ільіча надаруўся вельмі зрэдку і вельмі невялікі ганарар. Вы ўяўляеце сабе нашу прэсу бальшавіцкую, тую ж «Іскру», у якой яны дні і ночы працавалі. Часам, гаварыла Надзея Канстанцінаўна, надыходзіла асаблівае безграшоўе. Яна брала ў якіхсьці фірм падпісваць канверты з рэкламай у Расію. Любую выпадковую работу. Але і яе не было. Даводзілася жыць на партыйныя сродкі. І таму яна эканоміла кожную капейку. Часам даводзілася абсысці адной бульбай, іншым разам адной рыбы за дзесціць сантымаў, гэта тры капейкі, на нашы грошы рускія. Калі яны пераязджалі з Парыжа ў Кракаў, яны мяніліся кватэрамі. Які-небудзь чалавек у Кракаве аддаваў ім сваю кватэру і пераязджаў у іхнюю парыжскую кватэру. Ён прыехаў і ўсё распываў у Надзеі Канстанцінаўны, колькі каштуе ў Парыжы цяляціна, гусі. Яна смяялася, прыгадваючы, што на такія пытанні ніяк не магла яму адказаць. А колькі каштуе салата ці каніна, той не пытаўся.

Такімі ж сціплымі ў быццё людзьмі яны заставаліся і ў савецкі час. Вось што мне расказваў Фёдар Аляксандравіч Гіцё, стары маскоўскі ўрач. Ён наслухаўся балбатні варажэй Савецкай уладзе інтэлігенцыі пра тое, як шыкоўна жыўе Ленін, якое ў яго царскае застолле і г. д. У дзевятнаццатым годзе яго запрасілі да Леніна, ён паглядзеў хворую Надзею Канстанцінаўну, даў свае рэкамендацыі. Яго запрасілі паабедваць. Падалі толькі першае і другое, порцыі былі такія маленькія, што, як ён прызнаваўся, хацелася напасціць дабаўкі, але бачыў, што ва ўсіх такія ж маленькія порцыі. І ва Уладзіміра Ільіча, і ў Надзеі Канстанцінаўны, і ў Марыі Ільінічы. І ніхто дабаўкі не просіць. Прыехаў дадому, добра паабедваў, і пасля гэтага пры ім ужо ніхто не рашаўся гаварыць, што Ленін і яго сям'я жывуць не так, як усе. А я гэтага не бачыла і не заўважала, бо я была маладая. Мы самі елі суп з хвастоў воблы.

Сваё падарожжа Гэ Баоцюань пачаў з наведання купалаўскіх мясцін. У Вязынцы, у Купалавай хаце, ён наводзіць свае пачына-сцішана, як у храме, і, на адыход, папрасіў дазволу прачытаць верш паэта «Мая хатка»:

— Я хачу, каб у гэтым доме прагучаў верш Янкі Купалы на кітайскай мове.

У Мінску, у Літаратурным музеі Янкі Купалы, мяне здзівіла выдатнае веданне кітайскім гошцем творчасці нашага песняра. Я маю на ўвазе веданне не толькі творчага шляху, асноўных твораў паэта, але і таго, што за ім стаіць, прычым іх з'яўлення, умелна супаставіць гэтыя творы са з'явамі іншых літаратур і г. д. Так, не паспела экскурсавод пераключыць усіх удзельнікаў беспасадачнага пералёту на маршруце Масква—Далёкі Усход, у памянушы толькі імя Валянціны Грызадубавай, як Гэ Баоцюань назваў верш «Тры арліцы». А ўбачыўшы на стэндзе фатаграфіі выканаўцаў ролі «Паўлінкі», сказаў: «Як я быў у Кіеве і глядзеў «Наталку-палтаўку», прыгадалася «Паўлінка» — абедзве п'есы пра вечны канфлікт бацькоў і дзяцей».

Пасля завяршэння экскурсіі ён прачытаў «А хто там ідзе?» і дадаў, што верш змешчаны на пачатку кнігі. Затым расказаў:

— У 1944 годзе з Закежнай камісіі Саюза пісьменнікаў СССР нам прыслалі кнігу выбраных твораў Янкі Купалы, выдадзенаю ў Маскве ў 1943 годзе. Мы вельмі ўзрадаваліся, калі атрымалі яе. Гэта было, па сутнасці, наша першае знаёмства з беларускай паэзіяй. Тады мы і прачыталі «А хто там ідзе?» — гэты дэрэвалюцыйны гімн беларусаў, даведаліся, што твор высока ацаніў Максім Горкі. Ужо чытаючы першыя вершы, мы зразумелі, што Янку Купалу трэба перакладаць. Да рэвалюцыйна-нацыянальным і сацыяльна-эканамічным уіскам. А кітайскае сялянства спазнала прыгнёт феадалізму і эксплуатацыі памешчыкаў. Мы адразу адчулі гэта падабенства, нягледзячы на тое, што паміж намі тысячы гор і тысячы рэк. Янка Купала пісаў пра галечу, гора беларускага мужыка. Яго вершы былі зразумелыя нам, і мы паверылі, што яны знойдуць дарогу да кітайскага чытача. Адначасова Янка Купала адлюстравуў спадзяванні і надзеі беларускага народа на незалежнасць і свабоду. Мы атрымалі купалаўскі зборнік у час антыяпонскай вайны, а беларускі народ веў тады барацьбу з нямецкім фашызмам.

Дарэчы, зусім нядаўна ў Пекіне, у савецкім пасольстве я глядзеў ваш фільм «Ідзі і глядзі». Фільм вельмі моцны, робіць уражанне. Калі я глядзеў яго, то ў думках вяртаўся да таго, што японскія мілітарысты рабілі ў нас — забівалі, палілі вёскі і гарады, рабавалі. У час вайны (1937—1945) на маёй радзіме ў г. Нанкіне японскія агрэсары забілі звыш 10 тысяч кітайцаў, яны нават арганізавалі такое спаборніцтва: хто адсячы больш за ўсіх чалавечых галоў, той герой. У героях хадзіў салдат, які адсякаў больш за сто галоў кітайцаў. Жудаснае, крывавае варварства бачыў я ў фільме аб тым, як было ў вас, і думаў — вельмі ж знаёмы нам малюнак. Наш народ, як і ваш, шмат зведаў, нацяпеўся. Словам, нямецкія захопнікі рабілі тое на Захадзе, што японскія — на Усходзе. Мы ніколі не забудзем гэтага. І мы ўпэўнены, што ў рэшце рэшт мір пераможа вайну. Мяне асабіста пераканала ў гэтым і тое, што я бачыў у вашым Музеі гісторыі Вялікай Айчыннай вайны. Тут я стаў лепш разумець вынікі мужнасці і гераізму беларускага народа, яго адданасць справе міру і будаўніцтва новага жыцця. Хачу зазначыць тут, што ў час антыяпонскай вайны Купалава слова да беларускіх партызан натхняла і нас. І ў сорака п'ятым годзе ў часовай тады сталіцы Кітая Чуньціне мы выдалі выбраныя творы Янкі Купалы пад назвай «Жалейка». Вершы пераклаў на кітайскую мову Чжу Цзі, у асноўным ён браў творы дарэ-

У нашай рэспубліцы нядаўна пабываў кітайскі пісьменнік, перакладчык славянскіх літаратур, прафесар Гэ Баоцюань. Гошць пазнаёміўся са знакамітымі мясцінамі, у прыватнасці, наведаў Вязынку, меў гутарку ў Саюзе пісьменнікаў БССР.

валюцыйнага часу, я рэдагаваў іх і напісаў вялікую прадмову. — Яна заняла пяцьдзесят шэсць старонак — пра жыццёвы і творчы шлях паэта.

У гэтым артыкуле я даў некалькі твораў у сваім перакладзе, бо лічыў вельмі важным пазнаёміць кітайскага чытача з такімі выдатнымі рэчамі, як «Я не для вас, паны, о

гаксама сем вершаў Петруся Броўкі ў перакладзе Ван Шаўнэня. Я лічу, што цяпер магу рыхтаваць да выдання новы зборнік паэзіі Янкі Купалы ў сваім перакладзе і непасрэдна з беларускай мовы.

Потым, у час сустрэчы з беларускімі пісьменнікамі, не раз, як кажуць, з абодвух бакоў падраствілася, што Янка Купала не толькі па-грамадзян-

насці рэдактара і члена рэдакцыі, адначасова быў членам праўлення Таварыства кітайска-савецкай дружбы. Пасля заканчэння вайны працаваў у выдавецтвах «Жыццё» і «Эпоха» ў Шанхаі. У 1949 годзе быў нарэспандэнтам агенцтва «Сінхуа» ў Маскве. Пасля стварэння КНР, у 1949—1954 гг. працаваў у кітайскім пасольстве ў Маскве ў якасці Часовага паверанага ў справах і саветніка. З 1954 года да 1960 — намеснік генеральнага сакратара праўлення Таварыства кітайска-савецкай дружбы. З 1959 года і да гэтага часу працуе спачатку старшым навуковым супрацоўнікам у Інстытуце літаратуры Акадэміі навук Кітая, а затым — у Інстытуце замежнай літаратуры Акадэміі грамадскіх навук Кітая.

малёт, мы жартавалі: «Танк завалодаў самалётам». А ў пяцьдзесят шостым годзе Танк прыехаў у Кітай у складзе дэлегацыі дзясятай савецкай культуры, якую ўзначальваў Усевалад Кочаў. У той час я працаваў у Цэнтральным праўленні Таварыства кітайска-савецкай дружбы намеснікам генеральнага сакратара. Я суправаджаў дэлегацыю па ўсёй краіне. Мы былі ў Пекіне, Шанхаі, Ухані, Кантоне і іншых гарадах. Тады каля горада Ухань праз раку Янцзы кітаіцы пры дапамозе савецкіх спецыялістаў пабудавалі мост. Мы ўсе прысутнічалі на цырымоніі адкрыцця моста. Пад уражаннем гэтага дня Танк напісаў верш «Сярэбраныя каралі». Я адразу пераклаў твор на кітайскую мову — ён быў надрукаваны ў газеце «Ухань-жыбао». Пасля вяртання ў Савецкі Саюз Максім Танк напісаў яшчэ некалькі вершаў пра Кітай і даслаў іх мне. Дарэчы, я прывёз ксеракопію пісьма паэта да мяне. Напісана яно амаль трыццаць год назад — 15 сакавіка 1958 года. Час бяжыць, як вада. Вада ж цячэ бясстра і не вяртаецца ніколі. Прачытайце, калі ласка, гэты ліст.

І я чытаю: «Дарагі тав. Гэ Баоцюань! Я столькі перажыў у Вас незабытых мінут, што сёння паездка па Вашай цудоўнай краіне здаецца казачным сном. Добра, што я, паверыўшы мудрай кітайскай прымаўцы пра дрэннае чарніла і памяць, усё стараўся запісаць. Я часта цяпер вяртаюся да гэтых сваіх дарожных запісаў і фотаздымкаў і кожны раз мне здаецца, што я зноў размаўляю з Вамі. Зараз я прыступіў да работ над вялікім цыклам вершаў пра Кітай. Першая частка гэтага цыкла будзе надрукавана ў красавіцкім нумары беларускага літаратурнага часопіса «Полымя», другая частка — у наступных нумарах.

Даруйце, што я не змог паней высласць Вам падрядноўнікі для свайго зборніка, бо мне хацелася паслаць Вам новыя свае вершы, прысвечаныя краіне маіх сяброў — Кітаю. Я даслаю Вам рускія пераклады, якія могуць служыць падрядноўнікамі. Прасіў бы Вас у новы цыкл вершаў уключыць тры першыя, якія я напісаў яшчэ ў Пекіне і над возерам Дынху, гэта: «Ля вярот Цяньаньмыні», «Сярэбраныя каралі» і «Тосты». Яны друкаваліся ў Вашым перакладзе і тав. Гао Маня. Буду рады, калі прыдуцца даставіць Вам гэтыя вершы, добра, калі Вы прышлеце і свае крытычныя заўвагі. Моцна цісну Вашу руку. З братэрскім прывітаннем — Максім Танк».

— Зборнік паэзіі Максіма Танка выйшаў у Пекіне ў 1958 годзе. Пераклаў я яго разам з маім малодшым калегам Гао Маням, — пракаменціраваў ліст Гэ Баоцюань.

— Як была ўспрынята яго паэзія ў Кітаі? — Вершы Максіма Танка простыя, зразумелыя і блізкія нам. Гэта быў друг з Савецкага Саюза. Мы лічым, што ваш паэт стаў сябрам кітайскага народа.

— Хоцачца дадаць тут, што зборнік вершаў Максіма Танка, цалкам прысвечаны Кітаю, — «Восток зарей пылае» — выйшаў у 1959 годзе ў Маскве ў перакладзе на рускую мову Якава Хелемскага.

Разам з Гэ Баоцюанем мы гарталі бібліяграфічныя даведнікі і бачым, што ў 40—50-я гады ў Беларусі выходзіла няшмала кітайскіх пісьменнікаў. На жаль, у наступныя два дзесяцігоддзі ў літаратурных кантактах быў перапынак. У першай палове 80-х гадоў зноў пачалося ажыўленне ўзаемных творчых кантактаў. Я расказаваў гошчу, што ў 1985 годзе быў разам з празаікам Віктарам Казько на міжнародным міжнародным кірмашы ў Маскве. І там нас прыемна ўразіў стэнд савецкай літаратуры ў кітайскім павільёне, дзе было выстаўлена шэсць новых кніжак беларускіх пісьменнікаў (творы В. Быкава, І. Мелека, І. Шамякіна).

У час сустрэчы ў СП БССР гошчу былі папраныя кнігі. Кожную з іх ён браў паасобу, гартуў, захапляўся ілюстрацыямі, паліграфічным выкананнем (пра афармленне «Выбранага» Янкі Купалы сказаў: «Гэтыя ілюстрацыі можна скарыстаць у Кітаі»), а пасля, прылаўшы руку да сэрца і пакланіўшыся, падзякаваў. Ва ўсім адчуваўся душэўная далікатнасць і прыгажосць чалавека, які, так беручы падарункі, будзе потым з такой жа асалядай паказваць іх у сваёй краіне, перакладаць гэтыя творы на мову свайго народа.

Аляксей ГАРДЗІЦКІ.

Гэ БАОЦЮАНЬ:

«КУПАЛАВЫ СЦЕЖКІ СЯГАЮЦЬ ДА КІТАЯ»

У час гутаркі ў Саюзе пісьменнікаў БССР злева направа: Віктар Казько, Васіль Зуёнак, Аляксей Асіпенка, Ніл Гілевіч, Гэ Баоцюань.

не», «Мая навука», «Трэба нам песень», з паасобнымі ўрыўкамі з паэмы «Над ракою Арэсай» і з вершаў «Сыходзіш, вёска, з яснай явы», «Хлопчык і лётчык», са звароту «Партызаны, партызаны...», з артыкула «Германскі фашызм — злейшы вораг беларускага народа». Уступны артыкул я закончыў раздзелам пра мову Янкі Купалы. Разам з Багушэвічам, Коласам, Цёткай ён даказаў, што беларуская мова — гэта не мужыцкая мова, а мова народа. На гэтай мове ён выказаў гора, шчасце і радасць народа, адметнасць беларускай зямлі. Яго паэзія — гэта панаароднаму шчырае лірыка, яна адлюстравуе душу народа, характар прыроды, сярод якой ён жыве. Яго паэзія — гэта нібы музыка. Думаю, што ў гісторыі беларускай літаратуры яшчэ няма паэта, роўнага яму.

— Ці можаце ўжо зараз сказаць, што Вам дало знаёмства з Купалавымі мясцінамі? — спытаў я.

— Купалаву паэзію я ведаў, але не мог сказаць, што яна мая. А цяпер кажу: яна — мая.

У Савецкім Саюзе я ўжо адзінаццаты раз, едзю з 1935 года. Бываў у многіх саюзных рэспубліках, а ў Беларусь прыехаў упершыню. Наведаў магілу Янкі Купалы. Я іду сцежкамі Янкі Купалы. Гэты прыезд вельмі важны для мяне, ён даў магчымасць глыбей і бліжэй зразумець творчасць паэта. Як бачыце, Купалавы сцежкі сягаюць аж да Кітая. Я ўжо казаў пра «Жалейку» сорак п'ятага года, яе другое выданне выйшла ў 1958 годзе ў Шанхаі, там жа выйшаў і «Зборнік вершаў» паэта. З паэм мы выдалі «Над ракою Арэсай». У 1984 годзе ў горадзе Чанша выйшла «Выбраная савецкая лірыка» пад маёй рэдакцыяй і з маёй прадмовай. У кнігу мы ўключылі паэму Янкі Купалы «Бандароўна», а

сму пафасны, сацыяльны паэт. Яму ўласцівы рысы вялікіх паэтаў — паэт-мысліцель, паэт-філосаф, паэт глыбокага гуманістычнага зместу.

Мастацтва кожны ўспрымае па-свойму, праз сябе. Але я неаднойчы лавіў сябе на думцы, што погляды на задачы мастацтва, літаратуры ў кітайскага гошці і ў нас супадаюць. Так, ён выказаў сваё захапленне фальклорна-харэаграфічнай нампазіцыяй «Калыда ідзе» ў выкананні студэнтаў Мінскага інстытута культуры.

— У кожнага народа свае традыцыі, іх трэба шанаваць, — працягваў гаворку Гэ Баоцюань. — У нас некаторыя маладыя пішуць, як мы называем, «туманную» паэзію. Яе разумею хіба толькі аўтар. Гэтакіх нямае. Лепшыя прадстаўнікі нацыянальнай літаратуры не паддаюцца чужою ўплыў і пішуць у традыцыйнай форме.

На пытанне, калі пачалося гэтае мадэрнізацыйнае захапленне, Гэ Баоцюань адказаў:

— Нядаўна. У нас моцная проза, праблемная, асабліва глыбока яна аналізуе «культурную рэвалюцыю», яе вынікі.

— Вас закранула «культурная рэвалюцыя»? — пацікавіўся я.

— Не толькі мяне. Адпраўлены былі на перавышчванне ў вёску ўсе пісьменнікі, мастакі, акцёры. Было пакінута толькі восем узорных балетных і оперных спектакляў. Я два гады адпрацаваў на вёсцы паштальёнам, хадзіў штодзень у пасёлак за пяць кіламетраў і вяртаўся назад, каб разнесці пошту. Мне было шэсцьдзесят год. Цяпер партыя прынята рэзалюцыя, у якой сказана пра канчатковае адмаўленне «культурнай рэвалюцыі».

Гэ Баоцюань расказаў, што ён нарадзіўся 15 лютага 1913 года ў правінцы Цзянсу, у сям'і педагога. Скончыў універсітэт Дася ў Шанхаі ў 1932 годзе. У 1935—1937 гг. быў нарэспандэнтам газеты «Дагунбао» і шэрагу прагрэсіўных часопісаў у Маскве. У час антыяпонскай вайны, у 1938—1945 гадах, працаваў у рэдакцыі органа Кампарты Кітая «Сінхуа жыбао», што выходзіла ў Ухані і Чуньціне, у

Гэ Баоцюань з'яўляецца навуковым саветнікам Акадэміі грамадскіх навук правінцы Цзянсу, членам праўлення Усекітайскай федэрацыі работнікаў культуры і мастацтва, членам праўлення Саюза кітайскіх пісьменнікаў, членам праўлення Таварыства кітайска-савецкай дружбы, намеснікам старшыні Таварыства даследчыкаў рускай і савецкай літаратуры, ганаровым рэктарам і прафесарам звыш дзесяці вышэйшых навуковых устаноў.

З пачатку 30-х гадоў Гэ Баоцюань працуе над перакладамі і вывучае замежную літаратуру, асабліва рускую класічную і савецкую. Яго асноўныя працы: «Гутаркі пра Савецкі Саюз», «Гутаркі пра савецкую літаратуру», «Грэчаская і рымскае міфалогія ў творах Маркса і Энгельса», «Месяца Лу Сіня ў сусветнай літаратуры» і інш. Ён прысвячае шэраг работ вывучэнню сувязей з кітайскай культурай творчасці Пушкіна, Ганчарова, Тургенева, Талстога, Чэхава, Горькага, Маякоўскага, Шэкспіра, Тагора, Ралана. Ён прааналізаваў кітайскія пераклады эпопеі баен у XVII стагоддзі ў час дынастыі Мін. На творчым рахунку Гэ Баоцюаня пераклады: «Выбраныя лірыка» А. С. Пушкіна, «Казні Пушкіна», «Выбранае з «Кабзара» Т. Р. Шаўчэнкі, «Горкі пра літаратуру», «Дванаццаць» А. Блока, «Выбраная публіцыстыка» І. Эренбурга — усяго больш за пяцьдзесят кніг.

У 1986 годзе Гэ Баоцюань падарыў сваёй радзіме — правінцы Цянсу — 20 тысяч кніг (большасць з іх на рускай мове). Гэтыя кнігі цяпер захоўваюцца ў Нанкінскай бібліятэцы. У Кітаі створаны фонд прэміі імя Гэ Баоцюаня за лепшы мастацкі пераклад, якімі ўзнагароджваюцца маладыя перакладчыкі.

— Відаць, праца над перакладамі Янкі Купалы прайшла Вам сцежка да паэзіі Максіма Танка?

— Так. З Максімам Танкам я пазнаёміўся ў Чэхаславакіі ў красавіку 1949 года на Сусветным кангрэсе міру. Гэта быў першы такі кангрэс. Ён праходзіў адначасова ў Парыжы і Празе. Пасля Усесаюзнага таварыства культурных сувязей запрасіла нас у Маскву для ўдзелу ў першамайскіх святых. Помню, як толькі Яўген Іванавіч зайшоў у са-

Розныя лёсы ў гэтых людзей. А вось калі паглядзіш на іх твары, дык адразу разумееш, што зроблены яны адным часам. У кожным доме, калі мне разгортвалі старэнкі сямейны альбом, — з пажайцельных здымкаў глядзела юнацтва Рэвалюцыі.

Яны цяпер, вядома, на пенсіі. Лёс да іх паставіўся спагадна, як мала да каго з іх пакалення: прайшоўшы праз дзве вайны, яны засталіся жывыя, дачакаліся не толькі ўнукаў, але і праўнукаў.

Вера Саламонаўна Дрыздо

ладзілі суды над танцамі. Я сама старшынвала ў судзе над танцамі. Цяпер у мяне пытаюцца: «Вы ж былі маладыя, няўжо вам не хацелася танцаваць?» Не, нізавошта, нам хацелася рабіць толькі рэвалюцыю. У нас былі такія ўяўленні: калі мы бачылі юнака пры гальштуку, мы лічылі, што гэта недарэзаны буржуй. Таму што нашы рабочыя хлопцы паняцця пра гальштук не мелі. А ўжо не давядзі бог рабіць што-небудзь з вейкамі ці пафарбаваць вусны. Як гэта камсамолка фарбуе вусны!

не толькі Надзею Канстанцінаўну, але, бываючы ў іх дома, ведала і Уладзіміра Ільіча. Памятаю, як заўсёды, калі ішла да іх, баялася, што спытаецца Уладзімір Ільіч што-небудзь пра бягучы палітычны момант, а я наблытаю. Але ён заўсёды распытваў, што робіцца ў камсамоле, чым мы займаемся. Гэта я ведала выдатна.

Калі ўспамінаць пра Надзею Канстанцінаўну, дык можна сказаць, што яе вобраз тыповы для пакалення першых жанчын-бальшавічак. Новую сукенку

А яшчэ трэба ведаць, што тады такія рэчы, як сукенка, харч, у той час мала што значылі, амаль нічога не значылі. На гэта аніякай увагі. Іншая справа — ідэі, дзеля якіх жыеш. Вышэй за ідэю не было анічога. Па-мойму, гэта пра наша пакаленне: «одной лишь думы власть, одну, но пламенную страсть»... Праз усё жыццё...

Рэвалюцыя запатрабавала не толькі ахвяр, але і працы. Акрамя перамогі ваеннай і палітычнай, яшчэ патрэбны былі перамогі кадравыя, эканамічныя, культурныя. Вялікай была праца Рэвалюцыі.

Іван Францавіч Катковіч, член партыі з 1920 года.

...Банды Махно, Сакалова, Маруські... Дваццаты год... Я ў прадатрадзе... Прадразвёрстка... Хлеб патрэбен Кіеву, Харкаву, Маскве... Хлеб патрэбен галадаючым гарадам, галадаючым заводам, галадаючаму пралетарыяту, а яго няма... Ўсё не дае... Кулак не дае...

Прыязджаем у вёску, збіраем членаў камітэта беднаты. Вырашаем, колькі двароў — столькі ж пудоў збожжа трэба здаць дзяржаве. Дзвесце двароў — гэта сто-дзвесце пудоў збожжа. Затым склікаем сход, на сход прыходзяць усе, прыходзяць акуратна. Аб'яўляем: колькі якому двару здаць збожжа. Даём два-тры дні тэрміну. Чакаем. Праходзіць дзень — ніхто не вязе, прыходзіць другі — не вязе, трэці...

Пачынаем шукаць... Хавалі ў скляпак, у стагах сена, у лесе, на могілках... Быў нават харчовы трыбунал... Тут жа, на месцы, судзілі... Добра, калі прадармейцы з намі... Яны добра ўзброены... Армія... А прыедем самі, нам кажучы: «Начаваць вам нельга. Альбо ўсю ноч пераходзьце з хаты ў хату. Мы не можам вас абараніць. Заб'юць»...

А то... Колькі выпадкаў было. Прыедзем у вёску, а там ужо кагосьці з нашых прадатрадаўцаў забілі... І не проста заб'юць... Жывот разрэжуць, пшаніцы туды насыплюць... А зверху чым-небудзь напішучы: «Прадразвёрстка выканана».

Яфім Данилавіч Гапееў, член партыі з 1932 года.

...Прайшоў сусед і гаворыць дзеду:

— Здымай са сцяны Мікалашку... Яго прагналі ўжо...

Дзед не паверыў:

— Каго? Цара? Ці не звар'яцеў ты, гэта ж людзі між сабою перагрызуцца, як цара не будзе...

— Здымай! Здымай! У Юнаўцы маёнтка падпалілі... Памешчыка мужыкі ўтапілі... Звяржга быў...

Неўзабаве і я ўбачыў, як палілі ў нас памешчыцкі маёнтка. Было радасна, што скончыўся ненавісны час, пачынаецца новы... Чырвоная вогнішча... І за бальшавікоў мы галасавалі чырвонымі бюлетэнямі... Усё было чырвонае...

Паявіўся ў нашых мясцінах Шчорс. Пра яго хадзілі легенды. У вёсцы мужчыны так казалі:

— Есць такі чырвоны камандзір, дзе б ні паявіўся, яго анішто не бярэ. Яго ні снад, ні куля, ні шабля не бярэ. Аб'язджае ён на кані і кажа: «Страляйце». Страляюць і ніхто пацэліць не можа. Вось такія ў Чырвонай Арміі камандзіры.

Сабралася наша моладзь, стала прасіцца ў атрад да Шчорса. А нам адказалі: «Хлопцы, стварайце ў сабе ў вёсцы культтрапом і ліквідуйце непісьменнасць. Вось дзе сёння другі фронт...»

Мы разбілі непісьменных на дзiesiąткі, і трэба было навучыць кожнага чытаць па складах і лічыць да дзiesiąці, і каб распісацца навучыліся. Людзі ішлі з вялікаю ахвотаю. Яны плакалі, асабліва жанчыны: гэта ж яна сама зможа напісаць пісьмо. Першыя словы, якія яны пісалі, гэта: Ленін, рэвалюцыя... Сядзелі старыя жанчыны, пісалі і плакалі...

Увесь год мы з імі займаліся, а вясной яны здалі экзамены. Мне выдалі прэмію — па рублю за кожнага чалавек, на той час гэта былі вялікія грошы. Я абрадаваўся, што змогу купіць гармонік. Даўно хацеў купіць двухрады гармонік нямецкага ладу. Ён мне быў патрэбен, каб сабраць вакол сябе моладзь, сагітаваць яе. Была ў мяне мара — арганізаваць маладзёжную камуну... Хацелася хутчэй пачаць новае прыгожае жыццё...

Георгій Сяргеевіч Прахін, член партыі з 1923 года.

...Дзевятнаццаты год... Гэта галадоўля. У дзевятнаццаты годзе зусім не той хлеб, што ў шаснаццатым, семнаццатым. Хлеб з мякінай, яго не ўгрызеш. Эпідэмія... Тыф... Зваротны тыф, галаўны тыф... Іх было шмат... Мы ўсе перахварэлі... А настроі былі такі — калі падымся, адразу ж пайду на фронт.

У чэрвені дваццатага года на зборным пункце атрымаў абмундзіраванне... Вы не паверыце: спякота, смаліць сонца, а нам далі прашываную ватоўку, ватовыя штаны і замест ботаў лапці з анучамі. У мяне, праўда, былі чаравікі, ад старэйшага брата перайшлі. Яшчэ шапку «дабрыдзень — бывай», ззяду і спераду брылек. Але далі — вінтоўку! І мы сябе адчувалі абаронцамі рэвалюцыі!

Смалывічы... Гэта пачоб з Мінскам, там, не ведаю, ці ёсць цяпер, а тады быў торфазавод «Пралетарская перамога». Мы прыйшлі туды, аднагалі бела-палякаў... Там ляжаць нашы чырвонаармейцы... Шаснаццаць чалавек... У ватовых штанах, у лапцях... На лбе і на грудзях у кожнага выразаны зоркі... Дзве чырвоныя зоркі...

У кожным новым лёсе шукаю галюнае: якія ж яны, людзі Рэвалюцыі, якія іх душы? Апошняя сёння асабліва важная, таму што мы нарэшце знайшлі ў сабе сілы чэсна прызнацца, што многія ідэалы ў нашым жыцці растварыліся, размыліся, зніклі, і іх трэба вярнуць, ачысціць, убачыць нанова.

Убачым жа іхнімі вачамі. Убачым іх і сябе.

Феня Ісакаўна Дадзіёмава, член партыі з 1927 года.

Жыла наша сям'я ў мястэчку Ветка (цяпер гэта раённы цэнтр Гомельскай вобласці). Дзяцей — дванаццаць штук, гэта бацька так жартваў, калі ў яго пыталіся, ці вялікая ў нас сям'я. Бацька быў малапісьменны, але «Капітал» Маркса чытаў.

У дваццаць чацвёртым годзе ў нашым родзе было ўжо чатырнаццаць камуністаў на чале з бацькам, браты з жонкамі, сёстры з мужамі, мой брат. Усе жартавалі: «Дадзіёмаў, у цябе свая партыячка». У дваццатым годзе ў нас ужо камсамол, і я, вядома, ужо камсамолка. Усе хлопцы нашы пайшлі на фронт, грывела грамадзянская вайна, асталося нас восьем дзяўчат, адна за другую маладзёжная. Самай старэйшай — шаснаццаць, астатнім — па чатырнаццаць.

Мы ўсе хадзілі ў зрэбным, фарбавалі яго ў адвары з шалупіння цыбулі, як велікодныя яйкі, і шылі спадніцы, кофты. Усё са зрэб'я. Я нават туфлі сабе з палатніны пашыла, а падэшва была кардонная, і аборачкамі падвязвала. Сябрвала я з Марыяй, ёй пятнаццаць гадоў было, мая лепшая сяброўка. І васьм гэтага Марыя прыйшла на камсамольскі сход у шаўковай сукенцы. Мы ўсе ў зрэбным, і яна так хадзіла, і раптам! — шаўковая сукенка. Яе бабуля насіла салоп, тады насілі салопы, верх у яго суконны, цяпер гэта сацін называецца, а падшэўка — шаўковая. Бабуля памёрла, і маці гэтай дзяўчынке пашыла ёй з шоўку сукенку.

Уяўляеце: я — сакратар ячэйкі, а мая лепшая сяброўка мяне падводзіць. Стаўлю пытанне

(Працяг на стар. 13).

Святлана АЛЕКСІЕВІЧ

ГАЛАСЫ РЭВАЛЮЦЫІ

жыве ў Маскве. Лізавета Гаўрылаўна Пераборшыкава, Феня Ісакаўна Дадзіёмава, Мікалай Яфімавіч Аўхімовіч, Яфім Данилавіч Гапееў, Паліна Аляксандраўна Анькова — у Мінску, Георгій Сяргеевіч Прахін, Іван Францавіч Катковіч, — у Магілёве, Васіль Пятровіч Ласковіч — у Гродне, Яфім Іванавіч Батукоў — у пасёлку Елізава Асіповіцкага раёна. Але, паслухайшы іх, разумееш, што ўсе яны жывуць у Рэвалюцыі. Гэта іхняя юнацтва. Гэта іхняя памяць. Гэта іхняя жыццё.

Час ім выпай такі, што колькі новых пакаленняў ні прыходзіць, усе мы азіраемся на іх: якія ж яны былі? Нам хочацца ўбачыць не толькі справу, але і душу Рэвалюцыі. Калісьці Леў Мікалаевіч Талстой, задумаўшы напісаць раман пра эпоху Пятра I, усё-такі праз нейкі час адмовіўся ад гэтай ідэі. І вытлумачыў гэта тым, што душы людзей таго часу яму незразумелыя.

Семдзсят гадоў — гэта даўля, гэта тая адлегласць, якая ўжо завецца гісторыяй. Але казавецца — гэта жывая гісторыя, яна яшчэ можа ўкладвацца ў жыццё аднаго пакалення. Яно сёння на зыходзе, каму пад вострым дзеясловам, але мы, на шчасце, сшыліся з імі ў часе...

Вера Саламонаўна Дрыздо, член партыі з 1919 года.

Бацька мой — прафесійны рэвалюцыянер, ён увесь час быў ці ў падполлі, ці ў ссылцы, ці ў турме. Мама мая не рэвалюцыянерка, але яна памагала. У 1906 годзе яе пасадзілі ў турму, а мяне няма куды дзець, я сядзела з ёй. У той жа турме ў мужчынскім аддзяленні сядзеў бацька. Адзіны час, калі ў мяне была сям'я — і маці, і бацька. Праз фортку, у якую абед падаюць, мяне браў наглядчык, нёс у мужчынскую палову і ў такую фортку падаваў бацьку. Потым прыносіў назад.

Бацька ніколі не павучаў мяне. Ён вучыў дзяцей сваім жыццём, сваім прыкладам. З 1917 года мы ўжо жылі разам. Ён не пытаўся ў мяне: ты ўступіла ў камсамол? Ён быў упэўнены, што інакш і быць не можа. Я ўступіла ў камсамол у лістападзе васьмнаццатага года, адразу пасля першага з'езда камсамола. Тады мы былі вельмі падобны на сваіх бацькоў.

А яшчэ мы былі наўныя. Ну, напрыклад, у камсамоле мы

Кожны тыдзень — у нас суботнік ці нядзельнік. Што мы рабілі? На Кіеўскім вакзале, які тады называўся Бранскім, разгружалі дровы, вугаль, бруквалі вуліцу, у шпітальных мылі падлогу, бялізну чырвонаармейцам. У райком камсамола, а я была членам бюро райкома, калі раптам, гэта здаралася вельмі рэдка, зрываўся суботнік, прыходзілі нашы камсамольцы і сварыліся на нас страшэнна: «Эх вы, распяні! Эх вы, шлянці! Суботніка не можаце арганізаваць». Каб нехта адмовіўся выканаць камсамольскае даручэнне, такога я не памятаю.

Неяк у гасцях, дзе сядзеў малады выкладчык універсітэта, я з запалам расказвала, што мы робім, які ў нас настрой, ён гэтак скептычна паглядзеў на мяне і сказаў:

— Вось вы ўсё гаворыце, а што вы ўмеце? Вы нічога не ўмеце, нічога не ведаеце. Ну, скажыце мне, якая розніца паміж сацыялістычным і сацыяльным?

Вядома, я гэтага не знала. Але я яму адказала:

— Гэтага я не ведаю, адказаць цяпер не магу. Але я буду ведаць. Затое я вельмі добра ведаю, што калі што-небудзь здарыцца, я возьму вінтоўку і пайду біць гадаў, а вы будзеце сядзець у закутку і чакаць, чым усё скончыцца.

У нас быў клуб у Неапалімаўскім завулку (гэты двухпавярховы дамок і зараз стаіць), але мы там не танцавалі, хоць і стаяла ў кутку разбітае пініна, ці раэль, не помню. На ім хто-небудзь з дзяўчатак іграў «Марсельезу», «Смело, товарищи, в ногу!» Мы там вывучалі палітграматы, нам чыталі лекцыі. Працавалі палітгурткі. І абавязкова — гаворкі аб тым, што будзе ў будучыні. І ўсе мы былі шчаслівыя.

Надзела я кепку, бацька даў мне сваё скуранае паліто, і я ўжо — вольная жанчына. Але трэба памятаць, што да рэвалюцыі жанчына нават свайго пашпарта не мела, яе ўпісвалі ў пашпарт бацьку, пасля — мужу. Але зноў жа наша наўнасць! Мы надзелі кепкі, надзелі гімнасцёркі, і нам здавалася, што ўжо гэта раўнапраўе. Мы лічылі, што каханне — гэта мясцінасць і глупства.

Разумею, чаму ўсміхалася Надзея Канстанцінаўна Крупская, калі мяне прывялі да яе для знаёмства — яна шукала сабе сакратара. Сакратаром яна мяне ўзяла, гэта было ў 1919 годзе, і працавала я з ёй да самай яе смерці. Я ведала

яе можна было ўгаварыць пашыць толькі да з'езда: «Ну, няёмка з зацыраванымі рукавамі на з'ездзе». Неяк яна мне сказала, што ўмее рабіць дванаццаць гатункаў яечні, і вельмі гэтым ганарылася. Аказалася: яечня з хлебам, яечня з кілбасой... з тым, з тым... Таму што ніхто не ўяўляе, як яны жылі ў эміграцыі. Яны не служылі нідзе. Ва Уладзіміра Ільіча надараўся вельмі рэдка, і вельмі невялікі ганарар. Вы ўяўляеце сабе нашу прэсу бальшавіцкую, тую ж «Іскру», у якой яны дні і ночы працавалі. Часам, гаварыла Надзея Канстанцінаўна, надыходзіла асаблівае безграшоўе. Яна брала ў якіхсьці фірм падпісваць канверты з рэкламай у Расію. Любую выпадковую работу. Але і яе не было. Даводзілася жыць на партыйныя сродкі. І таму яна эканоміла кожную капейку. Часам даводзілася абысціся адной бульбай, іншым разам адной рыбы за дзесьці сантымаў, гэта тры капейкі, на нашы грошы рускія. Калі яны пераязджалі з Парыжа ў Кракаў, яны мяняліся кватэрамі. Які-небудзь чалавек у Кракаве аддаваў ім сваю кватэру і перавядаў у іхнюю паражскую кватэру. Ён прыехаў і ўсё распытваў у Надзеі Канстанцінаўны, колькі каштуе ў Парыжы цяляціна, гусі. Яна смяялася, прыгаворваючы, што на такія пытанні няк не магла яму адказаць. А колькі каштуе салата ці каніна, той не пытаўся.

Такімі ж сціплымі ў быццё людзьмі яны заставаліся і ў савецкі час. Вось што мне расказваў Фёдар Аляксандравіч Гіцьце, стары маскоўскі ўрач. Ён наслухаўся балбатні варажэй Савецкай уладзе інтэлігенцыі пра тое, як шыкоўна жыве Ленін, якое ў яго царскае застолле і г. д. У дзевятнаццатым годзе яго запрасілі да Леніна, ён паглядзеў кватэру Надзею Канстанцінаўну, даў свае рэкамендацыі. Яго запрасілі паабеддаць. Падалі толькі першае і другое, порцыі былі такія маленькія, што, як ён прызнаваўся, хацелася папрасіць дабаўкі, але бачыў, што ва ўсіх такія ж маленькія порцыі. І ва Уладзіміра Ільіча, і ў Надзеі Канстанцінаўны, і ў Марыі Ільінічы. І ніхто дабаўкі не просіць. Прыехаў дадому, добра паабеддаў, і пасля гэтага пры ім ужо ніхто не рашаўся гаварыць, што Ленін і яго сям'я жывуць не так, як усе. А я гэтага не бачыла і не заўважала, бо я была маладая. Мы самі елі суп з хвастоў воблы.

Дзевяць асабістых лістоў — усяго толькі дзевяць! — а які зарад страсцей, думак, памкненняў, надзей, планаў, фантазіі!.. Цэлы раман!.. Не, паэма! Сказ пра маладога паэта на самым-самым узлёце, калі крылы толькі зачэпілі пругкае паветра і адчулі — трымае! А ўся істота ўжо захлынулася ад прадчування імклівага палёту — магу! — і жадання ўзняцца ўвысь, каб убачыць адтуль зямлю — усю і адразу — з яе мінулым, цяперашнім і будучым.

Можа, вы яшчэ не чыталі лістоў Уладзіміра Караткевіча да Максіма Танка, надрукаваных Анатолемам Вераб'ём у першай кніжцы «Маладосці» за гэты год? Прачытайце, і вы атрымаеце насалоду, як сказаў бы сам Уладзімір Караткевіч. Але не толькі асалоду, а і радасць адкрыцця, здзіўленне ад апантанасці творчасці, сваю далучанасць да думак паэта, які, безумоўна, і не задумваўся тады, што праз гады ягоныя разважанні стануць здабыткам людзей. Во ўжо, сапраўды, паэт думае на адзіноце, а ўвесь свет падслуховае ягоныя думкі...

Падслуховае, калі ёсць што, калі ёсць думкі.

Прызнаюся, эписталарны жанр даводзіць часам мяне да адчаю: дробненькія кляпаты, раздражнёныя скаргі. Зрэшты, самы геніяльны, самы паважа-

ны чалавек можа паскардзіцца на боль у спіне, на трывожны сон і дрэнны апетыт і не заўсёды ў яго бываюць глабальныя, касмічныя клопаты. Чалавеку нішто чалавечэе не чужое.

дзве бытавыя дэталі. Напрыклад, такая: як Караткевіч спрабаваў пазычыць грошы...

У перадапошнім лісце ён скардзіцца з нясцерпным болем і адчаем у душы: «...цэлы

чай маладога паэта? «Плакаў бы, каб былі слёзы, але іх няма. Як выгараў», — прызнаецца ён.

Другі раз ён хваліцца Максіму Танку, што ўпалаваў 120 баравікоў. І ўсё бытавое. Астатняе — літаратура, паэзія, думкі наконт сваёй творчасці, планы і разважанні над задачамі літаратуры і месцам пісьменніка ў творчым працэсе.

Яму было тады дваццаць шэсць. А якая сталасць у меркаваннях, якая шнэталісць і шчырасць у кожным радку, у кожным слове!..

Мудрасць — не набытак гадоў, як мы звыклі меркаваць. Яна — узровень чалавечага інтэлекту. Памножаная на апантанасць, яна і нараджае сапраўдныя творы мастацтва, якімі былі і творы Уладзіміра Караткевіча.

Дзевяць лістоў даюць адказ на пытанне, калі і як нараджаецца ягоны твор, дзе быў пачатак іхняга пачатку.

У лістападзе 1955 года, пасля нарады маладых, Караткевіч піша Максіму Танку даволі доўгі ліст. Нарада яго натхніла, хоць ён пісаў ужо з пятнаццаці гадоў. Але ўсё гэта было не тое. Зараз у яго паявілася, як ён піша, упэўненасць. «Цяпер я ўжо не кіну. Так хочацца працаваць, і адчуваю я сябе нейкім новым, іншым. Столькі задумаў і ідэй. Вершы цякуць

Быццам усё, аб чым думаў тры гады, раптам прарвалася. І не толькі вершы, хоць гэта галоўнае. Зараз у мяне ёсць планы...»

А ў планах гэтых і добры дзесятак апавяданняў, і народныя легенды, і паэма пра вужыную каралеву, і апавяданні на сучасную тэму, і паэма «Дзючына з Быхава». «Пішу — і вось што здзіўна: да ўсяго даходзяць рукі. Усё паспяваю рабіць», — піша ён у тым лісце.

Вось у тым і справа, што ён не выхваляўся. Гэта быў для яго звычайны рытм, для многіх не зусім зразумелы. Нас тады — і старэйшых і маладзейшых — адольвала добрая гарадская лянота, якая готвала камуфліравалася прэстыжнай адгаворкай наконт таго, што лепей менш ды лепш. Пісаць шмат як бы лічылася адзнакай несур'ёзнасці, калі не графаманства.

Уладзімір Караткевіч не прытрымліваўся існуючых традыцый — ён іх ствараў сам. Ён не баяўся стосамі даслаць свае вершы і паэмы ў рэдакцыі. Найчасцей у «Польмя», з якім ў яго адразу склаліся адносіны пэўнага паразумення.

Часам Уладзімір Караткевіч, калі прыязджаў у Мінск, заходзіў і ў «Маладосць». Малады трапяткі, з аржаным чубам непаспелых валасоў, у вышыванай кашулі, ён імкліва ўваходзіў у пакой, цыбата пе-

Чытаючы часопісы... ПАЧАТАК ПАЧАТКУ

Але навошта абнародаваць дробязнае, дужа прыватна-бытнае ў жыцці шаноўнага чалавека на ўсеагульны агляд?

Дзевяць лістоў Уладзіміра Караткевіча напоўнены глыбокім зместам, вялікімі памкненнямі і чыстай, нідзе незаплямленай шчырасцю ў разважаннях, датычаць яны нейкіх прыватных спраў ці лёсаў нашай літаратуры і гістарычнага мінулага народа. У іх наогул няма быту. Хіба, можа, і ёсць

вечар бегаў, каб пазычыць у кагось грошай», і што «...часта ўсё ў чалавека залежыць ад некалькіх брудных рублёў, каб яны здохлі». Але чаго такі боль і адчай па, здавалася б, зусім дробязных справах?..

Удзень Караткевіч пачуў, што памёр Якуб Колас. Першае памкненне — паехаць, аддаць яму апошняе «бывай». А грошай няма. Увесь вечар ён бегае па знаёмых, каб пазычыць тыя рублі. А назаўтра, ужо на вакзале, даведваецца, што Якуба Коласа пахавалі. Уяўляецца ад-

Бываюць пісьменніцкія лёсы знешне досыць простыя і, як быццам, нецікавыя. Жыве чалавек, як усё. Друкуецца. Асабліва не здзіўляе знаёмых, чытачоў. Але вось шлях яго абрываецца, і тады... Ах, як любім мы дакараць сябе, што не дагледзелі, не зразумелі, не ацанілі. Што спазніліся. Тады мы спяшаемся вярнуцца ў яго свет і доўга-доўга на самоце прыглядаемся і прыслуховаемся, каб пераканацца ў чымсьці дужа важным, каб праверыць, і не толькі яго ўжо, а і сябе саміх, сваю здольнасць слухаць і чуць. Гэты свет добра зберагаюць ягоныя кніжкі, асабліва апошнія, пасмяротная, дзе шмат яшчэ нязнанага табе, таямнічага.

Такая кніжка выйшла ў Артура Цяжкага — «Дзе мой дом?..» У кніжцы праявіліся аўтарская асоба звычайна адступае ад нас. Тут жа ва ўсім — у матэрыяле твораў, танальнасці апавяду, ладзе душы героя — пісьменнік не мог прыхаваць сваё «я»: вельмі ж далікатныя і ўражлівае былі гэта натура, і жыла яна найбольш настроём, пачуццём.

Прыгадваецца, як ён прыходзіў пагаварыць — нечакана, без званка. Садзіўся глыбока ў крэсла, выцягнуўшы доўгія ногі і моцна ссутуліўшыся, схіліўшы галаву. Гаварыў марудна, вінавата ўсміхаўся, і было ў гэтым як бы здзіўленне перад нечым, што маральна гняло, змушала трывожыцца. Ён і сам не мог вытлумачыць гэтых трывог, сумненняў, незадаволенасці. Але адчуваў, што жыць павінен інакш, што нешта вельмі дарагое трацілася. Таму агортвала туга, ціха і няўцешна была нейкая струнка душы.

Гэткім ён успамінаецца, калі чытаеш зборнік «Дзе мой дом?..», у якім ёсць моцны суб'ектыўна-аўтарскі пачатак. І, мабыць, асабліва ў апавесці «Смутак». Гэта своеасаблівае паэтычнае рэфлексія ў прозе пра родныя вясковыя куты, пра жыццядзейную сілу яго духоўнасці, чалавечнасці і пра яго сённяшні заняпад. Гэта элегія-развітанне з ім сучаснага гараджаніна-інтэлігента, душа якога не можа прыняць такой рэальнасці, ды яна, рэальнасць, мае свае суровыя законы. У

фінале твора герой забівае дошкамі вокны бацькоўскага дома, у якім нікога не застаўся, каб скіравацца затым у сваю дарогу. А ў душы гучыць слова расстання: «Пра цябе я думаю, цябе я сніў у далёкіх краях, да цябе імкнуўся праз сотні вёрст, змучаны бесталковым жыццём сваім і гарадской мітуснёй. У тваіх утульных сценах, пад тваёй надзейнай страхой знаходзіў я

Герой «Смутку», які вельмі многа ўзяў ад самога пісьменніка, пахаваўшы маці, застаецца пажыць нейкі час у роднай хаце, не па абавязку, а па ўнутранай патрэбе. Яго пачуцці зараз вельмі абостраны і будзьяць памяць, аднаўляюць вобразы маленства, даўняга хатняга побыту, у новым ракурсе перадаюць постаці суседзяў і знаёмых. І столькі ў гэтых звычайных сценах, апісаннях

чалавека. Ён баіцца адравацца ад свае зямлі і народа, як «большасць учарашніх сыноў і дачок вёскі», што «сталі падобныя на перакаці-поле. Дзьмухнуць вятры абставін і часу, і пакоцяцца яны па неабсяжнай зямлі, мала думаючы, дзе нарадзіліся і выраслі. Розныя землі кормяць і поцяць іх, і таму нідзе не могуць яны прыкіпець сваімі сэрцамі. І ад таго бяднеюць і скупеюць іх сэрцы,

(«Горкае салодкае шчасце», «Землякі», «Сямейная рэліквія», «Маёвае ранне»). Тое ж — і ў апавесці «Смутак», і ў апавесці «Дзе мой дом?..» Другі твор (ім адкрываецца зборнік) больш падзейны паводле структуры. Але і тут сюжэт ствараецца найбольш рухам пачуццяў і настрою героя, і тут аўтар цікавіць найперш гісторыя душы інтэлігента-сучасніка.

Герой апавесці, Максім Гардзевіч, не вельмі малады, адзінокі (сям'я распалася) журналіст, жыве ў няспянным пошуках жаданых маральных каштоўнасцей, такіх, што прынеслі б у яго жыццё душэўную раўнавагу, упэўненасць у сабе, сагрэлі б сэрца. Таму зноў і зноў прыязджае ў дарогі яму гарадок, дзе пачыналася калісь самастойная дарога, ці вяртаецца ў думках у свае юнацкія гады, дзе ўсё праміненіца цяпер ласкавым паэтычным святлом, наведваецца да маці ў вёску і запісвае тут народныя песні, абрады, цешачыся іх духоўнасцю і першароднай красой, завітвае ў родную школу, сустракаецца з жанчынай, якую кахае. Але адчувае, што ўсе гэтыя каштоўнасці, на вялікі жаль, без будучыні і толькі цяжка вяртаецца да душы. Устойлівае ж рэальнасць часцей адштурхоўвае сваёй рацыянальнасцю і дробязным прагматызмам. Гэтая рэальнасць — і шэф-рэдактар з яго кан'юктурнай логікай, і нічэжны, бесцярпымны гаспадар прыватнай кватэры Цімафеевіч, і ультрасучасная Таня («строхі музыкант, трохі мастак»), якая не любіць роднай мовы і не вывучала яе ў школе, і нават каханка Люцыя з яе розумам, абаяльнасцю і практычнай разважлівасцю. Вось і кідаецца Максім Гардзевіч туды-сюды, трацічы апору, пытаючыся: «Дзе мой дом?..»

Слушна будзе заўважыць, што свой «дом» у героя А. Цяжкага яшчэ ёсць. Вясковая хата, родныя мясціны і людзі — той свет, які паэтызуецца ў творы, які можа запоўніць усю істоту героя. «Чым пахнуць родныя хаты? Яблыкамі, цыбуляй, зёлкамі, цёплым печамі!.. І яшчэ нечым, чаму няма ні назвы, ні тлумачэння. Пераступіш парог, дыхне на цябе гэтым пахам, і ўсе трывогі, усе згрызоты ачунца недзе далёка ззаду. Ты дома! І няхай там, у

СВЯТЛО РОДНАГА ДОМУ

Цяжкі А. Дзе мой дом?.. Апавесці і апавяданні. Мінск, «Мастацкая літаратура», 1986.

суняшэнне і радасць, адпачываў душой і целам.

А можа, я вярнуся сюды, вярнуся не на дзень, не на тры, а назаўсёды, пастаянным гаспадаром?..»

Што ж, мы добра ведаем, што пра гэта ўжо пісалі і пісалі нямаля і добра. Дастаткова нагадаць творы В. Адамчыка, І. Пташнікава, М. Стральцова, А. Кудраўца, В. Карамазова, Г. Далідовіча, П. Місько, А. Жука, В. Блакіта, М. Гіля... Аднак апавесць «Смутак» не ўспрымаецца як паўтор вядомага. Наадварот, яна глыбока ўражае адметнасцю светаадчування — мяккім паэтычным святлом і адначасова непрыкметным драматызмам. А Цяжкі змог выказаць тут заповітнае, што набалела ў душы і складала важную, бадай, галоўную частку ягонага жыцця.

Ён часта ездзіў дадому, на сваю Смагоншчыну, на бацькоўскі хутар. У часіну горкай скрухі, па-дзіцячы безабаронны перад крыўдамі, ён уцякаў туды і вяртаўся ўраўнаважаны, прасвятлелы. Ён меў здольнасць адчуваць маральнае прыцяжэнне родных сцяжын, бацьчы характаво землякоў.

сардэчнасці, дабрны, непрыхаванай зычлівасці! Дарагое для героя А. Цяжкага тут усё — і знаёмая да апошняга сучка столь у хаце, і дарога праз лес, па якой хадзіў у школу, але перш за ўсё людзі, якія сталі часцінкай яго лёсу. Характэрна, што аўтар зусім не прырашвае іх, і яны вельмі розныя. Гэта Мацей Борчык, няўтомны аптыміст, жартуўнік і веселуц, Зыдор Санюк, працавіты, добры, памяркоўны чалавек, Тацяна Васількевіч, салдатка-ўдава, для якой найвялікшая ўцеха — дзеці, Зынька Салінік, вісус і нахабнік, Стась Нарэйка, які пацешна змагаўся з брыдкаслоўем і п'янствам аднавяскоўцаў, цётка Яніна, гаравітай і прыветная, аслеплая пад старасць і выгнаная з хаты сынам Манюсем, колішнім школьным сябруком галоўнага героя. Усе яны вельмі цікавыя і ўсе, у рэшце рэшт, прывабныя, нават надзіва скупы Фелікс Гарбацэвіч, які не жаніўся, бо жонку трэба карміць. І гэты прывабнасць — ад чалавечнасці пісьменніцкай пазіцыі, разумення нялёгкай людскай лёсаў, успрынятых з цёплай усмешкай і маркотнай задуманнасцю.

Герой адчувае, што кінучы усё тут — значыць загубіць у сабе радасць і паўнату жыцця, любоў да яго, знішчыць у сабе

ад таго траціць яны нешта вялікае і святое».

«Вялікае і святое!» — гэта гучыць трохі прыгожа і паэтычна. Ды А. Цяжкі не цураецца прачула высокага тону, калі закрапаецца лёс сапраўды высокіх каштоўнасцей, маральнадухоўных, нацыянальна-патрыятычных. Эмацыянальна адкрыта і прама звяртаецца герой да клёна на родным дварышчы, да свайго маленства, нябожчыкаў-бацькоў, пакінутай вясковай хаты, ведучы з імі гаворку як з жывымі любімымі істотамі. Так звычайна з'яві адухаўляюцца, уздымаюцца да алегарычнага абагульнення. І пытанне, вынесенае ў заглавак зборніка, траціць сваю канкрэтнасць і адназначнасць, выяўляе драматычны жыццёвы пошук нашага сучасніка.

А. Цяжкі быў стрыманы і нешматслоўны, як усякі сапраўды выхаваны чалавек. Калі ж выпадала выгаварыцца пра важнае, набалелае, адкрывалася сіла яго пачуццяў. Многа ездзіў, многа дзе жыў, мяняў месцы працы, заняткі. І больш траціў, чым набываў. Не ўмеў набываць, даць пра сябе. Герой яго другой, больш спелай кніжкі «Пара блакітных дажджоў» і паказваліся найбольш у пару страт, раздарожжаў

Алесю ЗВОНАКУ — 80

Заўтра спаўняецца 80 год вядомаму паэту Алесю Звонаку. З гэтай нагоды прайшла ў СР БССР накіравала юбілярны вышавальны адрас, у якім, у прыватнасці, гаворыцца:

«Дарагі Пётр Барысавіч! Горача, ад усяго сэрца вітаем Вас, вядомага паэта і перакладчыка, у дзень Вашага слаўнага 80-годдзя!

Вы прайшлі вялікі, складаны і нялёгка жыццёвы шлях. Закончыўшы сярэднюю школу, працавалі адназначным сакратаром газеты «Чырвоная Полаччына» і адначасова ўзначалвалі палітычную філію «Маладняка», пазней — на Беларускім радыё, у часопісе «Маладняк», у Акадэміі навук БССР.

Свае першыя вершы Вы надрукавалі ў 1925 годзе, а праз год сумесна з Я. Бобрыкам і Я. Туміловічам выдалі зборнік «Пунсовае ранне». Першая кніжка Ваших вершаў «Буря ў граніце» была выдадзена ў 1929 годзе, потым адна за адной выйшлі з друку Вашы пазмы «Каршун» і «Загай», зборнік вершаў «На лініі агню», «Мая Радзіма».

У 1955 годзе Вы вярнуліся ў Мінск і заняліся літаратурнай працай. Вашы паэтычныя кнігі

50—70-х гадоў («Табе адной», «Запаветнае», «Россып», «Прадчуванне») сведчаць пра тое, што Вы не пакідалі пры ў самай неспрыяльнай для творчасці ўмовах, адгунаючыся шчырым словам паэта на ўсё, што знаходзіла водгук у Вашым сэрцы.

У 1977 годзе убачылі свет Вашы «Выбраныя творы» ў 2-х тамах.

Актыўна Вы працавалі і ў іншых літаратурных жанрах. Па матывах трылогіі Якуба

Коласа «На ростанях» Вы напісалі п'есу «Навальніца будзе», якая была пастаўлена ў 1969 годзе. Вам належыць сцэнарый навукова-папулярных фільмаў «Якуб Колас» і «Вобразы і думы».

Вашы літаратурна-крытычныя артыкулы і ўспаміны склалі кнігу «Неспакойнае сэрца».

Асаблівае месца ў Вашай творчай працы займаюць пераклады. Гэта кнігі «Дуэль», «Юныч» А. Чэхава, «Апошні з Удэге» А. Фадзеева, якую Вы пераклалі разам з М. Хведаровічам, Вялікі поспех выпай на долю Вашага (зробленага сумесна з Хведаровічам) перакладу слаўтай пазмы класіка грузінскай літаратуры Шата Руставелі «Віцязь у тыгравай шкуру».

Ваша працоўная і літаратурная дзейнасць адзначана ўрадавымі ўзнагародамі.

Шчыра, ад усяго сэрца віншуючы Вас са слаўным юбілеем, жадаем Вам, дарагі Пётр Барысавіч, моцнага здароўя, творчага настрою і ўсяго самага лепшага!

Супрацоўнікі штотыднёвіка далучаюцца да гэтага віншавання.

ракрочваў яго і падаў на калені перад царлівым слухачом паззіі і прозы маладых у іхнім выкананні — перад Верай Палтаран. Вера Сямёнаўна бянтэжылася, пунсавела, але, здаецца, ёй такая ўвага надабалася. Потым ён садзіўся на крэсла і дужа сур'эзна і неак іранічна-ўзнёсла даставаў з рудога партфеля стос лістоў, спісаных акруглым, з гатычным профілем почыркам.

— Вера Сямёнаўна, прачытайце, можа, тут і лухта, а можа, нешта і ёсць, — казаў ён, вытрымліваючы ўсё тую ж сур'эзнасць.

Але не надоўга. Ён раптам пырскаў смехам, пачынаў рагатаць і ўсе рагаталі, захопленыя яго шчырым і такім вяслым смехам.

Чытаючы цяпер ягоныя лісты, я не толькі добра ўяўляю іх аўтара маладым і жывым, не толькі захапляюся ягонымі такімі неабдымнымі планами. Было і вельмі балюча чытаць пра тое, што ён збіраўся напісаць, якія вобразы спадзяваўся намаляваць свайму сучасніку. Гэта былі сапраўды грандыёзныя планы. Пра іх гаворыцца амаль у кожным лісце. І зноў паўтараю, што Караткевіч не ўмеў выхваліцца — за кожнай задумай стаяла нешта канкрэтнае, нейкая зробленая праца ў выглядзе накідаў ці варыянта будучага твора.

Які жаль, што дужа многае яму не давалася ажыццявіць. І не толькі таму, што быў кароткі ягоны век. Пры той працаздольнасці, якая была ва Уладзіміра Караткевіча, ён здолеў бы напісаць усё, што задумаў. З першых крокаў ягонай апантанай працы ў літаратуры на ягоныя маладыя плечы абрынуўся цяжар нічым не вытлумачаных абвінавачванняў і найбольш таму, што Уладзімір Караткевіч не ўмеў прыкідвацца, згаджацца дзеля прыліку. Ён не згаджаўся, і яго бязлітасна бэсцілі і не толькі перыферычныя «каліберавы», але і свае, сталічныя.

Вось чаму мне было балюча чытаць пра тое, што ён хацеў зрабіць для народа, для нашай літаратуры. У мяне было такое адчуванне, што не толькі мяне, — народ наш у свой час жорстка абакралі на некалькі тамоў цудоўных кніг, якіх ужо ніхто не напіша.

Цяпер толькі можна панаракаць і паскардзіцца на сябе. Кожнаму, на сябе...

На шчасце, засталіся вось такія лісты, кожны — маленечкі твор пра жыццё паэта. І я думаю: будзе некалі балюча яшчэ і ад таго, што мы ў час не выдалі ягоных лістоў і ўжо самі сябе абакралі.

Як бы сабраць іх і выдаць?
Алесь АСПЕНКА.

вялікім свеце спяваюць і радуцца, няхай упіваюцца камфортам, а на тваю вёску глядзяць з паблаглівай усмешкай або нават і зусім не думаючы пра яе — табе ўсё роўна. Ты дома. Ты шчаслівы».

Але свой дом усё больш аддаляецца ад Максіма ці, дакладней, сам Максім, які ўжо прыстаў да горада і нават трохі ім «атручаны» (як гаворыць Люцыя), адыходзіць ад сваіх святлынь. І ў гэтым яго драма, якая выяўляе драматызм сацыяльна-грамадскіх, маральных працэсаў сучаснага жыцця.

Відаць, настальгічныя перажыванні пра старую вёску з яе здаровымі маральнымі нормамі жыцця не сталі мінулым у нашай літаратуры. Больш за дваццаць гадоў назад напісаў М. Стральцоў «Сена на асфальце», але тэма не страціла сваёй значнасці. Больш таго, яна набыла сёння новай драматычнай акцэнта. Адчужанасць сучасніка ад вёскі, яе законаў жыцця, выпрацаваных пакаленнямі, успрымаецца зараз як сведчанне разбурэння асобы, звязанага з разбурэннем і народных духоўных і нацыянальных асноў жыцця. Таму не дзіўна, што герой пісьменніка так гарача апеліруе да роднага дому, маці, зямлі сваёй.

Не раз у спаўдальную часіну А. Цяжкі наракаў на сябе, што нічога быццам не зрабіў, што патраціў гады на дробязнае, другараднае і проста непатрэбнае. А што ж яно, галоўнае і патрэбнае? Гэтае пытанне асабліва турбавала ў апошнія гады яго нядоўгага жыцця. Тады ж і пісаліся апавесці. Я паспеў прачытаць «Смутак» яшчэ ў рукапісе: аўтар усё сумняваўся, ці не наіўнае гэта літаратурнае практыкаванне і ці патрэбна такое, надта асабістае. І вось пацвердзілася лішні раз простая ісціна — чым больш у творы свайго, тым больш ён па-мастацку значны, цікавы для іншых. «Смутак» — лепшы твор у зборніку (тут я далучаюся да ацэнкі Генадзя Шупенькі, які так хораша сказаў пра кніжку ў пасляслоўі). Зрэшты, больш аўтабіяграфічна апавесць «Дзе мой дом?..» Толькі тут не так глыбока і натуральна выгаварылася душа аўтара, і аўтабіяграфізм больш факталагічны.

Блізка да апавесці стаяць апавяданні ў зборніку «Дзе

мой дом?..» Некаторыя, асабліва арганічныя для пісьменніка тэмай, матэрыялам, удаліся і хвалююць дыялектыкай паучыццяў, непадробнасцю псіхалагічнага стану герояў («Адцігаюць вёсны...», «Ахвяра»). Добра знойдзены настрой у апавяданні «Удовін вечар». Увогуле ж персанажы апавяданняў А. Цяжкага паказваюцца звычайна ў такіх сітуацыях, калі жыццё дае ім нейкі маральны ўрок і падводзіць да вывадаў, рашэнняў. Часцей гэта рашэнні на карысць тых духоўна-маральных каштоўнасцей, якія знаходзяцца побач з табою і выглядаюць зусім звычайнымі, нявартанымі. Адсюль і пэўная дыдактычная скіраванасць твораў, часам адкрытая, трохі зададзеная («Беражыце душу!», «Інцыдэнт»). Бо пісьменнік, бывае, па-аўтарску «пераціскае» ідэя-эстэтычную арыентацыю твора.

У цэлым малая проза А. Цяжкага цікавая паэтычнасцю і ўдумлівасцю. Аўтар імкнецца глыбока заглянуць у духоўны свет чалавека, прыкмеціць паваротныя моманты яго душэўнага жыцця, каб давесці, у чым жа рэальныя каштоўнасці нашых дзён.

У А. Цяжкага заўсёды моцна адгукаўся рамантызм, хаця пісьменнік і прыхоўваў гэта, як бы саромеўся крыху. Але неўтайманая прага духоўнай вышні, красы, гармоніі давала ўнутраную энергію яго твораў, вызначала іх непаўторную эмацыянальную атмасферу. Па душы яму былі музыка, паззія (колькі вершаваных цытат у кніжцы «Дзе мой дом?..»). Ён даўно пісаў вершы, нявала друкаваўся як паэт. Прозу стаў пісаць позна, мабыць, зразу-меўшы, што не зможа выказаць вершам тых балючых думак-разваг, што перапаўнялі яго. Часам адчувалася, што яму як празаіку бракавала вопыту, асабліва ў карыстанні словам, часам журналіст пацясяняў пісьменніка. Тады з'яўляліся рэгістрацыйныя мясціны. Але гэта быў талент, і ён хутка рос, сталаў. А цяпер мы маем кніжку «Дзе мой дом?..», кніжку добрай прозы.

Яго няма ўжо два гады. У кніжцы ж жыве яго асоба, цікавая, неардынарная асоба сучасніка.

Аляксей ПЯТКЕВІЧ.

Алесь ЗВОНАК

СЯБРЫНА

Паэма памяці

Толькі стомлены бачаным
Вочы на момант заплішчу —
Паплывуць успаміны
Парожыстай шпаркай ракой:
Скібы чорныя хмар
Бліскавіцы крамяюць рашуча,
Перуны грукацяць
Быццам сотні цяжкіх цягнікоў...
Аднаві, мая памяць,
Гады маладосці кіпучай,
Гул гарачай крыві
І трывожных начэй неспакой!

Час — эпохі каморнік —
Адмераў мне восем дзесяткаў
Буравейных, грымотных
І сонцам налітых гадоў.
Што лічыў ён асноваю,
Я — толькі прыкрым
выпадкам,
Што лічыў ён выпадкам —
Я толькі набеглай бядой.
Але век не забыць нам,
Як ворагі мёртваю хваткай
Вырывалі штандар
З рук дзяржавы зусім
маладой!

Але век не забыць
Юных тых камсамольскіх
атрадаў,
З песняй-яблычкам гучнай,
Падцяўшых галодны жылот,
Што хадзілі ўсталёўваць
навечна

Савецкую ўладу
У краіну бязроў беланогіх,
Разлапастых хвой.
Як жыўшы бачу іх,
Безразважных, трываллага
складу,
Племя смелых глшатаяў
Ленінскай праўды жывой!

Памяць, высветлі зрокам
відучым
З нябыту часіны:
Аднаўлення развой,
Вогнекрылай рамантыкі дух,
Гучны голас трыбун,
Звонкі спеў піянерскай
дружыны,
Шчасце першых сустрэч
І шчымлівых расстанняў бяду;
І з'яўленне раптоўнае
Той непаўторнай, адзінай,
Што ўвайшла беззваротна
У свет тваіх дзей і задум.

...Прашумелі гады
Над маёй галавой пасівелай;
Азірнуся назад —
Як слупы верставыя бягуць.
Не спыніць іх,
Як тых цягнікоў вогнедышныя
целы,
Што нясуцца на ўсход,
Аглушаючы роўна тайгу.
О, Радзімы зямля,
Ты ў гады ліхалеццяў нас
грэла,
Цеплыню тваю ў сэрцы сваім
Пранясу, зберагу!

Зберагу, як збярог
У гады непаседных вандровак

Роднай Свіслачы ўсплэск
І крышталькі ліпенскіх рос,
І насцінку быцця —
Мову матчыну, бацькава слова,
Што да Ляхаўкі мілай
У сэрцы гарачым данёс;
Як прадзьмуты наскрозь
Свежым ветрам эпохі суровай,
Я не змог утрымацца
Ад раптам нахлынуўшых слёз...
Бачу, бачу, нібы на экране
Урыўкі ўспамінаў
Каларыстымі кадрамі
Перад вачыма ўстаюць,
Дзе парывам адзіным
З'яднаная цесна сябрына,
На будоўлях кавала
Упартасць і мужнасць сваю.
Як сваіх депрызійнікаў
Ты нас вучыла, Краіна,
Весці стром сталёвым
У заўтрашні дзень каляю!

Ажыві, мая памяць,
Імёны сяброў-аднагодкаў,
Юніёраў паззіі
Маладнякоўскіх гадоў,
Хто яшчэ не зазнаў
Смаку славы атрутна-салодкай,
Чый яшчэ не блішчэў
перламутрам

Гарачы радок!
Точыць сэрца мне жаль і за
тых,

Чый разгон быў кароткі,
Не прыпала каму
Размінуцца з падступнай
бядой!

Абарвалася песня чыя
Недапетаі актавай
Ад сляпое варожэе кулі
На паўрадуку;
Не дайшоў хто
Да Віслы, Дунаю, да Лабы ці
Влтавы

З сшыткам вершаў,
апаленых порахам,
У рэчмяшкы;
Хто злажыў галаву
У імя найсвяцейшае справы,
Хто зламаўся ў дарозе,
Не трапіўшы ў родны свой кут;

Хто прайшоў цераз пекла
ваіны,
Цераз мукі палону,
У каго на рубцах
Непазбыўнае памяці соль,
Што смяліць як дакор,
Бы ў Савіцкага горкіх палотнах,
Як праклён чалавецтва,
Яго незагоены боль;
Хто праз смерць і пагібель
Дайшоў да зялёных улонняў
Слухаць вечную песню
Наднёманскіх родных
дубоў...

Ці жалкуй ты ці не,
А не ўсё, аб чым марыў,
збылося.

Вастралістам пякучым
Парэзы тых ран апалу.
Мала елася нам,
Мала спалася,
Мала пілося,
Покуль свет скалануў
Перамогі Вялікай салют.
Колькі іх, непрывечаных,
Добрых людзей засталася,
Колькі іх, неадпомшчаных,
Топча святую зямлю!

...Аглянуся назад,
А гады, нібы клін жураўліны,
Над сівай галавой
У факсонцюю далеч плывуць.

І выразна мне бачыцца
У гурце юнацкай сябрыны
Тая першая з першых,
Што снілася мне наяву,
З кім на досвітку росным
Хадзілі ў ажыны-маліны,
З кім тапталі пад месяцам
срэбным

Атаву-траву...
А ці ж можна забыць,
Як таптаў да заікі сцяжыну
Паміж сопак панурых
У рыхлых зыбучых снягах,
Як палярнаю ноччу
Санеты складаў той жанчыне.
Што цаной недаверу глухога
Адпудзіла страх.
Так і будзе, відаць,
Аж да самай канечнай гадзіны:
Ёй стаяць, як дакор,
Знакам зла і добра ў галавах!

А яшчэ усплываюць гады,
Дзе пад небам айчыны
Трапяталі ружовыя чайкі
Высокіх надзей,
Дзе героі туманаў і гор
Былі тою сябрынай,
Што трывала яднала
Адважных суровых людзей.
Як шкада,
Што ў бакі паразбегліся іх
каляіны,

Што дружыны той шэрагі
З часам радзей і радзей!..
Угладваюся пільна
Прэз вэлюм харэяў ды ямбаў,
Як нясуць верталёты
Над тундрай маіх землякоў
Аж туды, дзе гудзе
Ашчацінены вышкамі Ямбург,
Дзе мігцяць з вышак тых
Ланцужкі аганькоў-светлякоў;
Дзе спрадвечнай і дзікай
маўклівасці

Сказана: амба!
Дзе парушаны раз назаўжды
Камарыны спакой!

...Памяць, рэха тваё —
Гэта песня, прапета я ўчора —
Перажытага попел
І жар неастылай крыві.
З перабітым крылом
Я адольваў твае крутагоры,
Каб узняцца вышэй
Над былым і наступным сваім.
Бласлаўлена будзе,
Маіх продкаў зямля-непакора,
За бацькоўскую ласку,
За шчасце быць сынам тваім!
І таму я за тых,
Хто планеце нясе мірны атам,
Хто страшыдлу ваіны
Кажа цвёрда і ярасна: згінь!
Хто сябрыну ўсяго чалавецтва
Нястомна і ўпарта
Звэлікае да мірных,
бяз'ядзерных

Шчасных часін.
Наша маці-зямля
На дары і дэброты багата,
Хай не будзе галодным
На ёй чалавек хоць адзін!

Хай гучыць з краю ў край:
Мір тваім гарадам і хачінам,
Твайму чыстому небу
І сэрцам гарачым тваім,
Штамтільённага люду
Працоўнага ладу, сябрына!
Мы на гэтым стаялі
І цвёрда на гэтым стаім!

Мы на гэтым стаялі
І цвёрда на гэтым стаім!

Міхасю СТРАЛЬЦОВУ — 50

Заўтра спаўняецца 50 год вядомаму пісьменніку Міхасю Стральцову. Праўленне СП БССР накіравала юбіляру віншавальны адрас, у якім гаворыцца: «Дарагі Міхась Лявонавіч!

Ад усяго сэрца вітаем Вас, вядомага паэта, празаіка і крытыка, у дзень Вашага 50-годдзя!

Свае першыя апавяданні Вы надрукавалі яшчэ ў студэнцкія гады, калі вучыліся на аддзяленні журналістыкі філфака БДУ імя У. І. Леніна. Яны адразу звярнулі на сябе ўвагу чытачоў і літаратурнай грамадскасці псіхалагічна данладным адлюстраваннем духоўнага свету нашага сучасніка, свежасцю мастацкіх сродкаў, умением стварыць запамінальныя вобразы герояў. І Вашы кнігі апавяданняў «Блакітны вечер», і «Сена на асфальце», і аповесць «Адзін лапач, адзін чунь» атрымалі высокую ацэнку крытыкі.

Добрым густам, глыбінёй аналізу, дасведчанасцю і пераканаўчай доказ-

там-лірыкам. Вашым вершам уласціва данладнасць слова, філасафічнасць, шчырасць і праўда чалавечых перажыванняў. Гэтыя якасці Вашай лірыкі яшчэ больш яскрава выявіліся ў зборніках «Цень ад вясла» і «Мой свеце ясны». Добрым мастацізм узраўнем вызначаюцца і Вашы пераклады асобных твораў рускіх, украінскіх, італьянскіх, іспанскіх, лаціна-амерыканскіх паэтаў.

Ваша новая кніга паэзіі, і Ваша актыўнае выступленне ў друку з літаратурна-крытычнымі артыкуламі даюць падставу чакаць ад Вас новых таленавітых твораў ва ўсіх жанрах, у якіх Вы працуеце.

Горача, ад усяго сэрца віншуючы Вас з юбілеем, жадаем Вам, дарагі Міхась Лявонавіч, моцнага здароўя, вялікага чалавечага шчасця і новых творчых здобываў!

Супрацоўнікі штотыднёвіка далучаюцца да гэтага віншавання і зычаць юбіляру новых творчых поспехаў.

У 1973 годзе выйшаў першы зборнік Вашых вершаў «Ядлоўцавы куст», у якім Вы паказалі сябе таленавітым паэ-

КАБ ІСЦІ ДАЛЕЙ У СВЕТ

І раптам адкрываецца вёска Сычын, гэта на Слаўгарадчыне Магілёўскай вобласці. Лясная дарога скончылася.

Міхась Стральцоў — пра яго і пойдзе далей сказ — з не па гадах рослай дачкой, з тонкім знаўцай паэзіі і прозы Алай Сямёнавай, з маладым таленавітым паэтам-земляком Алесем Пісьмянковым, з групай тэлебачання рэспублікі вонкава спакойны скіроўвае галоўнай і адзінай вуліцай да роднага дома. Але з першай жа хаты выходзяць аднавіскоўцы з хлебам-соллю. Гэта не па сцэнарыю, а па абавязку зямляцкай павягі. У вёсцы цяжка што ўтаіць: усе ўсе ведаюць загадка. І далей вуліца здаецца і вельмі кароткай, і вельмі доўгай. Вунь і гняздо буслова стыне. Паварот да роднай сядзібы, да бацькоўскага дома. І, як у знаёмым сюжэце, насустрач выходзіць тая чарнавокая, якая некалі здавалася самай прыгожай у свеце, якая яшчэ не забылася. А крыху прайдзі — і ўбачыш незамерзлую проламку, чые карані жывяць ключы. Крыніца, ці, як на Магілёўшчыне кажучь—п'янеўка, старая кабеціна палочка бялізны. Як у сіваю даўніну, стараецца, пратае пранік. Мама Міхася, яна жыве цяпер у раённым цэнтры Слаўгарадзе, вітаецца з добрай суседкай. Яе пальцам, напэўна, і горача, і зыбка ад успамінаў маладых гадоў.

Хата Стральцовых. Грунтоўны двор, гаспадарчыя будовы і прыбудовы. Хата стаіць ледзь на ўсходзе, асабняком. І разам з тым, без яе нельга ўявіць усю вёску Сычын. У гэтым нешта і ад характару Міхася Стральцова ці, наадварот, ад гэтага характар самога арыгінальнага пісьменніка. Бо і проза, і паэзія, і эсэістыка Міхася Стральцова стаяць як быццам асабняком, але без іх нельга ўявіць сённяшні дзень заўтрашні дзень нашай літаратуры. Багаты двор Стральцова ў літаратуры. На пачатку 60-х гадоў, калі ў нашу літаратуру прыйшла новая кагорта дзяцей вайны, а гэта Геннадзь Бураўкін і Васіль Зуёнак, Юрась Свірка і Сымон Блатун, Янка Сіпакоў і Барыс Сачанка, Міхась Стральцоў розніўся і вылучаўся і манерай трымацца, і манерай думаць, і, натуральна, манерай пісьма. Усе называлі першыя зборнікі прэтэнцыёзна ці па-наватарску як ім самім здавалася. Міхась Стральцоў назваў свой зборнік апавяданняў акварэльна і

шчыра-даверліва «Сіні вечер». Гэта з гэтых вокан убачыўся яму сіні вечер, у гэтых ваколіцах.

На сценах фотаздымкі, дзе пададзена не дужа галініста, як у большыны беларусаў, радаслоўнае дрэва. На сцяне выразкі з газет — там пра Мішу. Збіраў бацька. Ад бацькі застаўся яшчэ «Календар надвор'я» — тоўсты агульны сшытак, акуратна разграфлены. Там рознага характару запісы. «Выгналі ў поле карову». «Замерз Сож». «Сож ускрыўся». Нібыта накіды «чатырох часін года» Данелайціса. Потым вучань Лявона Клімавіча, бацькі Міхася, цяпер настаўнік, растлумачыў. Раней не было фактычна дарогі, якая злучала Сычын з райцэнтрам. І Сож быў, як і ў часы паганства, і летняй, паромнай, човеннай дарогай, і зімовай, саннай.

Мама ўспамінае, як рана навучыўся Міхась чытаць і пісаць, як на першы свой ганарар з «раёнкі» купіў грабянец, а сустрычыць ляльку.

І заўсягды не асабліва гаваркі Міхась дома, на роднай зямлі і зусім замоўк, паглыбіўся ў сябе, застаўся сам-насам з сваімі думкамі, сваімі задумамі. Яму патрэбныя вяртанні сюды на кругі свае, бо даўно наважыўся, усё ўзважыўшы і пераважыўшы, напісаць пра вёску. Як заўсягды, нетрадыцыйна, па-стральцоўску.

Міхась Стральцоў — фігура адраджэнцкая, багатааблічная, шматгранная. Цяжка сказаць, дзе ён больш паэт, дзе больш празаік. Разгадваючы «Загадку Багдановіча», ён разгадваў і сябе, праяраў, прымерваў свой талент. Гэта на Сычынскай зямлі ўпершыню паглядзеў ён на свет вачамі самотнымі і дапытлівымі, гэта тут ён браў з сабою ў дарогу беларускую вытрымку і нетаропкасць. І сёння імя сычынскага хлопчыка стаіць у адным шэрагу з імёнамі Максіма Багдановіча і Максіма Гарэцкага, Васіля Быкава і Янкі Брыля.

Стыне гняздо буслова. Стыне гняздо Міхася Стральцова. Але штогвысь з выраў у сваё гняздо вяртаюцца буслы. І дзе б ні быў Міхась, ён сваімі думкамі, сваімі словамі вяртаецца ў Сычын, каб ісці далей у свет па-стральцоўску — светла і роздумна.

Рыгор БАРАДУЛІН.

Слаўгарадскі снег

Міхасю СТРАЛЬЦОВУ

Тут — самы белы, самы чысты снег, паўдзённы снег тваіх зямных далоняў; блакітны вечер мроіць аб вясне, жальбу травы гайдаючы на ўлонні...

Тут — свіст і звон, рыпенне палазоў на люстраной раўніне рэчкі Проні: на месцы коней — тройка маразоў, замест ляічыны — сонечныя промні!

А там, а там — за тупатам падкоў,

дзе новы ранак будзіць наваколле, — ад снегу гнецца, быццам ад пладоў, тваіх садоў агромленае голле...

У цішыні згадаецца той дзень, як ратавалі нас сябры ад згубы, — вады крынічнай трапяткі струмень зямноў песняй нам астудзіць губы.

Мікола ФЕДЗЮКОВІЧ.

Мікола ЧАРНЯЎСКИ

БАЛАДА НАДЗЕІ

Памяці Браніслава Іосіфавіча СТУКІНА — ураджэнца Вілейшчыны, салдата вайны, які не вярнуўся з поля бою.

І зноў адвярнуўся ад пошуку лёс,
І зноў сучышэння адказ не прынёс:
«Не значыцца, згодна папер франтавых,
Ні ў спісе забітых,
Ні ў спісе жывых...»

А хіба ад гэтага стала лягчэй —
І зменшала ўдовіных слёз і начэй?
А хіба ад гэтага сьмунь спакойна —
Ад раны сірочай,
Нічым не загойнай?
Напэўна, здараецца рэдка, ой, рэдка,
Каб сэрца сагрэла з архіва даведка,
Даведка аб горы,
Даведка аб смерці,—
Не шмат сучышэння ў казённым канверце.

Мо толькі на боль свой прымусяць забыцца, збыцца,
Ды сэрца ўтрапёна прымусяць забіцца
У міг той:
«А можа, нарэшце, а можа?...»
Ды след засцілала
Чакання пароша —
Надзеі пакутлівай след...
А сын падростаў неўпрыкмет,
І татка —
Адно з успамінаў
Матулі
Вяртаўся да сына.
Вяртаўся на родны парог.
І сын у журбе
Яго вобраз бярог:
«Чарнявы сабой, кучараваы.
А рукі —
Умелі ўсё, без прынукі
Нястомна да справы гарнуліся —
Быў працавіты...»

І, мабыць, няма ўжо на свеце —
Забіты.
Хоць вочы, здаецца, здалёк
Ім свецяць —
І жонцы, і сыну:
«Я з вамі, я з вамі дагэтуль —
І я не загіну...»

Аднойчы у сне
Завітаў ён да сына:
«Я рады, Валеры, —
Ты слаўны хлапчына!
Я знаю, не год,
А ўжо многа гадоў
Маіх вы дарэмна шукалі слядоў.
Дык знайце ж:
Без вестак я, сын, не прапаў —
На полі далёкім
Пад кулямі ўпаў.
З пахода не змог я вярнуцца у хату —
Суровую долю даў лёс мне, салдату.
Мой сон берагучы

БЕЛАРУСКІЯ ЯГАДЫ

— Ваш край — прыгожы, зялёны край, — гаварыў, мройна, летуценна мружачы вочы, стары, сівы, як лунь, казах, даведаўшыся, што я з Беларусі, з Палесся. — На ўсё жыццё запомніўся ён мне. А найбольш, найярчэй — вашы ягады. Чаму? Вось паслухайце...

кі. І тады я ўбачыў вашы чарніцы, смуродзіны, буякі. Яны былі чорныя, як маё, як усіх нас, гора...

Мне і некаторым маім таварышам пашанцавала — аднойчы, пад восень ужо, мы прадрацілі страху ў той адрыве, куды нас, палонных, загналі на ноч, і ўцяклі. Зноў мы ўдзень і ўночы, па дарогах і без дарог прабіраліся на ўсход, да сваіх. І зноў мне кінуліся ў

Барыс САЧАНКА

Кароткія аповяданні

Вайна, якую ўсе мы цяпер завём Вялікай Айчыннай, зацпела мяне на граніцы, дзе я служыў у арміі. У першых жа баях загінула многа маіх сяброў. Астатнія адступілі. З імі адступіў і я. Па дарогах і без дарог, удзень і ўночы, хаваючыся ў балотах і лясах, бо, як вы ведаеце, немцы прарвалі нашу абарону і зайшлі далёка наперад. У тыя дні і кінуліся мне ў вочы вашы ягады — невялікія, надта ж духмяныя, суніцы, што чырванелі тут і там на ўзможках і палях. Мо таму, што нагадвалі кроў, якую пралілі мы ў баях, стрымліваючы ворага, абараняючы Радзіму. Кроў нагадвалі і маліны, парэчкі, што таксама неўзабаве зачырванелі ў кустах і на ўзлесках...

Дагнаць сваіх не ўдалося. Горш таго — я трапіў у палон. У акружэнні канваіраў і сабак-ваўкадаваў, што гатовы былі везці са свету кожнага, хто аслушаецца ці зробіць хоць крок убок, нас, палонных, гналі на захад. Гналі праз лясы, лугі, палі, вёс-

вочы вашы ягады. Каліна, рабіна... Яны рдзелі, гайдаліся на галінках кустоў, нібы надзея, чырвоны сцяг. І вялі, вялі наперад. І, ведаеце, мы выйшлі з акружэння, дабраліся да сваіх, зноў пачалі біць, граміць ворага...

БЯССОНІЦА

Сустрэў даўняга добрага знаёмага, якога не бачыў больш года. Ён, спалохана акінуў мяне вачыма, спытаў раптам, чаму я так дрэнна выглядаю.

— А, ведаеш, амаль не сплю па начах — мучыць бяссонніца, — прызнаўся я.

— І ў мяне такое бывае, — даверліва, са спахваннем паківаў галавою знаёмага. — Але я навучыўся змагацца. Як толькі лягу ў пасцель ці, заснуўшы, прагнуся, пачынаю ўспамінаць родную Шаркоўшчыну, вёску сваю, твая сцэжкі-дарожкі, па якіх некалі бегаў, хадзіў... І так мне робіцца добра, што вочы самі сабою зліпаюцца і я засынаю...

Не прызнаўся, не сказаў я, што тое

І граніт, і пясок.
Я веру, мой след адшукаеш, сыноч.

І сын, куды б клопат яго ні закінуў, —
Спыняўся ля брацкіх магіл на хвіліну
І прагна чытаў
На граніце імёны:
«А можа, мой бацька між іх памянёны?
А можа, праз гэтулькі летаў і зім
Тут раптам знайду,
Тут сустрэнуся з ім!»

Ды чуўся прыглушаны голас граніту:
«Не тут ён забіты,
Не тут ён забіты...»

І зорка, што вогненна ўвысь узнялася.
Цьмянела:
«Не тут яго кроў пралілася...»
І суха пясок шапацеў надкурганны:
«Не тут пахаваны,
Не тут пахаваны...»

Над Эльбаю ранак
Блакiт расхінуў яснавока.
І лёгкім хмурынкам —
Высока.
І спевам птушыным —
Шырока.
І плошчаў і сквераў
Абновай зялёнай, квяцістай
Каменна-задумлівай Дрэздэн
Сустрэў экскурсантаў-турыстаў —
Гасцей з Беларусі,
Сяброў і братоў...
Ідуць яны плошчай,
Над імі ж —
Гамонка вятроў і лістоў.
Такі ж, як і дома,
Над імі у сонцы блакіт,
І дыхае свежасцю весняй
Свавольны вятрыска
З ракі.
Ён, Дрэздэн,

Гасцей сустрэае —
І выслаў наперад раку:
Як бохан той,
Сонца трымае
На хвалі —
Сінюткім сваім ручніку.
Над Эльбаю ранак
Блакiт расхінуў яснавока.
Ідуць яны...
Дораць усмешкі...
Чужая гамонка навокал...
Над Эльбаю ранак —
Звычайны для ўсіх краевід.
Чаму замаўчаў нечакана,
Нібыта задумаўся гід?
І раптам спыніўся,
І група на месцы застыла —
Стаялі яны перад помнікам,
Брацкай магілай.
Віруе агонь... Мрамуровыя пліты...
І золата сонца, і золата літар...
Імёны, імёны... Міколы часцей
ды Іваны —

Байцы-вызваліцелі нашы
На гэтай зямлі пахаваны.
Імёны, імёны...
Рыгоры, Вано, Браніславы —
Айчыны сыны-пабрацімы,
Сыны нашай доблеснай славы.
І раптам затахкала сэрца:
На мрамурны шэрым, халодным
Застыў яго позірк
На прозвішчы.
Гэткім знаёмым і родным!
Застыў, як прыкуты,
Знямелі, бы ў распачы, рукі,
І толькі збялелыя губы
Чытаюць-вышэптваюць: «Стукін...»
І толькі надзея,
Пакутная гэта надзея,
У ягоныя вочы і сэрца
Праз дэль,
Праз гады
Паглядзела.

Асколкамі промняў заззяла
Над ціхай дамоўкай салдата.
А губы, а губы шапталі:
— Я верыў, што ўбачымся, тата.
Адно не чакаў я,
Адно мне было невядома,
Што гэтак далёка
Сустрэну ад роднага дому.

...Маўчалі турысты —
Сябры і браты з Беларусі.
А сын да пліты мрамуровай,
Нібы да грудзей прыхінуўся:
Здалося, праз камень,
Праз цемру,
Праз жвір,
Небыццё —
Бацькоўскага сэрца пачуў ён біццё.
І голас, здаецца, пачуў ён,
Прыглушаны жвірам,
Ды блізікі:
«Ты помніш, казаў я —
Сустрэнемся ля абеліска?
Як рос,
Як жылося, мой сынку?
Які ты сабою?
Даруй, я не бачу цябе —
Запарушаны вочы зямлёю.
Такім,
Як пакінуў вайною, —
Такім толькі бачу:
То звонка смяешся на ранку,
То зойдзешся раптам ад плачу...»
— Даруй мне і ты:
Я ж таксама, цябе я таксама
І чую, і бачу такім,
Як у смутку расказвала мама:
«Чарнявы сабой, кучаравы.
А рукі —
Умелі усё, без прынкуі
Нястомна да справы гарнуліся —
Быў працавіты...»
Павер, ты праз годы
Ні мною,

Ні ўнукам тэзім
Не забыты...
Параў, што матулі сказаць,
Як дахаты вярнуся.
Прызнацца ёй шчыра,
Павер мне, баюся, баюся.
Яна ж не забыла, дагтуль чаква
і верыць:

Ты вярнешся, тата,
Пастукаеш раптам у дзверы,
Ты недзе жывы, не згарэў,
Не засыпан чужою зямлёю,
А проста дарога з вайны
Стала доўгай бясконца,
Крутою!
Ці трэба надзею,
Што весніца ў сэрцы,
Згасіць назаўжды?..
«Сыноч, я цябе зразумеў...
Я кахаў яе моцна,
І ведаю, любіш і ты...
Павер, будзе лепш,
Як пачуе, дазнаецца праўду ўсю,
праўду,

Салдацкую горкую праўду,
Што вышай за смерць і за здраду.
Я поля вайны не пакінуў,
Цябе і яе не пакінуў:
Я міру і шчасця хацеў на зямлі,
І за гэта загінуў.
Яшчэ папрашу: ад мяне
Абеліскам на роднай зямлі пакланіся —
Сябры франтавыя мае
Там, сыноч, назаўжды засталіся...»

...Стаялі мужчыны ў маўчанні,
Стаялі жанчыны у скрусе —
І чэхі, і немцы, а з імі
Сябры і браты з Беларусі.
Набегла хмурынка. Дамджынкi
Па золаце літар сцякалі —
Нібыта расстання слязінкі
Прабіліся раптам праз камень.

самае і я рабіў. Прынамсі, да аварыі
ў Чарнобылі, да таго, як пабываў пасля
яе ў родных мясцінах, дзе вырас,
дзе прайшло маё маленства, і на свае
вочы ўбачыў, што цяпер там...

І самыя прыемныя ўспаміны сталі
самымі горкімі, балючымі...

Таму, можа, у мяне і бяссонніца,
амаль не сплю па начах...

ПЯТРУСЬ, ЁН ЖА — ПЁТР АДАМАВІЧ...

У сярэдняй школе мы вучыліся з ім
у адным класе. І нават быццам трохі
субравалі. Ва ўсякім выпадку, калі
аставаліся адзін на адзін, ён раскрываў
сваю душу — любіў паразважача,
памарыць аб будучыні.

— Не ведаю, як ты, — казаў ён ці-
хім, задуманым голасам, — а я даўно
ўжо выбраў сабе прафесію... Буду
юрыстам...

— Судзіць, караць людзей?! —
грэблівая моршчыўся я і адварочваўся,
каб не глядзець на аднакласніка, не
бачыць яго круглай, стрыжанай — пад
вожык — галавы, валаватых, на вы-
каце, вачэй, мясістага, з гарбінкай но-
са, тонкіх, валавых губ.

— Чаму судзіць, чаму караць? —
не згаджаўся са мной Пятрусь. —
Можна ж і абараняць. Я якраз і хачу
абаронцам, а двакатам быць. Што
ні кажы, здорава гэта — пракурор, суд-
дзі, сведкі патрабуюць пакараць чала-
века, а ты ўзяў ды абараніў яго. Вя-
дома, трэба будзе законы назубок вы-
вучыць, ды і красамоўства, усё, што
толькі можна, ужыць...

Пасля заканчэння сярэдняй школы
дарогі ў нас з Пятрусём разышліся —
ён і праўда паступіў на юрфак, стаў
юрыстам... Ну а я... Выбраў сабе зусім
іншую прафесію...

Мінула больш за два дзесяці га-
доў. Няк, будучы ў чарговай каман-
даіроўцы ў адным з раённых цэнтраў
і не ведаючы, дзе падзець вольны час,
я, ідучы міма памяшкання народнага
суда і бачачы, як там тоўпяцца на
прыступках людзі, збочыў туды. І, калі
зазірнуў у залу суда, вачам сваім
не паверыў — у паўнаватой постаці
пракурора, які акурат выступаў, над-
та ж бойка цытуючы розныя пункты
і параграфы законаў і кодэксаў — па-
трабаваў сурова пакараць нейкага вяс-
ковага дзядзьку, што сядзеў, быццам
верабай, напалоханы і згорблены, на

лаве падсудных. — пазнаў былога свай-
го аднакласніка, Пятрусю...

Пасля мы сустрэліся, нават зайшлі
да Пятруса — цяпер Пятра Адамавіч-
а — на кватэру і не то паабедалі, не
то павячэралі.

— Ну, і як твая мара? — спытаў я
яго, калі ён праводзіў мяне да гасці-
ніцы і мы зноў, як бывала, асталіся
адзін на адзін.

— Яка-ая мара? — не зразумеў,
са здзіўленнем паглядзеў на мяне Пётр
Адамавіч.

— Помніш, калі мы ў школе вучы-
ліся, ты гаварыў — хочаш быць ад-
вакатам, абараняць людзей...

— А-а, — усміхнуўся Пётр Ада-
мавіч. — «Маладыя гады, маладыя жа-
данні», як пісаў Максім Багдановіч.
Ды і калі шчыра гаварыць, абараняць
вельмі няма каго. Як я пераканаўся,
тых людзей, хто быў бы ні ў чым не
вінаваты... Мала. Вельмі мала. Варта
памацаць, добраўка толькі памацаць
чалавека, і... Можна справу заводзіць,
судзіць... І таму... Словам, няхай ін-
шыя ў абаронцы ідуць, хто малады,
менш вопытны... А мая справа, справа
пракурора... Не ўбярогся, трапіў на
лаву падсудных — атрымаў сваё... Што
ж, — развёў рукамі Пётр Адамавіч. —
Хочаш жыць, як жывуць людзі, не
парушаў законаў, не трапляў на лаву
падсудных... Вось так, даражэнькі,
так...

І неяк нахабна, звысоку, быццам з
выклікам, паглядзеў на мяне, і сыта
засмяяўся, ледзь не зарагатаў...

ПЛАТА ЗА ПРАЎДУ

Вялікі гарадскі сквер. Лета. Спя-
котны поўдзень.

На лаўцы, што стаіць пад маладою
кучараваю ліпкаю, у цяні, сядзіць,
дрэмле вясковы дзядзька. Чаравікі на
нагах у яго запалены, штаны змяты,
сарочка на грудзіне расхлістана — па
ўсім відаць, дзядзька змарыўся, хо-
дзячы, можа, ад самай раніцы на ня-
звычайных асфальтаваных тратуарах і
вуліцах. Побач з дзядзькам, на лаў-
цы, ляжыць, складзены падкладкай
наверх, яго пінжак. З патайнай кішэні
пінжака вытыраецца ражок скура-
нога бумажніка...

Нейкі ягамосць, што немаведама
чаго шпацярэе сюд-туд па алейцы
сквера, неўпрыкмет звярочвае да лаўкі,
на якой сядзіць, дрэмле дзядзька,
на хвіліну прыпыняецца, выцягвае з
кішэні пінжака бумажнік, і зноў, як
ні ў чым ні бывала, ходзіць, шпацярэе
па алейцы сквера, насвітвае нешта
вясельняе сабе пад нос.

Між тым дзядзька ачынаецца, рас-
плюшчвае вочы, цягне да сябе пінжак,
лезе рукою ў кішэню. І, вядома, адра-
зу ж здагадваецца, што ў кішэні пін-
жака няма бумажніка. Момент — і
дзядзька падхопліваецца на ногі. Уба-
чыўшы непадалёку хлопчыка, што ка-
паецца тут жа, у скверы, у пасочні-
цы, спяшаецца да яго.

— Гэй ты, хлопчык, ці не бачыў ты
выпадкам, хто падыходзіў да мяне, ка-
лі я драмаў? — пытаецца дзядзька.

— Чаму ж не, бачыў. — здзіўляец-
ца хлопчык з дзядзькавай наўнасці. —
Вунь той, — паказвае ён рукою на яга-
мосця. — Яшчэ ён, — шчыра прызна-
ецца хлопчык, — браў нешта з вашай
кішэні...

Дзядзька вяртаецца на алейку, да-
ганяе ягамосця.

— Чалавеча! — кажа ён да ягамос-
ця. — Адаў бумажнік. Там мае да-
кументы. І грошы.

— Які бумажнік? Якія дакументы?
Якія грошы? — робіць выгляд зусім
невінаватага ягамосць.

— Не прытварайся. Хлопчык усё
бачыў і сказаў мне.

— Які хлопчык? Вунь той? — ківае
ягамосць галавою на хлопчыка, што
капаецца ў пяску. — Зараз мы ў яго
папытаем, што ён бачыў, — цыркае
скрозь зубы слінаю ягамосць і як не
бягом кіруецца да хлопчыка.

Дзядзька не адстае ад ягамосця,
спяшаецца за ім.

— А ну раскажы, што ты бачыў? —
грозна крычыць, бліскае вачыма на
хлопчыка яшчэ здалёку ягамосць.

— Я... Бачыў... Бачыў, — нікавае,
палохаецца хлопчык.

— Ну-ну, скажы, што ты бачыў? —
наступае на хлопчыка ягамосць.

І дзіва дзіўнае — хлопчык раптам
смялее.

— Я бачыў, — кажа ён зусім спа-
койна, — як вы падышлі да лаўкі,
на якой сядзеў вось гэты дзядзька, —
паказвае ён рукою на дзядзьку, — і
выцягнулі ў яго нешта з кішэні пін-
жака...

— Што? — шалее ягамосць. — Такі
малы, а ўжо навучыўся брахаць, —
шыпіць, абурэцца ён і перш, чым
паспявае дзядзька схопіць яго за руку,
б'е наводмаш хлопчыка проста ў
твар...

Хлопчык плача, аж захліпаецца ад
слёз. Ад болю, ад крыўды ён не можа
вымавіць слова...

Ціха, ціха, хлопчыкі! Прывыкай!
Гэта першая плата табе за тое, што
ты не пабаяўся, сказаў праўду! Прымі

яе як належнае і не крыўдуй, не
плач...

ЗА ШТО?..

Ім зайздросцілі. І не дзіва — і ён,
і яна толькі што закончылі Інстытут,
згулялі вяселле, абое былі маладыя,
дужыя, прыгожыя. І яго, і яе пакідалі
ў горадзе, у аспрантуры. Разам, ужо
ўдвалх, яны з'ездзілі на свае апошнія
студэнцкія канікулы, потым вярнуліся
ў горад, нанялі пакойчык. Марылі пра
сям'ю, дзіця...

І тут здарылася неспадзяванае. Не-
як апоўначы да іх пастукаліся ў дзе-
ры, прад'явілі ордэр на арышт. Тады,
у тых гады, — яны ведалі гэта, — бра-
лі многіх. Але што гэткае няшчасце
можа напаткаць і іх — нават не ду-
малі.

— Не можа быць. — разгубіўся ён.

— Гэта памылка...

— Але яго не слухалі. Уладным гола-
сам загадалі збрацца, ісці да машы-
ны, што стаяла ля пад'езда дома.
— Я ні ў чым не вінаваты, — спра-
баваў ён усміхацца, каб хоць нечым
абнадзеіць, суцешыць жонку. — Раз-
бяруцца... Выпусцяць...

І праўда — ён ні ў чым не быў ві-
наваты. Разабраліся, яго выпусцілі.
Толькі зрабілі гэта не назаўтра, не на-
паслязўтра, не праз тыдзень, а праз
дваццаць доўгіх, як вечнасць, гадоў.
Знялі судзімасць, рэабілітавалі...

Жонка пасля арышту мужа пакіну-
ла горад, аспрантуру, паехала праца-
ваць на вёску. Замуж за другога не
выходзіла, чакала таго, каго кахала.
Бо ведала, што яе муж ні ў чым не
вінаваты, верыла, што не сёння-заўтра
яго выпусцяць. Разбяруцца і выпус-
цяць...

Праз дваццаць гадоў яны сустрэлі-
ся, пачалі зноў жыць разам. Ні ён, ні
яна ніколі ні на што не скардзіліся,
хоць былі ўжо не маладыя і часта
хварэлi. Гаварылі між сабою наогул
мала, найбольш маўчалi, кожны пера-
біраючы ў памяці сваё, перажытае і
непражытае. Толькі іншы раз, на ве-
чарах, кладучыся ў пасцель, ён доў-
га-доўга глядзеў на жонку, чужую,
невядомую жанчыну, і пытаўся ні то
ў сябе, ні то яшчэ ў кагосьці:

— За што, за што адабралі ў нас
дваццаць гадоў жыцця... Ды якіх га-
доў!..

Сутаргава схаліўшыся абяруч за
галаву, у наступную хвіліну ён знямо-
жана падаў, скрыгочучы зубамі, у па-
сцель...

...У такія вечары жонка ціха-ціха,
каб ніхто не чуў, усхліпвала, душы-
лася ў падушцы ад слёз...

Віктар СУПРУНЧУК

ЗАТАНУЛА ДЗЕДАЎСКАЯ ПУШЧА...

Заўсёды, як надарыцца шчаслівы выпадак, з радасцю еду дадому, у родны кут; у гэтым, напэўна, мяне зразумее кожны, хто любіць сваю малую радзіму — сваю вёску, рэчку, лес. А вось апошнія гады выбіраюся туды з болей у сэрцы. Вінаваць сябе, што, падаўшыся ўсеагульнаму настрою захвальвання, змоўчаў у свой час, не падаў свой голас супраць таго, што рабілася ў гэтым некалі цудоўным куточку Палесся.

Яшчэ пяць-шэсць гадоў назад за вёскай Сялец, што ў Бярозаўскім раёне, шумеў лес — на многіх сотнях гектараў. Кожная дзялянка мела сваё найменне: Вялікі лес, Сапажынскі, Дубы, Сімонікі... А ўсё разам гэта называлася Дзедаўскай пушчай. І вось цяпер нічога гэтага няма. Лес знішчаны, зямля заліта вадой — створаны рыбгас «Сялец». Ці была такая пільная патрэба ў ім, калі толькі на тэрыторыі раёна знаходзіцца азёры Белае, Чорнае, Спораўскае? Ці варта было дзеля гэтага знішчаць так шмат лесу, спрамляць, ператвараць у канал прыгажуню Ясельду, апетую паэтамі?

На партыйным сходзе ў Саюзе пісьменнікаў я спытаў пра гэта ў былога начальніка Галоўлесагасводбуда А. Зеляноўскага (цяпер старшыня Брэсцкага аблвыканкома) — ён выступаў тады на сходзе з прамовай. З яго адказу вынікала, што і ён дакладна не ведаў, ці трэба было рабіць Сялецкае вадаховішча.

Не маглі людзі спакойна глядзець на тое, як гіне лес. Прыходзілі да мясцовага начальства, пыталіся: навошта, дзеля чаго, хто дадумаўся да гэтага? Начальства адмоўчалася, нібы ўсё тое рабілася ў нейкім сакрэце. А чаму было не спытацца ў тых самых людзей, не параіцца з імі?

Сям-там нават на вясняных

З АРХІЎНЫХ ПАЛІЦ

Падарожжа... у музычны Віцебск

Музея музычнай культуры гарадоў Беларусі, як вядома, пакуль няма. Але час ад часу даследчыкі знаходзяць у бібліятэках і архівах цікавыя дакументы, звесткі, якія маглі б увайсці ў экспазіцыю такога музея і расказаць пра музычнае жыццё мінулых чынаў.

Давайце паспрабуем узяць сабе, напрыклад, музычнае жыццё Віцебска XVIII стагоддзя. На старонках газет «Kurjer Litewski» (выдаваўся ў Вільні) і «Kurjer Polski» (выдаваўся ў Варшаве) знаходзім паведамленні пра афіцыйныя цырымоніі, абрады і святы, на якія сцякаліся жыхары ўсяго горада, а таксама пра разнастайныя забавы знаці. Амаль усе такія падзеі суправаджалі гучанне капэля, якія складаліся з інструменталістаў і вакалістаў. Так, паводле сведчанняў перыёдыкі, у 1731 г. капэля прымалі ўдзел у пышных га-

З якой нястрымнай энергіяй узрасце апошнім часам цікавасць нашых сучаснікаў да гісторыі! Гэта, несумненна, — сведчанне нашай духоўнай сталасці. Мы хочам лепш спазнаць свет, саміх сябе, а гэты працэс немагчымы без глыбокага вывучэння свайго мінулага. І тады мы нярэдка звяртаемся да мастацтва творцаў,

боў сёння — не тыя ж самыя? Сюжэт «Сівай легенды» набыў сучаснае гучанне. Мінулае і цяперашняе зліліся ў цудоўны гарманічны акорд. Жывая павязь часоў...

Неяк У. Караткевіч сказаў: каб не зачарсцвець душой, трэба верыць у легенды. Ён сам, як ніхто іншы, меў асаблівы погляд на свет, умеў бачыць у

ным падмуркам гэтай работы стаў высокапрафесійны запіс оперы, ажыццёўлены Сімфанічным аркестрам (дырыжор Б. Райскі) і хорам Дзяржтэлерадыё БССР (дырыжор В. Роўда), салістамі оперы І. Шыкуновай, А. Дзедзікам, А. Саўчанкам і салісткай радыё Т. Пячынскай. На ролі галоўных герояў оперы былі запрошаны драматычныя актёры. У такім рэжысёрскім вырашэнні ёсць нямала заманлівага, але шмат і складанасцей. Бо ў канчатковым выніку ўсё вырашае не вонкавая перакананасць, не сінхроннасць артыкуляцыі актёра з фанэграмай спевака, а ўменне артыстаў, што ў кадры, жыць і адчуваць, зыходзячы з музычнага вобраза. Выдатна з гэтай задачай справіліся выканаўцы роляў Любка (актрыса М. Карманова) і Кізагайла (акцёр А. Жук). Менш задаволіў у гэтым плане выканаўца галоўнай ролі Рамана артыст А. Лабуш. Страснасць, эмацыянальнае напоўненасць, праўдзівасць і шчырасць тэлевізіянага спевака А. Дзедзіка нярэдка знаходзіцца ў яўнай супярэчнасці са спакойнымі і даволі статычнымі паводзінамі Рамана на экране.

Прынцып дзейснага і рэзкага кантрасту, які вызначае музычную драматургію оперы, стаў асноўным і для тэлефільма. Высокая ступень абгульненасці ў оперы, даведзеная да сімвалічнага гучання, спрыяла нараджэнню кінематаграфічных вобразаў-сцэн. Карціны народнага гора, пакут, сцэны паўстання сялян чаргуюцца з эпізодамі, якія апавядаюць пра жыццё галоўных герояў. На экране раскрываецца сапраўдная чалавечая трагедыя, трагедыя каханна Рамана Ракутовіча да прыгоннай дзяўчыны Ірыны. Феадал Кізагайла, таварыш Рамана па зброі, адмовіўся аддаць яму Ірыну — і Раман узначальвае паўстанне. Не толькі асабістая крыўда была прычынай гэтага, а і свядомы пратэст Рамана супраць сацыяльнага прыгнёту. Простыя, шчырыя людзі хочуць дабраў і павагі, і яны гатовы адстаяць сваё права «людзьмі

зважаць» ў жорсткай барацьбе. У час паўстання гінуць тысячы людзей, забіты Кізагайла, узяты ў палон Раман, кінута ў засцепа Ірына. У якім складаным драматычным клубку перапляліся лёсы герояў! Да таго ж, жонка Кізагайлы — Любка — кахае Рамана. Кахае без узамнасці і таму помсціць Ірыне. Праз неверагодна цяжкія выпрабаванні прайшлі Раман і Ірына. Юнаку адсеклі кісці рук, каб ён ніколі больш не падняў меч. Дзяўчыну зрабілі сляпой. Але няма такой сілы, якая перашкодзіла б закаханым. Яны не здрадзілі свайму пачуццю. Над усім светам зла, насілля, гора быццам лунае пяшчотная мелодыя каханна Ірыны і Рамана. Нельга без глыбокага хвалявання слухаць іх дуэт — сапраўдны гімн каханню, вечнаму, як сама прырода. І правільна, думаю, зрабілі стваральнікі тэлефільма, пачаўшы яго таксама гэтай музычнай тэмай.

У. Караткевіч закончыў сваю аповесць словамі: «Божа, злітуйся над зямлёю, што нараджае такіх дзяцей». Кампазітар Д. Смольскі музыкай праслаўляе каханне Ірыны і Рамана, каханне, якое дае ім сілу і веру ў прыгажосць жыцця.

Свае фарбы ў адраджэнне «Сівай легенды» на тэлеэкране ўнёс кінематограф: зняты цудоўныя беларускія краявіды, велічны ў сваёй строгай прастаце Мірскі замак, у кадрах адчуваецца аскетычна суровы, а часам і злавесны каларыт эпохі. І ўсё гэта адцяняе галоўную думку спектакля: услаўленне вечнага каханна.

Аўтарам тэлефільма, здаецца, нідзе не здраджае мастацкае адчуванне меры, густу, такту. Нярэдка зрокавыя вобразы падаюцца ў кадры як простыя сімвалы эпохі, сімвалы жыцця. Тут і крыштална чысты струмень крыніцы, і растрывожаны звон, і меч бястрашнага Рамана. І вясновы сад у кветні, і холад змрочнага сутарэння...

Тэлеверсія оперы «Сівая легенда», на маю думку, атрымалася цікавай, захпляючай, кранальнай.

Іна ЗУБРЫЧ.

КАБ НЕ ЗАЧАРСЦВЕЦЬ ДУШОЙ

якія, падобна да гэтэўскага Фаўста, імкнуцца спыніць імгненні і ўзнавіць іх у эмацыянальнай, мастацкай гісторыі роднай зямлі.

У студзені Беларускае тэлебачанне паказала сваю новую работу — фільм-оперу «Сівая легенда», пастаўлены паводле аднайменнай оперы Д. Смольскага і аповесці У. Караткевіча.

Любоў да Радзімы, да гісторыі беларускага народа аб'яднала двух самабытных мастакоў. Абодва раматныкі ў мастацтве, У. Караткевіч (ён пісаў і лібрэта оперы) і Д. Смольскі не толькі «знайшлі» адно аднаго, але здолелі захаваць у драматургіі новага твора адзіную рамантычную інтанацыю, складзілі гімн вялікай любові, якая стала легендай.

Падзеі аповесці «Сівая легенда» пераносяць нас на Беларусь тых часоў сярэднявечча, калі частымі былі паўстанні сялян супраць феадальнага прыгнёту. Жывое адчуванне часу дазволіла спачатку пісьменніку, а потым і кампазітару перакінуць масток паміж мінулым і цяперашнім. Так, змяняюцца аблічча свету, аблічча і лёс людзей. Але хіба ж імкненне да праўды, барацьба за свабоду, хіба ж гора і радасці чалавека, ягоная лю-

жыццё выключнае, рэдкае, незвычайнае. З асаблівай увагай вывучаў народныя паданні, прытчы, легенды, і яны, праішоўшы праз сэрца мастака, рабіліся старонкамі гісторыі роднай зямлі. Гэта рамантычная прыўзняласць і страснасць Караткевічавага апавядання ўсхвалявала кампазітара Д. Смольскага. Якія характары! Якая шчырасць і эмацыянальная адкрытасць! Сумненняў не было: «Сівая легенда» павінна стаць операй... Прэм'ера адбылася ў сакавіку 1978 года на сцэне Дзяржаўнага тэатра оперы і балета БССР. Пад час яго гастролі ў Маскве была з поспехам паказана на сцэне Вялікага тэатра Саюза ССР.

Прызнанне музычнай грамадскасці, Дзяржаўная прэмія БССР — кампазітару... Але як бы шчасліва ні складалася лёс спектакля, сёння «Сівай легенды», на жаль, у рэпертуары тэатра няма. Таму адраджэнне яе на экране — падзея сапраўды радасная. Рэжысёр Г. Нікалаеў (вядомы як пастаўшчык тэлефільма паводле оперы А. Багатырова «У пушчах Палесся») дакладна вызначыў і свае адносіны да музычнага матэрыялу, і свой спосаб сувязі з глядачом. У кожнай сцэне, у кожным кадры тэлефільма пануе музыка. Трэба асобна сказаць, што цудоў-

ЗАСПЯВАЛА «МЕДУНІЦА»

Пішу гэтыя нататкі, паглядзеўшы перадачу Цэнтральнага тэлебачання — фільм-канцэрт з удзелам фальклорна-харэаграфічнага ансамбля Мінскага музычнага вучылішча імя М. Глінкі «Медуница» (кіраўнік А. Кашпур). Асабліва цікава прагучалі з экрана харавая сюіта «Пярэзвы», створаная на аснове традыцыйных кампанентаў беларускага вясельнага абраду і вясельных песень Гомельшчыны; вядомая беларуская народная песня ў пералажэнні для чатырохгалосага жаночага хору «Рэчанька», лірычная «А пятровы чорка невялічка». Усе гэтыя творы апрацаваны кіраўніком ансамбля А. Кашпурам. Адметна былі выкананы таксама «Беларускія вяснянкі» ў апрацоўцы М. Сіраты, «Медуница» ў апрацоўцы А. Рашчынскага.

Большасць тэлегледачоў, безумоўна, адкрыла для сябе не знаёмыя раней самабытны ансамбль. Я ж даўно ведаю гэты калектыў і яго кіраўніка, які пастаянна спрабуе ажыццявіць сваю мру — навучыць будучых хормайстраў спяваць беларускую народную песню менавіта ў той самабытнай манеры, у якой яна пясца ў народзе. Гэта яму ўдаецца, хоць, здаецца, няма нічога больш цяжкага, чым навучыць выконваць народную песню ў народнай манеры. Вядома, многае ў

работе А. Кашпура з «Медуницей» яшчэ недасканала, гэтаксама як і недасканалыя вучэбныя планы і праграмы, па якіх вядзецца навучанне. Ды галоўнае — ёсць пачын і ёсць энтузіязм.

Праўду сказаць, азначэнне «харэаграфічны» ў назве ансамбля ўмоўнае, а вось «фальклорны» — гэта дакладна. Адсутнасць у «Медуницы» сапраўднай харэаграфіі — не віна кіраўніка ансамбля. Справа ў тым, што навучанне будучых кіраўнікоў народных калектываў далёка ад дасканаласці, а такая ж спецыялізацыя існуе ў Мінскім музычным вучылішчы вось ужо амаль 15 гадоў! У пачатку мінулага года такая спецыялізацыя адкрыта ў Наваполацкім музычным вучылішчы (дарэчы, і яго навучэнцы прынялі ўдзел у здымках фільма-канцэрта), магчыма, адкрыюцца і ў іншых вучылішчах. Але хто ў іх будзе весці такія дысцыпліны вучэбнага плана, як «Асновы народнага танца», «Рэжысура народнай песні», «Вывучэнне абласных пеўчых стыляў», «Пастаноўка голасу»? Спецыялістаў, патрэбных для выкладання гэтых дысцыплін, сёння не рыхтуе для сярэдняга звяна ніводная навучальная ўстанова! Тым больш агромністай і падзвіжніцкай падаецца праца кіраўнікоў калектываў, падобных да «Медуницы», кі-

Выступае «Медуница».

Фота А. ПІЛЕЦКАГА.

раўнікоў, якія адчуваюць пастаянную неабходнасць рабіць больш, чым прадугледжана рэальнай вучэбнай праграмай.

Абялянасць і прываблівасць фальклору добра вядомы. Аднак часам узнікае небяспека скажэння яго зместу і нават неправамернага выкарыстання ў мастацкай практыцы. Натуральна, што ў сувязі з гэтым паўстае праблема захавання фальклорнага багацця, назапашанага да сённяшняга дня — прынамсі, і ў нас у рэспубліцы.

Сапраўды, ёсць нямала анталогій, магнітафонных запісаў, кандыдацкіх дысертацый, навуковых публікацый і артыкулаў, існуюць самадзейныя фальклорныя калектывы, ствараюцца прафесійныя. І ўсё-такі неабходна прызнаць, што фальклор сёння знаходзіцца ў менш спрыяльным становішчы, чым прафесійнае мастацтва. Самая ж галоўная прычына такога становішча, думаю, у тым — каго, дзе і як мы вучым разумець такія ўласцівасці фальклору, які пэўначасць формы, павучальнасць зместу, глыбокая

сімвалічнасць і здатнасць вызваляць чалавека ад усяго наноснага і часовага.

Вельмі трапіна заўважыў мастацкі кіраўнік Маскоўскага камернага хору прафесар У. Мінін: час вызначыцца, да каго ты належыш, бо без памці пра мінулае нельга сябе ўсведамляць! Ці не таму з глыбокім пачуццём слухаеш новыя канцэртныя праграмы Хору Беларускага тэлебачання і радыё, Дзяржаўнага акадэмічнага народнага хору БССР, калектыву Мінскага інстытута культуры «Валачобнікі», якія актыўна займаюцца прапагандай беларускай песеннай народнай творчасці? Сёння гэта па праву можна сказаць і пра фальклорны ансамбль Мінскага музычнага вучылішча імя М. Глінкі «Медуница». Час не чакае, народная творчасць надзвычай крохкая, незабаронная, і захаваць яе — задача не з лёгкіх.

В. АУРАМЕНКА,
старшы выкладчык кафедры
харавога дырыжывання
Беларускай дзяржаўнай
кансерваторыі.

тарфяніках з гадамі выступае напавярх ад кепскага гаспадарання бялоткі, амаль як у пустыні, пясочак. Вось бы і заліць яго вадой. Аднак заліта ўрадлівая зямля, бярозавыя гаі, сасновыя бары. Не ўсюды разлілося возера, дзе высеклі лес. Напрыклад, на тым жа Падрэччы не трэба было знішчаць лес. Ныйначай на смех лясніцтва паставіла тут слупы з надпісамі, якія просіць берасьця лес. Але па-ранейшаму палізу Гута-Міхаліна гудуць пілы, трашчаць, падаючы, сосны і елкі. Калі ж і хто ўрэшце спыніць сякеру сучасных манкуртаў?

Дзедаўскай пушчы не стала. А ці пацікавіўся хто яе гісторыяй, ці пагаварыў хто з тэішымі людзьмі, спытаўся іхняй думкі? А між тым тут, у Дзедаўскай пушчы, адбываліся баі паўстанцаў Кастуся Каліноўскага з царскімі войскамі, тут дзейнічалі партызанскія атрады ў гады Вялікай Айчыннай вайны. Урэшце, Дзедаўская пушча ўпывала на мясцовы мікраклімат.

Была пушча, і няма ўжо. Пройдзе час, і маладзёйшы сельчукі ўжо і ведаць не будуць, што калісьці на месцы возера рос лес.

Шкада пушчы, ды яе ўжо не вернеш. А ўспомнім пра тое, што трэба нам захаваць, што пакуль стаіць на зямлі, але просіць нашай дапамогі.

Сёлета давалося мне быць на Сморгоншчыне, на гэтай старажытнай зямлі, з якой звязаны многія старонкі нашай гісторыі, культуры, літаратуры. У першую чаргу маю на ўвазе Кушляны, дом і сядзібу Францішка Багушэвіча, бацькі нашай новай беларускай літаратуры. Каторы ўжо год з болей гаворым мы пра тое, што памалу гіне гэты помнік, але нічога не мяняецца.

Былі мы, група пісьменнікаў, у райкоме партыі, размаўлялі з сакратаром, немаладой ужо жанчынай, вельмі заклапочанай і занятай. Адчувалася па яе настроі: лепш не было б гэтых Кушлянаў у раёне — менш было б клопату. Сакратар райкома спасылалася на тое, што ніяк не зробіць праект рэстаўрацыі сядзібы, што Міністэрства культуры рэспублікі мала турбуецца, каб аднавіць Кушляны.

Ці ўсё робіць у гэтым кірунку і Саюз пісьменнікаў рэспублікі? Прынамсі, я не чуў важнага голасу нашых аўтарытэтных пісьменнікаў у абарону Багушэвічавай сядзібы. Чаму

ж так? Такая наша абьяк-васць можа бумерангам праз гады ўдарыць і на нас саміх.

У сувязі з гэтым успамінаю, як гады тры назад у Камарове пад Ленінградам мы шукалі дом, у якім жыў выдатны савецкі паэт, добры сябра беларускай літаратуры Аляксандр Пракоф'еў. Доўга хадзілі па пасёлку і ніхто не мог паказаць нам яго. Урэшце рэшт усё ж адшукалі. Не маглі паверыць, што людзі, якія жылі ў доме, нават не ведалі, што гэта сядзіба знакамітага паэта, лаўрэата Ленінскай прэміі. А з дня смерці паэта прайшло не так і шмат часу. Што ж тады гаварыць пра Кушляны, пра Багушэвіча, з дня нараджэння якога неўзабаве споўніцца сто пяцьдзесят гадоў?!

Хочацца спадзявацца, што цяпер, калі ў краіне дзьець добрыя весяр перамен, не толькі ў Кушлянах, але і ў маёй роднай Бярозе сёе-тое зменіцца. Маю на ўвазе помнік XVII стагоддзя — кляштар картузаў. Вось якую легенду некалі запісаў нястомны руплівец на ніве гісторыі і культуры, былы дырэктар раённага музея Мікалай Дамітравіч Сікорын. Калісьці на месцы горада рос бярозавы гаі. У ім было шмат крыніц і крынічак. Аднойчы сюды забрыў сляпы жабрак з хлопчыкам. Стомленыя, яны вырашылі адпачыць. Калі дзядок заснуў, хлопчык уцёк ад яго. Прачнуўшыся, стары паклікаў свайго памочніка, а не дачкаўшыся яго, засмутаваў. Доўга сядзеў ён ці не, хто ведае, толькі ўрэшце памыўся крынічнай вадой, і неспадзявана вярнуўся да яго зрок. Удзячны жабрак ля крыніцы паставіў бярозавы крыж і пайшоў да людзей расказваць пра гэта месца. Чутка дайшла да князя Льва Сапегі, у якога быў сляпы сын. І магнат таксама вылучыў вадой з гэтай крыніцы сваё дзіця.

Дык вось, у гэтым бярозавым гаі Леў Сапега ў 1666 годзе пабудаваў манастыр (кляштар) ордэна картузаў. У час Паўночнай вайны ў кляштары сустраліся Пётр I і польскі кароль Аўгуст II. Кажуць, нібыта манахі памагалі паўстанцам Кастуся Каліноўскага. Пасля 1863 года кляштар быў ліквідаваны. Аднак гаворка не пра манахаў, а пра збудаванні, якія ўяўляюць гістарычную каштоўнасць. Аб значэнні гэтага помніка другой палавіны XVII стагоддзя сведчыць хоць

бы тое, што апісанне, чарцяжы яго змешчаны ў 12-томнай Гісторыі сусветнай архітэктуры. Аналагаў яму ў нашай краіне няма, ёсць такія ж кляштар у Альпах на гары святога Бернарда ў Італіі.

Сёння ж унікальны помнік архітэктуры ператвораны ў свіннік. Але, але, у ім рохкаюць свінні. Не магу назваць гэта інакш, як варварствам. Хто дадумаўся такім чынам выкарыстоўваць унікальны помнік архітэктуры? Нібыта была некалі задума стварыць у Бярозе комплекс-музей, у які б увайшлі былы кляштар і тэрыторыя канцлагера «Бяроза-Картузская». Аднак усё засталася на паперы.

Мясцовыя кіраўнікі рабілі выгляд, што і яны шчыруюць на ніве культуры. Ды толькі — як шчыравалі? Відаць, гэтак жа, як і тыя, што пераймаюць вальскі Блудзень (упамінаецца ў XVI стагоддзі) у Першамайскую. Прычына? Палічылі назву непригожай, маўляў, гучыць непристойна. А народ як зваў, так і зараз заве вёску Блудзень.

Сумна і горка робіцца, калі зноў думаеш пра Дзедаўскую пушчу, пра тое, што амаль аджыла Ясельда і ледзь-ледзь ліпяць яшчэ кляштар картузаў і Кушляны. А колькі іншых помнікаў патрабуюць нашай увагі! На нашых вачах, пры нашай маўклівай згодзе адбываецца ні што іншае, як знішчэнне народнай культуры, а гэта значыць — душы чалавечай. Культура — гэта ж не толькі клуб і самадзейнасць у ім. «Культура, — гаварыў Юрый Бондараў, — гэта спадчына народа, гэта багацце, пачатак якога ў мінулым, якое немагчыма ахапіць розумам. Гэта нашы адносіны да работы, адзін да аднаго. Яна ў сферы маральнай, гэта частка сэнсу жыцця...»

Нам паказваюць прыклад, як змагацца з чыноўнікамі, з бюракратычным стаўленнем да культуры, рускія пісьменнікі. Прышоў час смела выказваць сваю грамадзянскую пазіцыю. Слова пісьменніка заўсёды гучала заклікальным званом. Хочацца верыць, што подых перамен урэшце абудзіць і нас ад млявага спакою, прымусіць кляпаціцца пра родную культуру, пра лёс сваёй зямлі, працаваць дзеля яе росквіту паспраўдну, быць больш прынцыповымі, па-грамадзянску смелымі.

канаўцам, на ўтрыманне выхаванцаў бursy (а звычайна імі былі хлапчкі з бедных сем'яў), а таксама на пакупку і рамоні інструментаў. Дарэчы, інструментарый капэлы быў даволі багаты: скрыпкі, басэты, квартвіолы, габоі, валторны, трубы, клавірды, арган. Такі аркестр мог выконваць самыя разнастайныя творы.

Рэпертуар капэлы пазначаны ў рэсэрах. Ён сапраўды быў разнастайны: ад опер і сімфоній да кантаў і танцавальнай музыкі. Капэлісты, безумоўна, валодалі прафесійным майстэрствам, неабходным для выканання рэпертуару, разлічанага на задавальненне густаў самых розных слухачоў. Вельмі істотна тое, што музыкантамі былі мясцовыя інструменталісты і вакалісты (іх імёны і прозвішчы захававаліся ў дакументах бursy). У гэтым — таксама адрозненне ад прыватных капэл, куды звычайна ўваходзіла шмат замежных выканаўцаў.

Усе гэтыя матэрыялы мне давалося перагарнуць, працуючы ў бібліятэцы Акадэміі навук Літоўскай ССР і Цэнтральным дзяржаўным гістарычным архівам БССР.

В. ДАДЗІЕВА, аспірантка Інстытута мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору АН БССР.

ВЕЧАРЫ, СУСТРЭЧЫ

Адбыўся творчы вечар народнага артыста БССР Генадзя Гарбука. У Доле літаратара сабраліся пісьменнікі, студэнты, грамадскія горада. Былі паказаны ўрыўкі з тэлеспектакля «Людзі на балоце» і кінафільмаў «Белыя росы», «Барвовая трава», «Чорны заман Альшанскі», а таксама сцэны са спектакляў «Людзі на балоце», «Парог», дзе артыст вы-

ступіў з партнёрамі па тэатру Янкі Купалы.

Народная артыстка БССР Марыя Захарэвіч расказала пра сумесную працу з Г. Гарбукам, пра яго шматгранны талент. Дыялог з Генадзем Гарбукам вёў на вечары доктар мастацтвазнаўства Анатоль Сабалеўскі.

На здымку: А. САВАЛЕЎСКІ і Г. ГАРБУК.

Прэм'ера кнігі прайшла ў Палацы культуры вытворчага будаўніча-мантажнага аб'яднання «Мінскпрамбуд». У яе правядзенні прынялі ўдзел таксама Заводскі райком КПБ, Галоўная рэдакцыя літаратурна-драматычных праграм Беларускага тэлебачання, Заводская арганізацыя таварыства аматараў кнігі і Мінскі аблкінагадаль. Віноўніцай урачыстасці была кніга «Маўчанне перуна» Р. Барадуліна, выпускаемая выдавецтвам «Мастацкая літаратура».

Прасторную залу запоўнілі рабочыя і служачыя, інжынерна-тэхнічныя работнікі сталічных прадпрыемстваў, настаўнікі, студэнты, навуччаныя моладзь. Сакратар Заводскага РК КПБ Н. Іванова падкрэсліла, адкрываючы сустрэчу, што падобныя мерапрыемствы, прысвечаныя прапагандзе беларускай кнігі, у раёне сталі традыцыйнымі, часта яны праходзяць і ў гэтым палацы.

Пра творчасць Р. Барадуліна гаварылі галоўны рэдактар Галоўнай рэдакцыі літаратурна-

драматычных праграм Беларускага тэлебачання В. Іпатава, галоўны рэдактар часопіса «Полымя» С. Законнікаў, паэты і перакладчыкі В. Тарас і К. Шарман.

Сустрэча з Р. Барадуліным ператварылася ў своеасаблівы дыялог, які з залы вяла... паэзія. Гучалі вершы ў выкананні самога паэта і артыстаў мінскіх тэатраў. Свае творы чыталі палчэчнікі Р. Барадуліна па пярэ. Прысутныя змаглі пазнаёміцца з новымі творами кампазітараў на словы паэта. І, вядома ж, шмат задавалася пытанняў, а гэта яшчэ адно сведчанне таго, што ў зале не было абыхавых людзей да слова, паэзіі, роднай мовы. Жадаючы змаглі ўзяць аўтографы ўдзельнікаў вечара — выязныя кніжны кіёск прапанаваў багаты выбар літаратуры.

НАШ КАР.

Выступае Рыгор Барадулін. Сядзяць (злева направа) Вялянцін Тарас, Вольга Іпатава, Карлас Шарман, Сяргей Законнікаў.

Нязменным поспехам у глядача карыстаецца спектакль «Радавыя» па п'есе А. Дударова ў пастаноўцы Беларускага дзяржаўнага ордэна Працоўнага Чырвонага Сцяга акадэмічнага тэатра імя Янкі Купалы, адзначаны, як вядома, Дзяржаўнай прэміяй ССРСР. Нядаўна адбыўся соты паназ гэтай работы нупалаўцаў. Аматыры тэатральнага мастацтва ў чарговы раз змаглі ацаніць на вартасцях работу пастаноўшчыка В. Раеўскага, мастака Б. Герлавана, кампазітара А. Янчанкі, выканаўцаў га-

лоўных роляў А. Дзянісава, В. Філатава, В. Маняева і іншых.

Сцэнічны лёс «Радавыя» ўвогуле шчаслівы. П'еса пастаўлена амаль ва ўсіх саюзных рэспубліках у перакладзе на нацыянальныя мовы, выйшла за межы краіны. Больш за сто тэатраў паставілі па ёй спектаклі.

К. УЛАДЗЕНКА.

Аўтар п'есы Аляксей Дударав пасля спектакля дзякуе выканаўцам.

Фота Ул. КРУКА.

«Тэрпсіхора» — так назвалі новы клуб, арганізаваны аматарамі балета ў рэспубліканскім Доле работнікаў мастацтваў. На першым яго пасяджэнні вядучая вечара, доктар мастацтвазнаўства Юлія Чурно і галоўны балетмайстар Дзяржаўнага тэатра оперы і балета БССР народны артыст ССРСР Вялянцін Елізар'еў расказалі

пра развіццё балета ў рэспубліцы. пра харэаграфічныя спектаклі і салісты, пра творчыя планы і трупы. У гутарцы з гледачамі ўдзельнічалі таксама салісты балета Л. Брэнэўская, Ю. Траян, У. Камкоў, І. Душкевіч і іншыя. Быў паказаны дакументальны фільм «Стварэнне» пра беларускі балет.

П. ГАРДЗІЕНКА.

радскіх урачыстасцяў з цэлавымі працэсіямі і ваеннымі парадмі. Музыка была ў гэтых выпадках адным з элементаў комплексу колерава-гукавых і піратэхнічных эфектаў (малюнічыя ілюмінацыі, гарматныя салюты, жывапісны, архітэктурны, касцюміраваны дэкор) і шматразова павялічвала эмацыянальнае ўздзеянне відовішча, надавала яму асаблівую пампезнасць.

У друку XVIII стагоддзя — і звесткі аб праходзіўшых пад «жалобныя гукі музыкі» пахаваннях і памінальных малебнах. «Надзвычайная і вялізная капэла», «незмаўкаючыя гукі музыкі», «чудоўныя канцэрты» суправаджалі ў 1730—1749 гг. прыёмы, балі, паляванні віцебскіх саноўнікаў.

Вылучаліся на той час дзве капэлы: віцебскага ваяводы Марцыяна Агінскага і школьная. Першая з іх дзейнічала ў 30-ыя гады XVIII стагоддзя; яна выступала на афіцыйных урачыстасцях і сямейных святах свайго ўладальніка; другая існавала ў 30—90-ыя гады і пастаянна ўдзельнічала ў музычным жыцці горада. Пра яе можна больш падрабязна даведацца з некаторых аўтэнтычных дакументаў XVIII стагоддзя. Як ні праявіліся яны называюцца — напрыклад, «прыходна-расходная кніга віцебскай бursy», за імі гісторыя аднаго са значных асяродкаў музычна-

га Віцебска — школьнай капэлы. Яна больш за паўстагоддзя існавала ў бурсе Віцебскага езуіцкага калегіума.

Гэтая капэла шмат у чым адрознівалася ад тыповых для таго часу прыватных аркестраў, якія існавалі пры дварах магнатаў. Перш за ўсё, яе дзейнасць была звязана з самымі рознымі пластамі насельніцтва горада. І вось што цікава: калі ў першай палове стагоддзя капэла абслугоўвала пераважна патрэбы клерыкальныя (іграла на шматлікіх фестывалях, богаслужэннях і г. д.), дык з 50-ых гадоў, дзякуючы распаўсюджванню элементаў свецкай культуры ў духоўным жыцці Беларусі, сфера дзейнасці капэлы пашырылася. У дакументах 50—80-ых гадоў зафіксаваны шматлікія выпадкі атрымання музыкантамі грошай ад магнатаў, шляхты, мяшчан і нават прыязджаўшых у Віцебск рускіх купцоў («купцоў — маскалаў») — за абслугоўванне імянін, заручын, вясельляў, пахаванняў, паляванняў, баляў і г. д.

Другое адрозненне капэлы ад тагачасных прыватных аркестраў. Іхні лёс і матэрыяльнае становішча ва ўсім залежалі ад уладароў. Школьныя ж капэла мела пэўную самастойнасць: грошы, якія атрымлівалі музыканты за шматлікія выступленні, маглі ісці на плату вы-

— Калі знаёмімся з нумарамі «Голасу Радзімы», то адразу заўважым, як сур'ёзна ставіцца рэдакцыя да прапаганды здабыткаў культуры і літаратурнага жыцця рэспублікі, гістарычнай мінуўшчыны нашага народа, яго фальклору, пісьмовых помнікаў, мастацтва. Гэта, відаць, сведчыць пра харантар і запатрабаванні нашага галоўнага чытача — нашых суайчыннікаў, якія жывуць за мяжамі нашай краіны...

— Мы з'яўляемся выданнем Беларускага таварыства «Радзіма», поўная назва якога гучыць так: Беларускае таварыства па культурных сувязях з суайчыннікамі за рубяжом. Як бачыце, у самой назве (і ў стаўце таварыства таксама) ўжо вызначаны галоўны накірунак работ рэдакцыі «Голасу Радзімы». Чытаць наш вельмі разнастайны — і наводле ўзросту і адукаванасці, і паводле светапогляду і стаўлення да Радзімы, яе мінуўшчыны і дзя сённяшняга — і патрапіць на густ

іх культурна-асветніцкай дзейнасці.

Нягледзячы на тое, што наша эміграцыя, у адрозненне, напрыклад, ад латышскай ці эстонскай, як кажучы, з мужыкоў, малаадукаваная, цяга замежных беларусаў да роднага слова, да сваёй песні, да культурнай спадчыны — вялікая. Можна было б прыгадаць тут не адзін прыклад, як «Голас Радзімы» дапамог чалавеку ў Канадзе ці Англіі вывучыць беларускую мову, многа ўведаць з гісторыі нашага краю, спазнаць скарбы культуры народа.

А цяпер, калі наша прыгожае пісьменства, наша самабытная культура набываюць міжнароднае прызнанне, жаданне ведаць пра духоўныя здабыткі беларускага народа вельмі моцнае. І не толькі сярод нашых суайчыннікаў за мяжой, але і сярод іншаземцаў.

ма ж, людзей, якія перажылі ўсё гэта, цікавіць: а што скажаў пісьменнік пра тое іх жыццё?

Такія просьбаў — пісаць больш пра сучаснае жыццё былых «крэсаў» і пра тое, як было там калісьці, — рэдакцыя атрымлівае шмат. Не менш просьбаў — знаёміць з мемуарнай літаратурай, у якой раскажваецца пра тое, што перажыў наш народ у гады фашыскай акупацыі. Гэта баліць нашым землякам, бо большасць з іх тут страцілі сваіх родных, блізкіх, сяброў маладосці.

— У рэдакцыю, пэўна, прыходзяць і водгукі на апублікаваныя вершы, аповяданні, урыўкі з аповесцей ды раманаў... Ці не маглі б вы з некаторымі пазнаёміць чытачоў «ЛіМа»?

— Уласна кажучы, усё тое, пра што я раскажваю — прычыны адбору літаратурных публікацый, — у многім грунтуецца

А вось іншы водгук. Гэта ўжо на нашу брашуру. Напісаў ліст Браніслаў Старыновіч з Аргенціны. Ён прачытаў выданную ў «Бібліятэцы «Голасу Радзімы» кніжку Мікалая Кузняцова «Гаспадары зямлі». Пра тое, як і чым жыў сёння беларуская вёска. «Чытаў яе некалькі разоў. Пра тое, як было пры панах, — усё праўда. А пра сённяшні дзень дык мне нават не верыцца: няўжо мінулі гады пакут і беднасці, якія выпалі на нашу долю. Я ж працаваў ад цяжана да цяжана, а як быў голым і галодным, так і застаўся. Ад гэтага жыцця і падаўся ў 1929 годзе ў Аргенціну. Мая мара цяпер — наведаць родную Беларусь».

— Значную цікавасць уяўляюць для чытача кніжкі серыі «Бібліятэка «Голасу Радзімы», падрыхтаваныя да друку ў рэдакцыі тыднёвіка. Што было выдадзена ў гэтай серыі летась і якія планы на гэты год? Ці мяркуеце выдаць у гэтай серыі зборнік лепшых літаратурных твораў, надрукаваных за нейкі час на старонках «Голасу Радзімы»?

— Мне неаднойчы даводзілася бачыць, бываючы ў дамах беларусаў за мяжой, паліцы, застаўленыя кніжачкамі серыі «Бібліятэка «Голасу Радзімы». Аказваецца, землякі іх старанна берагуць. Зрэшты, як і падшыўкі газеты. Калі прыкнінуць у колькасным выражэнні, дык гэта ўжо ладная бібліятэчка. За ўсе гады мы выдалі, відаць, больш як сто кніг і брашур. Тэматыка іх даволі шырокая. І вядома ж, значнае месца займаюць культура, літаратура, мастацтва.

Летась, напрыклад, у нас выйшла «Сябрына» Аляксея Гардзіцкага. Цікавая брашура пра міжнацыянальны літаратурны ўзаемаадносінны ў СССР, пра месца беларускіх твораў у агульнасаюзнам літаратурным працэсе. Пра тое, што вабіць перакладчыкаў у творах беларускіх аўтараў, які ўплыў наша мастацкае слова мае на фарміраванне духоўных запатрабаванняў іншых народаў нашай краіны.

Шырокі рэзананс атрымала кніжка Вячаслава Шалькевіча «Кастусь Каліноўскі». На яе вялікі попыт быў і за рубяжом, і ў нас. Па шматлікіх просьбах мы летась перавыдалі кніжку на англійскай мове, улічваючы цікавасць нашага англамоўнага чытача.

Некалькі нарысаў аб дынастыях беларускіх інтэлігентаў — Гарэцкіх, Глебавых, Цікоцкіх і іншых — склалі брашуру Тацяны Антонавай «Як галіны моцнага дрэва».

Сёлета большасць выданняў будзе прасякнута думкай аб тым, які шлях прайшоў наш народ, наша рэспубліка за 70 гадоў Саветскай улады. Гэтым будзе прысвечаны і брашура Уладзіміра Ермалаева «Навуковы патэнцыял Беларусі», у якой — гісторыя станаўлення нацыянальнай навукі: ад лучыны да лазера, і кніжка Уладзіміра Сазановіча з серыі «Нашы славетныя землякі» — пра беларусаў, удзельнікаў Вялікай Кастрычніцкай сацыялістычнай рэвалюцыі. Наш час будзе прадстаўлены зборнікам нарысаў пра цікавых людзей рэспублікі, у тым ліку і прадстаўнікоў культуры.

Я ўжо згадаў зборнік песень для самадзейных калектываў суайчыннікаў за рубяжом. Над новым яго выданнем мы зараз працуем. Дарэчы, гэта ўжо трэці такі зборнік.

Павінны зацікавіць нашага чытача і гісторыка сацыяльныя і этнаграфічныя нарысы Станіслава Цярэхоўна «Мядовы бунт» і даследаванне гісторыка Анатоля Грыцкевіча «Вакол «случкага паўстання».

У бліжэйшыя гады мы хацелі б сабраць па адной вокладкай тых пісьменнікаў, якія выступалі і, спадзяюся, яшчэ выступяць з публіцыстычным роздумам на старонках «Голасу Радзімы».

Валянціну РАБКЕВІЧУ ~50

15 лютага спаўняецца 50 год пісьменніку Валянціну Рабкевічу. З нагоды юбілею праўленне СП БССР накіравала юбіляру віншавальны адрас, у якім гаворыцца:

«Дарагі Валянцін Іванавіч! Горача віншую Вас, таленавітага перакладчыка, літаратара, з п'ятдзясяцігоддзем.

Першы верш Вы апублікавалі ў 1957 годзе. Пазней выйшаў Ваш зборнік вершаў «Ад зімы да зімы», адрасаваны дзецям дашкольнага ўзросту. Але, бадай, галоўны Ваш літаратурны занятак — мастацкі пераклад. На Вашым творчым рахунку пераклады твораў Анны Ахматавай, Міхаіла Зощанкі, Сяргея Ясеніна, Марко Чарамшыны, Леа Метсара, іншых прадстаўнікоў нацыянальных літаратурных арганізацый. Вашы пераклады вызначаюцца глыбокім пранікненнем у творчую манеру аўтара, ашчаднасцю і вынаходлівасцю слова.

Выступаеце Вы ў друку і як крытык, публіцыст. Мы ведаем і цнім Вашы артыкулы па пытаннях культуры мовы. Шмат увагі аддаеце фальклору, вынікам якой з'явілася кніжка Вашых запісаў «Паслухай, што людзі кажуць». Вы паспяхова абаранілі дысертацыю, сталі кандыдатам філалагічных навук.

Жадаем Вам, дарагі Валянцін Іванавіч, добрага здароўя, шчасця, новых творчых поспехаў на ніве роднай літаратуры, культуры».

Супрацоўнікі штотыднёвіка дадуць адрас да гэтага віншавання.

3 ПОШТЫ «ЛІМА»

ПАМ'ЯТАЮЧЫ РОДНЫ КУТОК

Я трымаю ў руках чарговую, восьмую па ліку, кніжку пазіі Міхаіла Карпенкі, радзіма якога — Хоціміні раён, што на Магілёўшчыне. Ян жас закінуты яго сюды, у гараха-спякотны край — Туркменію...

— У газетках працую з 1951 года, — расказвае Міхаіл Фядотавіч, чые журналісцкія дарогі пачаліся ў каленыве «Гродзенскай правды».

З першымі сваімі вершамі прыйшоў будучы паэт у рэдакцыю гэтай газеты. Падлетка адваіла да Міхаса Васільна.

— Той аднёсся да мяне шчыра. Нават нешта пахваліў. Неспадзявана да мяне на першай паласе надрукавалі мой першы верш. Радасці не было канца, — прыпамінае Міхаіл Фядотавіч.

М. Карпенка пасля гродзенскай абласной газеты працаваў у газеце «Піянер Беларусі». Пасля скончыў Цэнтральную камсамольскую школу (цяпер ВКШ) пры ЦК ВЛКСМ і быў накіраваны адказным сакратаром «Комсомольца Туркменістана». Зараз — рэдантар абласной партыйнай газеты «Ташаўская правда». Нязменны спадарожнік яго жыцця — пазія. Вершы яго друкуюцца ў часопісе «Ашхабад», рэспубліканскай і цэнтральнай перыёдыцы, выходзяць асобнымі кнігамі — «Маладыя крылы», «Крыніца стапу», «Крылы дружбы», «Песня двтара». Лепшыя вершы, сабраныя з усіх кніг, хутка выйдуч пад адной вокладкай у «Советском писателе».

Аднайменная пазма са зборніка «Чырвоны колас», якая ўбачыла свет летась у ашхабадскім выдавецтве «Туркменістан», напісана на беларускім матэрыяле.

...Летам у Міхаіла Фядотавіча адпачынак. Ведаю, што ізноў паляціць, як кажа, «дахаты», на родную Хоцімішчыну. Завітае і ў Мінск, дзе з унукамі жыве дачка. А назад, у Туркменію, прывязе новыя вершы, новыя матэрыялы для паэтычнага асэнсавання.

А. КАРЛЮКЕВІЧ.
г. Ашхабад.

«Мая мара — наведаць БЕЛАРУСЬ...»

На пытанні карэспандэнта «ЛіМа» адказвае рэдантар газеты «Голас Радзімы» Вацлаў Генрыхавіч МАЦНЕВІЧ

кожнага не так проста. Адных цікавіць толькі палітыка, другія нам пішуць, што «палітыкай не займаюцца», трэція чытаюць пераважна тое, што датычыць даўніны. Але ёсць дзве тэмы ў газеце, якія не аб'якаваныя для кожнага. Гэта — як жыць сёння беларусы на Бяш-каўшчыне і ў якім стане культурная спадчына народа, як яна памнажаецца, чым адметная. Праз культуру бадай што лягчэй знайсці дарогу да сэрца замежнага суайчынніка, на галаву якога штодзённа і штохвіліна абрушваецца магутны патак антысавецкай інфармацыі.

На Захадзе даўно бытуе такі тэрмін — «пошукі сваіх каранёў». Гэта — духоўна-псіхалагічны працэс. Працэс асэнсавання эмігрантам самога сябе. І ён асабліва ўзмацняецца ў апошнія гады. Хто я? Іван без роду, без племя? Амерыканец? Англічанін? Немец? Што дзіўна, — такія пытанні задаюць дзеці і ўнукі тых нашых суайчыннікаў, якія па розных абставінах вымушаны былі пакінуць свой край. Усвядомішы сваё паходжанне, чалавек за мяжой імкнецца як мага глыбей спазнаць гісторыю свайго народа, яго культуру, яго багатыя традыцыі. І як вынік гэтага ўсведамлення — гонар за народ, з якога паходзіць, за тую зямлю, дзе карані яго роду, і разуменне нашага ладу жыцця, нашых ідэалаў.

Ролю «Голасу Радзімы» ў гэтым працэсе вызначаюць самі чытачы: «Газета не дае нам загінуць у чужародным моры, страціць сваё нацыянальнае аблічча, забыцца, хто мы і адкуль».

Сёння беларускую песню, беларускі танец можна часта ўбачыць і пачуць і ў Канадзе, і ў ЗША, і ў Аргенціне, і ў далёкай Аўстраліі, і ў суседняй Еўропе. Цэнтрамі культурнага жыцця тут з'яўляюцца патрыятычныя арганізацыі нашых землякоў — Федэрацыя рускіх канадцаў, клуб імя Чарнышэўскага і Араў-парк у ЗША, Федэрацыя культурна-спартыўных клубаў у Аргенціне, Саюз савецкіх грамадзян у Бельгіі. З усімі гэтымі арганізацыямі цесную сувязь падтрымлівае «Голас Радзімы» і дапамагае ў

— Значнае месца сярод матэрыялаў, што друкуюцца на старонках тыднёвіка, займаюць літаратурныя публікацыі. Хацелася б пачуць, з якімі перш за ўсё творамі вы імкнецца пазнаёміць свайго чытача, якімі прынцыпамі карыстаецца пры падборы матэрыялу?

— Першы і, бадай, асноўны прынцып — гэта ў меру нашай магчымасці (у «Голасе Радзімы» ў адрозненне ад «ЛіМа» толькі восем старонак) знаёміць чытача са з'явамі ў нацыянальнай літаратуры. З тым, пра што гавораць не толькі ў рэспубліцы і Саюзе, але і што прыцягвае ўвагу замежнай грамадскасці. Калі, скажам, асцярожныя да ўсяго савецкага заходнегерманскія кнігавыдаўцы бяруцца друкаваць Васіля Быкава, то як жа мы можам не даць матчынасць хоць ва ўрыўках пазнаёміцца замежным беларусам з творами пісьменніка, чыё імя сёння ўваходзіць у спіс лепшых прызікаў свету. Таму мы летась друкавалі, напрыклад, раздзел з аповесці Васіля Еыкава «Кар'ер», а яшчэ раней пазнаёмілі са «Знакам бяды».

Другі прынцып адбору — важкасць таго, што прыносіць у нашу літаратуру маладое пакаленне, як яно бачыць акляючы яго свет, вядома, у мастацкім сэнсе гэтага выразу. Вось і нядаўна на нашай шостаў паласе, дзе звычайна мы прадстаўляем таго ці іншага пісьменніка, з'явілася нізка вершаў са зборніка маладой паэтэсы Валянціны Аколавай Шэсць гадоў назад «Голас Радзімы» надрукаваў яе першыя вершы, якія яна прывезла з сабой на семінар пачаткоўцаў. І вось цяпер чытачы могуць меркаваць аб адметнасці творчага росту маладой паэтэсы.

І трэці прынцып, калі можна так сказаць, тэрытарыяльны ці што. Зараз якраз мы пачынаем друкаваць урыўкі з рамана Вячаслава Адамчыка «Год нуль». Месца дзеяння — Заходняя Беларусь, адкуль у міжваенны перыяд ад галечы, безземелля і нацыянальнага ўціску выехала ў Канаду, Аргенціну, Бразілію каля 400 тысяч беларусаў. Час дзеяння — гады акупацыі краю буржуазна-памешчыцкай Польшчай. Вядо-

на пажаданнях, запатрабаваннях нашых замежных чытачоў. Некалькі гадоў назад атрымалі мы ліст ад Марыі Гарох з Бельгіі, у якім яна выказала пажаданне многіх членаў Саюза савецкіх грамадзян — больш сістэматычна знаёміць чытачоў «Голасу Радзімы» з апошнімі творами беларускіх пісьменнікаў. І мы гэта ўлічылі ў нашых планах. Па шматлікіх просьбах чытачоў друкуем рэгулярна на 8-й старонцы песню з нотамі, сучасную ці народную. А затым гэтая песня гучыць у розных канцах свету ў выкананні самадзейных хораў, што створаны пры арганізацыях нашых суайчыннікаў. Дарэчы, каб у нейкай меры задаволіць культурны голад нашых землякоў, мы сёлета рыхтуем да друку невялікі зборнік беларускіх песень пад назвай «Мой родны кут».

Друкуючы літаратурныя, публіцыстычныя творы, дасылаючы кнігі нашым актыўным карэспандэнтам, мы даём ім зброю ў барацьбе з рознымі антысавецкімі.

«Дзякую вам за кніжку «Я з вогненнай вёскі...», — напісаў у рэдакцыю Рыгор Аплевіч з Канады пасля таго, як газета апублікавала ўрыўкі з гэтай страшнай кнігі. — Сам-то я ведаю, што такое вайна. Але многія з канадцаў і не ўяўляюць, якое гора людзям яна нясе. Я цяпер чытаю ім пра тое, што адбывалася на Беларусі, і ў іх нешта пераварочваецца ў галаве, становіцца на сваё месца, да іх свядомасці нешта даходзіць. Друкуйце і дасылайце больш дакументальнага матэрыялу пра ролю нашай Радзімы ў выратаванні чалавечтва ад фашызму. Бо тут няма такіх, хто перакачаны, што вайну выйграла Амерыка. Мне часта даводзіцца з імі змагацца...»

«Мяне цешыць не толькі камп'ютарызацыя нашай вытворчасці, але і высокае мастацкае слова. Звычайна я чытаю ўсё, што вы друкуеце, і тое, з чым пазнаёміўся, дае падставу гаварыць: беларускі верш краане сэрца».

Вось такія, крыху няскладныя, але вельмі шчырыя радкі напісаў Юрый Расадзінкі з Аўстраліі.

ГАЛАСЫ РЭВАЛЮЦЫІ

(Працяг.
Пачатак на стар. 4).

не аб выключэнні яе з камсамола. Выключылі аднагалосна. Але яна вельмі плакала і прасіла нас паверыць, што не будзе больш хадзіць у гэтай сукенцы, што яна яе выкіне, каб мы яе толькі пакінулі ў камсамоле. І я назаўтра іду пешшу ў Гомель за семнаццаць верст да першага сакратара губкома партыі таварыша Казаноўскага. У яго было шмат людзей, але ён усіх прыняў. А мяне сустраў так:

— Што здарылася? Чаму такі выгляд?

Я яму раскажваю, што ў нас адбылося неверагоднае: мая лепшая сяброўка, добрая камсамолка, прыйшла на камсамольскі сход у шаўковай сукенцы, у той час як усе мы ходзім у зрэбным, гэта ж буржуазнае разлажэнне.

Ён мяне ўважліва выслухаў, а пасля сказаў:

— Аднавіце яе ў камсамоле.

— Мы аднагалосна прагаласавалі.

— Яна яшчэ маладая, ёй чатырнаццаць. Яна выправіцца.

— А як жа можна было на дзець шаўковую сукенку?..

— Прыдзе час, калі ты сама будзеш насіць шаўковую сукенку і лакіраваныя туфлі.

Назад я таксама ішла пешшу. Дома ледзь дачакалася рапці, сабрала сваіх дзяўчатак:

— Была я ў таварыша Казаноўскага, і ён сказаў, каб мы аднавілі Марыю ў камсамоле, яна выправіцца. І яшчэ ён сказаў, што прыдзе час, і я буду насіць шаўковую сукенку і лакіраваныя туфлі.

Усе маўчалі, як громам аглушаныя. І я не ведала, што мне дадаць да таго, што сказаў сакратар губкома таварыш Казаноўскі.

На сённяшні погляд, усё гэта, пэўна, смешна. Але мы такія былі. Мы былі надзвычай сумленнымі і шчырымі людзьмі. Наша ідэя была нашай душой.

Мікалай Яфімавіч Аўхімовіч, член партыі з 1925 года.

...Нас часам уяўляюць аскетамі. Змагаліся з гальштукамі, змагаліся з пудрай... Песень пра каханне не спявалі... Але мне тое, наш малады час, не здаецца аскетычным. Я, напрыклад, закахайся ў самую прыгожую дзяўчыну ў нашым мястэчку, адбіў яе ў другога. Ажانیўся. І вельмі ганарыўся, што ў мяне жонка прыгожая. Красуня! Яшчэ шмат гавораць пра наш фанатызм. Не, мы не былі фанатыкамі. Мы гэтак верылі, з такой сілай!

Уся гісторыя рэвалюцыі — гэта гісторыя майго жыцця. Хлапчукамі, падлеткамі мы былі ўцягнуты ў рэвалюцыю, уцягнуты самім часам. Памятаю, як рыхтаваліся выбары ва Устаноўчы сход (наша сям'я тады жыла ў Маскве). І вось ужо выбары, мы, вучні, памагам. Запомніўся такі выпадак: да нашага стала падыходзіць бабуля, старшыня пытаецца ў яе:

— За каго, бабуля, галасаваш будзеш? За якую партыю?

А большавікі тады ішлі пад пятым нумарам.

Бабуля адказвае:

— Дзеткі, дайце мне той спісак, каб вайны не было.

Далі ёй пяты нумар большавікоў. Гэта на ўсё жыццё запомнілася.

Другі выпадак запомніўся. У Маскве былі? Крамлёўскую сцяну бачылі? На нашых вачах там упершыню хавалі. Скончыліся баі, пачалі збіраць забітых. Не глядзелі, хто гэта — большавікі ці меншавікі. Усе — ахвяры рэвалюцыі. Па сто труп

на суткі выстаўлялі на паказ, каго сваякі пазнавалі, таго забіралі, а астатніх хавалі разам.

Мы, хлопчкі, калі ідзе працэсія, станавіліся жывым вянком... Возьмемся за рукі... І так уздоўж усей працэсіі... Нас шмат...

Голад... Наша сям'я вярнулася на радзіму... У горад Барысаў... І тут голад... Старэйшы брат служыў у Чырвонай Арміі. Прыехаў на некалькі дзён, убачыў, як мы жывём:

— Я цябе забяру з сабой у армію.

У дваццаць першым годзе, гэта мне было пятнаццаць гадоў, я — чырвоармеец. Здымак у мяне ёсць. Гэта да пятай гадавіны рэвалюцыі Смаленскі губвыканком, там стаяла наша часць, падарыў нам шынялі фарменныя, нас сфатаграфавалі.

У пятнаццаць гадоў я быў дарослым чалавекам. Дзяцінства з нашага жыцця знікала рана. Мне было дзевятнаццаць гадоў, калі я стаў першым сакратаром райкома камсамола. Дваццаць два гады — ужо першы сакратар райкома партыі.

Быў камсамолец, а мне падабаліся партсходы. Мне падабалася, што там у канцы заўсёды спявалі «Інтэрнацыянал». Ужо я працаваў сакратаром ЦК Кампартыі Беларусі, і прыехаў да нас Клімент Яфрэмавіч Варашылаў. І зусім выпадкова ён успомніў і раскажаў нам, адкуль гэтая ідэя. Гэта Ленін так сказаў. Ідзе партсход, людзі крытыкуюць адзін аднаго, разыходзяцца ў поглядах, сварачацца. Здаецца, яны ўжо ніколі не будуць разам, ніколі не судзіцца. Скончыўся сход, усе спяваюць «Інтэрнацыянал». Зноў усе разам, усе адна сям'я.

Не, што ні кажыце — час нам выпаў цяжкі, але людзей я запомніў дзівосных. Блізка ведаў Веру Харужую. І вось што гэта быў за чалавек. Калі яна сядзела ў белапольскай турме, яе наш беларускі ЦВК узнагародзіў ордэнам Чырвонага Сцяга за барацьбу з белапалкамі ў грамадзянскую вайну. Сярод членаў КПЗБ быў такі закон, калі цябе арыштавалі, не прызнавацца, што ты камуніст, каб не пацягнуўся ланцужок і каб іншыя не пацярпелі. Яна зрабіла памылку, яна прызналася, што яна камуніст. Але гэта ў яе сітуацыі ні для кога іншага ніякай небяспекі не ўяўляла, толькі для яе самой рабіла больш цяжкім турэмны рэжым.

Калі мы абмянялі контррэвалюцыянераў на камуністаў, яна прыехала ў Мінск, ёй уручылі ордэн. Я чытаў дакладную Чарвякова, дзе ён апісвае, як выклікаў Веру Харужую, уручыў ёй ордэн Чырвонага Сцяга, а назаўтра яна прыйшла ў ЦК і вярнула ордэн з запіскай, што ЦК партыі не ведае ўсіх маральных акалічнасцей яе знаходжання ў турме. Хоць яна была зусім чыстая. І ёй пра гэта ўсе гаварылі. Але быў для яе вышэйшы суд — яна сама. Гэты ордэн і цяпер захоўваецца ў Інстытуце гісторыі партыі...

Паліна Аляксандраўна Анькова, член партыі з 1919 года.

Жыла я да вайны ўвесь час у Іркуцку. Там і ў камсамол уступіла, і ў партыю.

Дык вось, я дагэтуль памятаю, як замерзне зімой Ангара, а мы ўсе паўгалодныя, паўраздетыя. Але суботнікі ў нас — круглы год, і зімой таксама. Зімой працавалі на чыгуны, збіраліся там камсамольцы з усяго горада.

Мароз пад трыццаць градусаў, а палітончык на мне асенні і сацінам летнім пацягнены. Дзяўчына адна, што разам са мной працавала, мы разгружа-

лі вагон з дрывамі, пытаецца:

— У цябе такі палітончык лёгкі. А другога няма?

— Няма.

— Ведаеш, што: а ў мяне два паліто. Было яшчэ добрае паліто, і вось ад Чырвонага Крыжа зноў паліто атрымала. Ты мне скажы адрас свой, а вечарам табе адно прынясу.

І такое добрае паліто прынесла! Скажыце: хто цяпер так зробіць? Яна мяне не ведала, нічога пра мяне. Досыць было, што яна камсамолка, і я камсамолка. Ці ты — член партыі, і ён — член партыі. Мы былі як браты і сёстры...

Лізавета Гаўрылаўна Пераборшчыкава, член партыі з 1919 года.

...У дваццаць першым годзе ў нас быў вялікі голад. У нас, гэта ў горадзе Орску Арэнбургскай вобласці. Камсамольцам даручылі арганізацыю дзіцячых дамоў. Мы хадзілі і збіралі дзіцяй па вуліцах, па падвалах, па сметніках. Мёртвыя людзі ляжалі ў дамах, на вуліцах. Іх складвалі ў фургоны і адвозілі на могілкі. Там не заковвалі іх, так і пакідалі да вясны, яны ляжалі чорнымі мерзлымі штабелямі. Не было каму капач вяснякі магілы. Ідзе па вуліцы і бачыш: маці мёртвая ляжыць, а дзіця маленькае сядзіць ля яе і просіць есці, не разбярэш нават, дзяўчынка гэта ці хлопчык.

Кончылася зіма, пачалі грэмць па сёлах кулаккі банды. Іх так і называлі: зялёныя банды. Нас выклікалі ўсіх у клуб і кожнаму камсамольцу далі вінтоўку. Ноччу мы атрымалі вінтоўкі, а рапцю ўжо ехалі на падаўленне банд. Падзялілі нас на атрады, у кожным атрадзе былі чырвогвардзейцы, трычатыры нашы камсамольцы і адзін камуніст. У нашым атрадзе праз некалькі дзён забілі камсамольца Васю Васягіна. А ў суседнім сяле бандыты ўначы выразалі ўвесь атрад. Дваццаць адзін чалавек загінуў.

Хаваць мы павезлі іх у горад на падводах. Дваццаць адна падвода ішла. Труны самі рабілі, самі іх туды паклалі. У каго рука перасечана, у каго нага. Колькі ехалі, столькі плакалі.

Што такое радыё, мы ўведалі, калі памёр Ленін. Сабраліся ў клубе, нам кажучы:

— Зараз будзе гаварыць радыё.

Ніхто не паверыў, як гэта яно будзе гаварыць, можа, хто-небудзь схваецца і будзе гаварыць. Цішыня. А пасля мы пачулі:

— Памёр Уладзімір Ільіч Ленін...

Усю ноч мы не разыходзіліся. Праз некалькі дзён слухалі зварот ЦК партыі да ўсяго народа: адказаць на смерць правадыра ўступленнем у партыю. Я напісала заяву, у нас усе камсамольцы напісалі заявы аб прыёме ў партыю. Камуніст я з дзевятнацатага года...

У дваццаць чацвёртым годзе выйшла замуж Муж мой Яўген Пераборшчыкаў камандзір Чырвонай Арміі, узнагароджаны ордэнам Чырвонага Сцяга. Вясельце нам зрабілі камсамольскае. Дзяўчаты недзе расстараліся марлі, пашылі мне вясельную сукенку. Сабраліся ўсе ў клубе, павіншавалі нас. Патанцавалі. Тады ж толькі ладзіўся новы быт. Наша вясельце — гэта было першае камсамольскае вясельце ў нашым горадзе.

Нарадзіўся сын. Мы з мужам назвалі яго Акцябр. У сорок першым годзе сыну споўнілася семнаццаць гадоў. Ён ірваўся на фронт, яго не бралі, гаварылі, каб пачакаў, калі яму споўніцца восемнаццаць гадоў, а ён хадзіў і хадзіў у ваенкамат, прасіў мяне: «Мама, ты член гаркома, табе не адмовяць...»

З фронту я атрымала ад яго пісьмо. «Праз дзесяць дзён мне споўніцца восемнаццаць гадоў...» І больш ніводнага пісьма. Потым прыйшло паведамленне аб яго гібелі. Таварышы прыслалі пісьмо, што ён загінуў гераічна. Мой Акцябр...

Нават калі адны з іх гавораць: «Не, мы не былі аскетамі», а другія: «Так, мы былі фанатыкамі» і «Як гэта камсамолка нафарбавала вусны» — усё роўна яны ў сваёй непадобнасці вельмі падобны адзін на аднаго. Падобнымі іх робіць адна страць і адна ідэя. Імя ёй — рэвалюцыя.

Васіль Пятровіч Ласковіч, член партыі з 1930 года.

Так! Мы былі фанатыкі. Я ў сваіх успамінах так і напісаў, што мы былі фанатыкамі. А мне рэдактар кнігі падкрэсліў, што ў нас няма фанатыкаў. Я стаю на тым, што мы былі фанатыкамі, фанатыкамі рэвалюцыі. Людзі па тры, па чатыры разы сядзелі ў турмах. Выйдзе, уладкуецца на работу, праз месяц яго зноў хапаюць. Што гэта? Фанатызм? Не, гэта класавая сталасць. Высокі рэвалюцыйны рамантызм. Гэта не тыя фанаты, якія сёння збіраюць запалкавыя этыкеткі ці маркі.

Я вам скажу, што без фанатызму не можа быць рэвалюцыянера. Без гэтага не вытрывае ніхто. Што такое, напрыклад, вывесіць сцяг уначы ў мястэчку, ды яшчэ на будынку паліцэйскага ўчастка, калі кругом жандары, шпікі. Гэта ж страшэннае напружанне нерваў, усіх тваіх сіл. Гэта — рызыка! А лістоўку тычнуць дзядзьку ў кажусе. Ён хрысціцца, па баках азіраецца, у яго ж сям'я, дзеці. А яго за гэтую лістоўку разам з табой у турму засадзяць. Ты ж хлопчук яшчэ. Хто раскажа пра душы нашых мацярок? У мяне тры сястры, я быў старэйшы брат, надзея, абаронца, карміцель. Замест гэтага я пайшоў у рэвалюцыю, пакінуў хату. Мацяркi не заўсёды разумелі нас розумам, а душой яны былі з намi. Калі я прыходзіў дадому на ноч, я спаў, а мама мая не спала.

Наша жыццё — гэта быў палёт. Для нашага пакалення, пакалення большавізму, ідэалам была барацьба. Вось мяне схавалі, гэта ж дзержаўны апарат, за дваццаць чатыры гадзіны яны ўведалі, што пашпарт у мяне фальшывы. Вы адзін на адзін, вы бязбройны. Калі вас заб'юць, нікога судзіць за гэта не будуць. Вас могуць разарваць, скалечыць, па-быдлічаму ўнізіць. Раніцай яны, адаспаныя, укормленыя, а ты змучаны, мокры, таму што ўсю ноч ляжаў у крыві, так цябе білі. О, гэта былі каты вопытныя, яны яшчэ ваявалі супраць Веры Засуліч, супраць ленинскага падполля. У польскай ахранцы вельмі шмат было гэтага белагвардзейскага пазаддзя. І вось мы сустрэліся.

Калі б не было рэвалюцыйнай адданасці, фанатызму, хіба вытрываў бы? Хто можа памерці? Толькі той, хто гатовы памерці. У мяне толькі камсамольскае сэрца, толькі вера.

Яны ведаюць, што ў мяне левы пашпарт, значыць, я чалавек не выпадковы ў партыі, і ў майёй галаве мінімум дзесяць явак, прозвішчаў, адрасоў, пароляў... Іх трэба высмактаць з-пад майго сэрца, з майго мозгу... Пачынаюцца катаванні... Вас прывязваюць за рукі, за ногі, вам затыкаюць рот. Гаварыць вы не можаце, вам паказваюць, што, калі наважышся гаварыць, кіўні пальцам. І стаіць такая машынка — там воцат, бензін, мача — такая сумесь. Вам устаўляюць два шлангі ў нос і пачынаюць пампаваць. А вы ж ведаеце, што такое дыхальныя шляхі, туды калі крошка трапіць, вы вар'яцецеся, ужо яе там няма, а вы ўсё яшчэ не можаце прыйсці да памяці.

І вось перад вамі праз долю секунды пытанне... Толькі-толькі пачалі пампаваць... Пытанне: памерці ці паварушыць

пальцам? І гора таму, хто паварушыць, лепш памерці. Калі кіўнеш пальцам, праціўнік адразу ведае, што недзе нейкая жылка, нейкі нервік спрацоўвае на іхнюю карысць. І пакуль вы так думаеце, вы памерлі, але вам не даюць памерці. Стаіць урач, у яго напалатовае шпрыц. Вы — пры памяці, пачынаецца зноў:

— Яўка? Пароль? Адрас?

Ім што б там ні стала трэба калі не зламаць, дык надламаць вас. О, яны былі прафесары сваёй справы! Вам прыносяць дэкларацыю. Там не напісана, што я згодзен працаваць з імі. Гэта занатад груба. Яны просіць, угадваюць: дай распіску, што не будзеш «умешвацца ў палітычныя справы». Не будзеш умешвацца і толькі. А далей жыві спакойна, маліся богу, што жывеш. Яны ведаюць, што самая маленькая трэшчынка ў чалавечай свядомасці з цягам часу можа даць цэлы разрыў.

Мяне катавалі два тыдні. Кінулі ў адзіночку. Тры гады я сядзеў у адзіночцы. Што такое адзіночка? Гэта каменны мяшок — два крокі ў даўжыню і паўтара ў шырыню. Ложак прыкаваны да сцяны, стол прыкаваны ў сцяне. Стаіць параша і тут жа кубак на ланцужку. Відэльца няма, таму што мяса ніколі няма, лыжку што-раз забіраюць, таму што лыжка можна зарэзацца.

Няма нічога страшнейшага за адзіночку. І калі вы не знойдзеце сяброў сабе, вы загінулі. І хто ў мяне былі сябры ў трох сценах? Іх не было побач, яны былі ў майм сэрцы, у майёй памяці: Кіраў, Куйбышаў, Ленін... дзяўчаты, якія я любіў... Яны былі побач, я глядзеў ім у вочы. Гэта тое асяроддзе, той стан, якія памагалі выжыць, выстаяць. Мала таго, у турме мы таксама змагаліся. Мы адзначалі ўсе нашы святы: гадавіну Кастрычніка, 1 Мая... Да свята абавязкова трэба было здабыць чырвоны банцік, хоць самы малюсенькі. Калі мы іх не здабывалі, мы сваёй крывёю змочвалі палоскі белага паперы. Але чырвоны бант — гэта было абавязкова, і наша салідарнасць таксама абавязкова. І гэтая кропля крыві на банціку пасля нам каштавала нямала крыві.

Яны заходзілі ў камеру з ланцугом у руках, як правіла, п'яныя:

— Зняць! Зняць шматку чэрвону!

Не, самі мы ніколі не здымем. Мы самі, калі яны зойдуць, павіны яшчэ паспець сказаць:

— Сёння свята 1 Мая. Мы перадаём прывітанне ўсім пралетарыям. І ў знак салідарнасці...

Трэба паспець гэта сказаць, пакуль цябе не звалюць на падлогу, не пачнуць біць. Калі ты ляжыш і ўжо нічога не чуеш, толькі недзе самым ускурайкам прападаючай свядомасці здагадваешся, што цябе валакуць, валакуць у карцэр. А карцэр — гэта нара, дзе парашу не выносяць гадамі, дзе поўна чарвей, куды свежае паветра паступае толькі тады, калі аднаго вязня выводзяць, а другога заводзяць.

А ці ведаеце вы, што такое камуна? Камуна ў турме. Вам прыходзіць пасылка, і нават калі вы адзін у камеры, вы ні кавалачка, ні грама, ні кроплі не з'ясеце, пакуль «морзе» не перадасце: атрымаў пасылку, масла — столькі, хлеба — столькі, цукру — столькі... Да вас прыходзіць адказ: масла ў шостую камеру, там хворыя, цукру сабе пакінуць тры драбкі, рэшту ў чацвёртую камеру, там таварышу кепска з сэрцам... Выпадку, каб нехта не выканаў загаду, схваў, не памятаю. Каб хто меў дзве пары шкарпэтак і адну не аддаў таварышу, такога там не памятаю.

Я захапляюся сваім пакаленнем. Захапляюся яго фанатызмам... Наша юнацтва... Наша вера... Гэта былі бездакорныя гады...

(Зананчэнне на стар. 14).

ВАЎКІ

Пасля вайны некаторыя дзеці хутчэй забывалі пра яду, чым пра вучобу. У адной з вёсак Чавускага раёна сама па сабе ўзнікла група ахвотнікаў хадзіць па веды праз лес, у суседнюю вёску, дзе была дзесяцігодка. Праўда, сваім школьнікам на зіму бацькі наймалі сякое-такое жыллё ў мясцовых жыхароў, але вучням (што ні гаварыце, гэта ж былі яшчэ дзеці, хоць і з украдзеным фашыстам дзяцінствам) на «вольны» дзень хацелася дамоў. І кожную суботу падлеткі пешкавалі з добры дзесятак кіламетраў, прытым ва ўсялякае надвор'е, а нядзельным вечарам вярталіся назад. Яны былі бяспрашныя: яшчэ добра помнілася вайна!

Аднаго разу—якраз была піліпаўка—шасціра смельчакоў ішлі дадому. У той год зіма пачалася ранавата, снегу намяло па пояс, мороз браўся не на жарты. Але што маладым, што ім снег па калена ці вышэй! Як-небудзь, а дома печ — добрая рэч: і абагрэе, і абсушыць, і цёплай стравы дастаць...

Ідуць, барукаюцца, галёкаюць... Выйшлі на паляну, сярод якой стаяў векавечны дуб, нібы вартунык-наглядчык над снежнымі палеткамі. Сцяжынка вузкаявата, як праціць аднаму... Ішлі да самага волата ланцужком, а ля яго прыпыніліся перадыхнуць. А тут раптам... ваўкі! Па ўсёй паляне! І проста да падлеткаў... Як па камандзе абкружылі і паселі на снег...

Дзяўчаткі прыхінуліся да хлапоў, а тая быццам паслухалася, нават і мова ва ўсіх аднялася... А ваўкі сядзяць сабе, сяды-тады пазяхаюць ці аблізваюцца. Выразна відаць іх вострыя зубы, прагныя языкі, зоркія вочы... Варта толькі каму-небудзь з вучняў паварушыцца, як той-сёй са звароў усхопліваецца, ашчэрваецца і гырчыць.

— Гэта ж нас замарожваюць... — шэптам сказала адна дзяўчынка ўсхліпаваючы.

— Не замарожваюць, а чакаюць, каб мы далі драпака, а тады па адным... — паправіў хлапец паўголас-паўшэпт.

— Трэба, мусіць, нешта ж рабіць,—параіла другая ні то ад холаду, ні то ад страху дрыготкім голасам.

— А можа, спаліць усё, што ў нас ё: яны ж агню баяцца...

— А можа, удасца на дуб узабрацца...

— А можа, усім разам пацяць крычаць...

Невядома, чым бы ўсё скончылася, каб не пачуўся знаёмы вуркат адзінага на ўвесь калгас, выкапанага з зямлі пасля вызвалення трактара. Гэта ж трэба было яму, на вялікае шчасце перапаханых дзяцей, хаць па той чалавечай сяжынцы! Ды яшчэ з санямі! Ну, нібы па рацы яго нехта выклікаў...

Ваўчынае «акружэнне» было прарвана, як толькі сталёвы конь наблізіўся да першага «каравула». У імгненне вока «акружэнцы» ляжалі ў санях. Збавенне прыйшло, але...

Пачалося самае нечаканае. Як бы адумаўшыся, драпежнікі кінуліся за сваёй здабычай наўздагон. Быццам гэта было ў кіно, а не наяве. Ну, што ж там за хуткасць даваеннага трактара ў параўнанні з воўчай! Раз'ятранам зверу і самы глыбокі снег ні па чым — здаецца, лётам ляціць!

Юнакі пасадзілі дзяўчат у сярэдзіну, а самі сплаліся рукамі паўкруг. Воўчыя зубы сяды-тады даставалі іх — то за адзенне, то за абутак, то за торбы з зашмалёванымі кнігамі, але хлопцы заняты адбіваліся. Добра, што яшчэ трактарыст даўмеўся зрабіць з нейкай ануцыны, змоцанай у газе, факелы і кідаць іх у разлотаваных драпежнікаў. Зверы то адступалі, то наступалі аж да самай вёскі.

ПЕРАБУДОВА І ПУБЛІЦЫСТЫКА

На пачатку лютага ў Саюзе пісьменнікаў СССР адбылося пасяджэнне Савета па беларускай літаратуры, прысвечанае пытанню: «Нарыс і публіцыстыка ў беларускай літаратурнай перыёдыцы за другую палову 1986 года (вопыт, праблемы, пошукі)».

Адкрыў пасяджэнне сакратар Саюза пісьменнікаў СССР Ю. Грыбаў, які прадставіў абноўлены склад савета: старшыня — Я. Хелемскі, намеснік старшыні — І. Шклярэўскі, сакратар — Г. Грыбоўская, новыя члены — К. Ваншэнін, Т. Залатухіна, Ю. Марцінкевічус, А. Каўко, І. Фанякоў і іншыя.

Адбылася дзелавая, прынцыповая размова пра стан і задачы нашай публіцыстыкі ва ўмовах перабудовы і абнаўлення ў святле патрабаванняў, якія вынікаюць з рашэнняў партыйнага з'езда і студэнскага Пленума ЦК КПСС.

З аглядам публіцыстычных раздзелаў беларускіх часопісаў і «ЛіМа» выступілі літаратурнааўца В. Івашчанка, празаік Я. Вараб'еў, літаратары Р. Каваленка, Т. Залатухіна, І. Фанякоў, крытык А. Уласенка, гісторык А. Каўко, кіеўскі літаратар і вучоны С. Плачында. Прамоўцы адзначалі пэўнае ажыўленне публіцыстыкі на старонках рэспубліканска-

га літаратурнага друку, крытычна аналізавалі стан нарыса і публіцыстыкі ў часопісах. Сярод лепшых публікацый адзначалі некаторыя матэрыялы часопіса «Беларусь», нарысы С. Алексіевіч, В. Жыбуля, А. Казловіча, М. Замскага, Л. Дранько-Майсюка, К. Тарасава, надрукаваныя ў «ЛіМе», выступленні Я. Сіпакова, Я. Лецікі ў «Маладосці». Як галоўныя хібы раду часопісных публікацый называліся беспраблемнасць, апісальнасць, недахоп аналітычнасці і мастацкасці. Сваімі меркаваннямі пра стан беларускай публіцыстыкі падзяліліся В. Карамзаў, А. Грачанікаў, С. Алексіевіч, Я. Будзінас, В. Якавенка. У пасяджэнні ўдзельнічалі галоўныя рэдактары і супрацоўнікі рэспубліканскіх літаратурных выданняў.

Раней многа пісалі пра кніжны бум, сказаў у заключэнне Якаў Хелемскі, а сёння мы сталі сведкамі бума часопіснага, газетнага. У першую чаргу такі

выбух чытацкай ціканасці вынікае з атмасферы галоснасці, з намаганняў публіцыстыкі асэнсаваць маючыя месца перамены. Беларуская публіцыстыка мае даўнія традыцыі грамадзянскай адказнасці — яны пачынаюцца з «Нашай Нівы», з публіцыстычнай творчасці яе аўтараў. У час вайны на фронце гэтую традыцыю развівалі К. Крапіва і М. Танк, несучы сваё натхнёнае слова байцам. Працягам гэтай традыцыі стаў такі твор публіцыстыкі, як кніга А. Адамовіча, Я. Брыля, У. Калесніка «Я з вогненнай вёскі...», а сёння — творчасць С. Алексіевіч, А. Казловіча, Я. Будзінаса. Узор грамадзянскай пазіцыі, філасафічнага асэнсавання болевых кропак сучаснага жыцця далі Васіль Быкаў у інтэрв'ю і Пімен Панчанка ў вершах, змешчаных нядаўна ў «ЛіМе».

Больш падрабязная справаздача пра пасяджэнне савета будзе змешчана ў адным з бліжэйшых нумароў «ЛіМа».

Наш кар.

КАНЦЭРТНАЯ МАЗАІКА

ГОЛАС ШЧЫРАСЦІ

Голас заслужанага артыста БССР Яраслава Еўданімава. Яго мы, аматары савецкай песні, пазнаем адразу — яго асаблівы тэмбр, шчырасць. Ён спявае пра тое, што блізка і дорага многім. Найперш творчыя дасягненні папулярнага спевана звязаны з песнямі грамадзянскага гучання. І для кожнай песні знаходзіць ён пераканальнае выразнае аблічча.

Вось такія уражанні выклікаў у нас паназані па-Цэнт-

ральным тэлебачанні новы фільм-канцэрт «Спявае Яраслаў Еўданімаў» (фільм створаны Беларускім тэлебачаннем). У выкананні Я. Еўданімава гучалі адметныя песні беларускіх кампазітараў: І. Лучанка, Л. Захлеўнага, Э. Зарыцкага... Спявак быццам прагнёў на экране не адзін лёс: лірычны герой ягонных песень зведваў і драматызм ваенных гадоў, і напружанасць будняў нашага маладога сучасніка.

Страсныя і плячотныя, прызыўныя і задуменыя песні ў выкананні Я. Еўданімава, эмацыянальнае багацце і шчы-

расць ягонага голасу парадвалі нас і нашых сяброў, з якімі мы глядзелі прэм'еру фільма-канцэрта.

Л. КАРАДЖОВА,
В. КАРАДЖОУ.

г. Ціраспаль.

ГУЧАЛІ ПЕСНІ

Аўтарскі вечар заслужанага дзеяча мастацтваў БССР лаўрата прэміі Ленінскага камсамола Беларусі Леаніда Захлеўнага адбыўся ў мінскім Доме афіцэраў. У канцэртнай праграме сярод папулярных песень кампазітара прагучалі і новыя,

створаныя зусім нядаўна. Творы Л. Захлеўнага выконвалі Сімфанічны аркестр Дзяржтэлеерадыё БССР, Ансамбль песні і танца ЧБВА, народныя вакальны ансамбль ветэранаў вайны і арміі мінскага Дома афіцэраў, дзіцячы хор Дзяржтэлеерадыё БССР, ансамбль «Сябры», салісты В. Кучынскі, В. Снорабагатаў, Т. Пячынская, У. Правалінскі і іншыя.

Вечар быў наладжаны Дзяржтэлеерадыё БССР, мінскім Домам афіцэраў, Саюзам кампазітараў БССР, насустрач 70-годдзю Вялікага Кастрычніка. НАШ КАР.

ЧАСОПІСЫ Ў ЛЮТЫМ

«ПОЛЫМЯ»

Змешчаны аповесць Т. Гарэлікавай «Першыя», працяг рамана І. Шамякіна «Зеніт», апавяданне А. Капусціна «Дуб у полі».

Паззія прадстаўлена творами З. Дудзон, Р. Барадзіна, С. Шушкевіча, А. Пісьмянкова, У. Магзо.

Да 100-годдзя з дня нараджэння Г. Гая — артыкул М. Ігнатовіча «3 плейды герояў».

Публіцыстычны роздум М. Маёрава «Загадкі меліярацыі» прапануецца ў раздзеле «Навука».

«Спаленая Венера» — артыкул У. Бегуна.

У раздзеле «Крытыка і літаратурнааўтва» — артыкул В. Карамзава «І прадчуванне і лёс» (да 50-годдзя М. Стральцова) і ўспаміны Я. Хелемскага пра А. Куляшова «Я — ваша памяць».

Кнігі рэцэнзуюць П. Марцінкевіч і Т. Шамякіна.

«МАЛАДОСЦЬ»

Багаты на творы пазтычны раздзел — вершы Ю. Жалезні,

Т. Мельчанна, паэма К. Кірзенкі «Пушчанская памяць».

Публікуецца працяг рамана А. Асіпенкі «Святлыя грашнікі», апавяданні Г. Станкевіча.

Актуальныя праблемы змяшчаюцца ў артыкулах «У рэчышчы часу» М. Самафалава, «Хто заказае музыку?» А. Рыбкова, «Адстаўка Бахусу» В. Дранчука.

Пра творчасць М. Стральцова разважае М. Тычына — «Перад новай старонкай».

М. Аўрамчык успамінае пра У. Карпава — «Удзячнасць за ўдзячнасць».

Уражаннямі ад наведвання Кубы дзеліцца К. Шэрман — «Востраў памяці».

Н. Радзіончык рэцэнзуе кнігу паззіі Т. Бондар «Чырвоны месяц года» — «Працягайся, жыццё!».

«Мяч на цэнтр» — роздум П. Якубовіча пра мінскую каманду футбалістаў «Дынама».

«НЕМАН»

Раздзелы з рамана ў вершах Н. Гілевіча «Родныя дзеці» перакладу У. Арцёмаў. Прапануецца таксама вершы Л. Рашкоўскага.

«БЕЛАРУСЬ»

Чытач пазнаёміцца з матэрыяламі, якія раскажваюць аб тым, як савецкія людзі выконвалі заданні другой п'яцігодкі, інфармацыйнымі паведамлення-

Змешчаны аповесці «Засуха» І. Мялі і «Зброя» У. Караткевіча (пер. В. Шчадрыной).

У раздзеле «Публіцыстыка і нарысы» выступаюць М. Сердзюноў («Нараджэнне лініі») і І. Снарынкін («У гарах Афганістана»).

«Адказнасць творцы» — артыкул Р. Баландзіна друкуецца ў раздзеле «У свеце навукі».

Старонкі Вялікай Айчыннай вайны ўзнаўляюцца ў матэрыялах М. Тупіцына «Беларускі аддзел» і А. Дончанкі «Імгненні вайны».

«Браць і аддаваць» — дыялог крытыка А. Сямёнавай і паэта Р. Барадзіна і артыкул А. Адамовіча «Выпрабаванне словам» (пра М. Стральцова) прадастаўляюць «Літаратурную крытыку».

З рэцэнзіямі выступаюць М. Мінуліч, Б. Сушкевіч, У. Казачніка, С. Саладоўнікаў, М. Эпазетаў, В. Пуцко.

ГАЛАСЫ РЭВАЛЮЦЫІ

(Заканчэнне. Пачатак на стар. 4, 13).

Пачынаеш раскажваць... Дзеці... Да шостага класа... Яны вераць... Ім цікава, яны распытваюць. А далей... Тым, якія старэйшыя, тым часта нецікава. Для іх мы ўжо гісторыя, выкапні. А ад тых, што яшчэ старэйшыя, хто ўжо працуе ці вучыцца, можна і такое па-чуць:

— Падаў заяву ў партыю.
— Чаму ты ідзеш у партыю?
— Хачу прасунуцца па службе.

Вось гэта ўжо здрада, здрада нашай ідэі.

Калі я бачу на жанчыне непрыгожыя, сям-так зробленыя боты ці туфлі, гэта таксама шкодніцтва. Я думаю пра тых людзей, якія робяць такія абутак. Гэта таксама здрада нашай ідэі... І калі я бачу сум, нуду ў маладых вачах — гэта таксама здрада нашай ідэі...

Трафім Іванавіч Батукоў, член партыі з 1925 года.

Быў я начальнікам усёй шкляной прамысловасці Беларусі. Жыў у Мінску. І вось аднойчы зрыў на шклозаводзе ў Елізаветце Асіповіцкага раёна, другі... А

тады гэта было вялікае прадпрыемства, прадукцыя патрэбная... Партыя ўзяла курс на індустрыялізацыю, на новую эканоміку...

Прыеду ў Елізавету, наладжу справу. А праз месяц-другі там зноў зрыў, план ляціць. І я парашуў, што тут, у Наркамце, на маё месца заўсёды знойдуць чалавека, тут іх пяць — шэсць на маё месца, а там пятага дырэктара мяняем, а справа не ідзе на лад. Ведаеце, тады ніхто не думаў, як мне лепей, а як лепей для партыі, для дзяржавы, для нашай справы.

Заявіў аб сваім рашэнні: еду дырэктарам ў Елізавету. І паехаў. І ўвесь час тут, толькі на вайну Айчынную адсюль на чатыры гады адлучаўся, а так увесь час тут.

І я не адзін такі быў, нас шмат такіх... Рабочыя ехалі ў вёскі... Трыццацітысячнікі...

Пяцітысячнікі... Калі ты камуніст, дык ты павінен не пра сябе думаць, а пра іншых. Зараз гэта толькі прыгожыя словы, а тады была наша вера, наша жыццё.

Вось сённяшні дзень мне падабаецца. Я рады, што аднаўляюцца ленынскія партыйныя нормы. Нормы крытыкі... Нормы статута партыі... Якія ж мы камуністы, калі баімся сказаць адзін аднаму праўду. Сабе хлусім, народу хлусім. І колькі ж хлусілі!

Добры зараз час. Зайздросчу маладым. Такі слаўны час, што паміраць не хочацца. Хочацца паглядзець, як жыццё пойдзе. Як яно вернецца да ленынскіх ідэалаў. Гэта ж якія ідэалы! Чысцейшыя ідэалы... Светлыя... І людзі былі такія...

Чаму ж іхні маналог гучыць сёння дыялагам з намі? Чаму? Спытай сябе пра гэта кожны...

Імя Міколы Абабуркі, старшага навуковага супрацоўніка Магілёўскага педінстытута імя А. А. Куляшова, вядомае ўжо ў нашай філалагічнай навуцы.

Ён — аўтар шматлікіх артыкулаў і рэцэнзій па пытаннях мовы і літаратуры, а тансама кнігі «Дыалентызмы ў творах беларускіх савецкіх пісьменнікаў», «Стылістычна абмежаваныя словы ў мове беларускай мастацкай літаратуры» і інш.

Як бачна, Мікола Абабурка сваёй працай вельмі блізка да справы роднай літаратуры. Нават больш — ён спрабуе свае сілы ў прозе. Мініцюроры, што прапануюцца ўвазе чытачоў «ЛіМа», вылучаюць яго любоў да прыроды, душэўную шчодрасць, цікавыя мастацкія назіранні.

Хочацца шчыра пажадаць аўтару поспехаў і на новай для яго ніве дзейнасці.

Генрых ДАЛІДОВІЧ.

...З тых, можа, і выпадкова ўцалелых падлеткаў сёння адзін — лётчык, другі — адмірал, трэці — паэт, чацвёрты — аграном, пяты — зэатэхнік, шосты — доктар навук...

МІНУЛАЕ НЕ ВЯРТАЕЦЦА...

Імкліва нясе ў Чорнае мора свае невычэрпныя воды леген-

гжэчныя становяцца на заднія лапкі і ківаюцца, робячы нешта падобнае на рэверансы. Вось тады і злавіў сябе я на думцы паспрабаваць прыручыць пушыстахвостых прыгажунь дома, у прыдняпроўскім лесе-парку. Гэта думка не дала мне спакою ні ў Друскінінкі, ні ў Магілёве: круцілася і круцілася, як тая назоламуха, пакуль не рашыўся, здавалася б, на немагчымае...

...І падаўся ў пошукі рыжа-

валі іх у цяжкія гады ад галадухі. Ды і гняздзіліся заўсёды побач.

Гэтыя птушкі крыху нахабнаватыя і назойлівыя: лезуць сляпіцаю ў любую дзірку, не адчуваючы сваім прыродным інстынктам і бяды, часам смяротнай. Мне неаднойчы даводзілася быць сведкам такіх выпадкаў. Аднойчы голуб узяў ды залез у выцяжную аддушную шматпавярховага цаглянага дома — і сам, праныра, за-

ПРЫРОДА- МАСТАЧКА

дарны Дняпро Славуціч, нясе аж праз тры рэспублікі, наведкі звязаны адным поясам тры братэрскае народы. А колькі стагоддзяў злучаў ён усходніх славян з Візантыяй, з іншымі заморскімі дзяржавамі? А як моцна знітаваў ён Кіеў з Магілёвам і Смаленскам?

Нельга пералічыць усіх легенд і песень, складзеных пра Дняпро Славуціча. Бо чаго толькі ні вынеслі яго магутныя плечы! Чаго толькі ні бачылі яго празрыстыя воды! Чаго толькі ні наслухаліся яго няроўныя берагі! Спакон вякоў так было, так будзе і ў наступным: няма сілы, каб павярнуць плынь назад, спыніць яе ход!

Хоч і абмялела рака ў апошнія дзесяцігоддзі, але не страціла сваёй сілы і імкліваці. Плынь яе па-ранейшаму такая, што і добры плывец супроць далёка не праплыве. Таму і нясе яна на сабе ўсё, што ні падхопіць...

Сам не ведаю, чаму люблю глядзець уверх па цячэнні на бесперапынную плынь Дняпра Славуціча... Так аднойчы і ўбачыў, што нешта незвычайнае нясецца па волі лёсу. Паплыў, колькі было сілы, напярэймы — і ледзь паварыў убачанаму: цячэнне несла нежывога дзіка, з вадзі вытыркалася толькі невялікая частка шчаціністага хіба.

Як жа магло здарыцца, што такі дужы звер не саўладаў з цячэннем ракі? Няўжо ўсё-такі браканьер, калоцячыся ад страху перад законам, але ўсё ж падаўшыся ўласнай прагнасці, падстрэліў жывёліну, а тая, знямогшыся, абпілася? Няўжо сам няшчасны бадзга-адзіночка спыніў сваё бадзганне, боўтушыўся лычом уніз? Думаі, гадай, а лычастага няма... Страчанае, як і мінулае, не вяртаецца!

ДЗІВА І ФАКТ

У санаторыі «Эгле», што месціцца на адным з літоўскіх берагоў Нёмана, здзівілі мяне вавёркі: як кацяняты ці сабаканяты, бегаюць за людзьмі, папрашайнічаюць, каб тыя кінулі цукерку ці іншы ласунак, а потым, атрымаўшы пачастунак, як малыя, садзяцца, абнюхваюць ды аблізваюць яго. Некаторыя адразу аплятаюць здабычу, больш запаслівыя заносцяць у схованні і вяртаюцца зноў вышганьваць. Надзвычай

хвостых верхалазаў па прыдняпроўскім ельніку-арэшніку. Пахадзіўшы трохі, пабачыўшы, як звяркі пераляталі з дрэва на дрэва, ані не падпускаячы блізка, нават адчай узяў. Пасля адна вавёрка ўсё-такі перабегла мне дарогу метраў за дзесяць ад маёй сцяжкі, як быццам бы падаўшы вялікую надзею на ажыццяўленне смехатворнай мары. Я нават зарадаваўся. Ну, думаю, гэта тая, што і патрэбна мне. Ажго не: яна, пэўна, была чужая ці выпадковая... Мая ж сустрэлася мне зусім у іншым баку, зусім у іншых умовах і абставінах.

Убачыў вастрозубую аматарку арэхаў на невялікай хвой, купчастай, з вельмі густым вешцем. Сядзіць сабе на вяршочку і нібыта пранізвае мяне сваімі вочкамі-пацеркамі, сапраўдымі вавёрчынымі, бо іншыя жывыя істоты не выхваляюцца так сваім зрокам (дарэчы, паляўнічыя заўсёды бяруць вавёрчына вока на мушку: і каб спрыт свой паказаць, і каб футрачка не папсаваць).

«Эге, — цюкнула мяне, — ты, золатца, з роду тых папрашаек». Падумаў і пачапіў кружочак булкі-батона на сучок. Адышоўся, сцішыўся і назіраю... Не адразу сяміла, але назаўтра падкормка паўтарылася, бо на сучку было пуста...

З тыдзень падкормліваў, потым перастаў і праходзіў міма, як бы забыўся пра ўсё задуманае. Адным вокам бачыў, што мая «абранніца» неруецца, сігаючы то ўверх, то ўніз па любімай сасне. «Ага, значыцца, клонула, прыгажунька!» Цяпер ужо ласункі пайшлі смачнейшыя і клаліся на мяккі машок, што распушыўся пад самай сасной. Не паспяваю я знікаць з поля зроку красуні, а ўсё накладзенае падбіралася і ехала ўверх. Паступова падкормка-частаванне аддалася і аддалася ад нашай сасны. Урэшце раптоўна спынілася...

...І пабегла аматарка арэхаў выпрошваць усмакаваныя мучныя ды кандытарскія вырабы, нават апырэдзваючы мой ход. Дзіўна, але факт!

ГАЛУБІНАЯ ВЕРНАСЦЬ

Спакон вякоў галубы былі ў пашане сярод людзей, дапамагалі ім жыць і працаваць, рата-

дынуўся, і патрэбную адтуліну закупорыў. Другі ўлез у маток з ніткамі, аблытаў сам сябе, потым зачачіўся за сук на дрэве ды так і не ўзяцеў больш... А колькі іх аказваецца пад коламі машын, трапляюць у самыя неверагодныя пераплёткі...

Выпадак, які адбыўся з парай галубоў на вачах маёй сям'і, ускалыжнуў усіх нас да глыбіні душы, да слёз.

Вынеслі мы мой стары рабочы стол на балкон: мо калі-небудзь там, на свежым паветры, пасяджу там ды ствару што-небудзь путнейшае, чым у кватэры. Але голуб з галубкай не далі ажыццявіцца маёй мары: адразу аблюбавалі сабе новае месцажыхарства, бесцырымонна засяліліся і зажалі прыляваючы. Можна было б іх і адвадзіць, але паднялі гвалт дзеці. Захацелася блазнец падружыцца з вольнымі птушкамі (ім, бачыце, зялёныя папугайчыкі ўжо абрыдлі сваім прарэзлівым чыркканнем ды аднастайнасцю рухаў у клетцы).

Хлопцы мае вывучалі галубінае жыццё да самых драбніц. Колькі было радасці і захаплення, калі ў гняздзе з'явілася першае яйка! Потым другое, трэцяе... І неўзабаве галубка перастала вылятаць з гнязда, бо села на яйкі. Ну, і шчыраваў жа ля яе тады галубок! Такі быў клапатлівы, управісты ды вёрткі, што папсываў нават патанцаваць перад дапытлівымі дзіцяці, бо добра ўжо ведаў: яны праз шкляную перагародку нічога благага не зробяць, акрамя таго, што будуць трохі шумець, падскокваючы і пляскаючы ў ладкі ад захаплення.

Аднаго дня дзеці сустрэлі мяне сумнай весткай: не прыляцеў галубок пад саменькі вечар. Я супакойў іх, што яшчэ прыляціць, як заўсёды, нанач, зашмаргнуў фіранкі. Назаўтра раненька падаўся на працу, забыўшыся на галубоў. А вярнуўшыся дадому, застаў дзіцяці ў слязах: «Не-э-э прыля-а-а-цеў галу-у-убок... І-ы-ы галу-у-убка не вару-у-шыцца-а-а...» Адчыніў балкон і стаў сведкам галубінай трагедыі: не прыляцеў голуб, не пакарміў, не папаіў сваёй сяброўкі, а галубіха не зляцела з яек да канца...

Есць, аказваецца, не толькі лебядзіная, але і галубіная вернасць!

АПЕНЬКІ НА БАЛКОНЕ

З тыдзень палівалі сасмятлую летнюю расліннасць дажджы. Потым так прыпарыла, што ажно затуманілася наваколле. Хоць і чэрвень стаяў на дварэ, але мне цюкнула — палеуць з набухлай зямелькі грыбы. І пайшоў ляснымі сцяжкамі, каб задаволіць грыбнікоўскае жаданне.

Іду, пранізваючы вачыма кожную бую грыбную лапіну, але — каб хоць які. Нарэшце ўбачыў парачку невялікіх, яшчэ белых мухамораў. Ага, значыць, павінны быць і ядомыя! Але ж якія?! Сам па сабе ўзнік грыбны азарт. Тупу-тупу, тупу-тупу — і аж сэрца зайшлося: пад кустом арэшніку, на пачарналай ад доўгага ляжання ляшчыніне павыскоквалі, нібы на планцы гармоніка, жоўценькія гузічкі... Што гэта за праява?! Углядаюся і пазнаю: летнія апенькі-варушкі! Налічыў ажно дваццаць тры квольныкія шапачкі, а ў расколіне відаць яшчэ шмат хросточкаў. Падняў цурбалак... Імгненна стрэліла думка — вырасіць лясную малечу дома, на балконе. Але ж як туды знаходку прынесці? І сонца іх можа высушыць, і людзі сурочыць (маці казала, што ўсё, толькі што народжанае, подзіву баіцца). Рашыў на цяточку прыйсці і забраць той цэльпучок: балазе ад шчаслівай мясцінкі, да майго гарадскога гмаху — рукой падаць! Так і зрабіў...

На балконе некалькі разоў паліў грыбкі вадой — не з краіна, а крыху падагрэўшы яе. Хацелася не спаць усю ноч і вартаваць, каб убачыць, як будучы расці летнія апенькі... на балконе (жаўчыць, што грыбы растуць толькі ўранку, на самым зольку), але няёмка было перад сямейнікамі. Ды і не хацелася, каб, у выпадку няўдачы, паднялі старога грыбніка на смех.

Назаўтра паткнуўся сабраць ураджай, але — завялі апенькі, паніклі, так і не крануўшыся ў рост. Вось і прыручыў! Вось і «абхітрыў» прыроду!

МАЛІНЫ... НА ДРЭВЕ

Чалавек — дзіўная істота. Напрыклад, амаль заўсёды на сваім гародзіку пераспявае ягады, а ў лесе, на дзялянках, яшчэ зеленаватыя зрывае. Ад чалавека найбольш дастаецца суніцам і малінам. Аж душа баліць, калі бачыш упчэнт здратаваны малінік ці сунічнік са спрэс зялёнымі ягадамі. Безабаронныя яны. Зрэшты, гэта не зусім так. Малінік бароніць крапіва. Самая звычайная стрыкуха-крапіва. Толькі там, у зарасніках крапівы, і ўдаецца паласавацца смачнымі: спелымі, духмянымі ягадамі. Тым больш, што я змалку не баюся ні стрыканыя крапівы, ні джала пчалы ці асы. Маці прывучыла. Казала, што найлепшыя лекаў ад раматысу, чым крапіўны апёк альбо пчалінае джыганне, не знайсці. Тут я аказаўся здольным вучнем і не абыходзіў зараснікі жыгучкі...

Раз крапіва прывяла мяне да маладога алешніку. Густы, як лаза, высокі і шчытны, як хмара. Прадзіраюся, каб там хоць якіх варушчак у булён знайсці, а тут — нечаканасць. Малінік, нібы дзікі вінаград ці хмель, падзёрся па дрэвцах уверх, звіс з іх, чырванее сваімі пацеркамі-каралямі. Каб сабраць ягады, давялося... нагінаць дрэўцы.

КАЛІ Ж ХАДЗІЦЬ У АРЭХІ?

Звычайна можна ўбачыць паломлены ляшчынік у жніўні. Гэта яскрава прыкмета надбайства, нявытрыманасці

аматараў арэхаў. Прытым не дзівей: а падлеткаў і дарослых! Якія ні падкія дзеці на ўсё недаспелае, а ўсё ж больш далікатныя і беражлівыя да прыроды. Дзеці лепш «абсле-дуець» сто кустоў, чым будуць мучыцца, згінаючы стойкія арэшны...

Самыя спелыя арэхі — увосень. І іх тады браць надзвычай добра: страсянуў арэшану — і шумна пасыпаліся яны са сваіх гнёздаў. Адно трэба — патрываць да гэтай пары. А ў самую глыбокую восень можна збіраць арэхі, як жалуды ці грушы-дзічкі, на зямлі — толькі нагінацца не лянуцца.

Лепш за ўсё хадзіць па арэхі ў лістападзе, калі лісце ўжо на зямлі, а познія арэхі яшчэ вісяць на ляшчынінах. Тады арэхавы дождж — самы цёплы. А калі першы марозік прыцісне ды першы снег выпадае, дык тады можна паласавацца такімі арэхавымі ледзянкамі, якіх ні ў казцы сказаць, ні пяром апісаць!

АСЕННІ КРЫГАХОД

У канцы лістапада дажджы з вятрамі сарвалі з дрэў апошнія лісточкі, зрабілі на ток чорнае бульбянішча, раскавалі палывыя дарогі. Познія апенькі лезлі і лезлі з пнёў, з зямлі не толькі ў лесе, але нават у некаторых садах ды агародах (больш за ўсё там, дзе рос бярознік ці арэшнік). Шэры, сумны колер запанаваў усюды, а лес дык, здавалася, учарнеў, азыз. Звяр'е знікла, папрападала, пахавалася ў толькі яму вядомыя схованкі, а людзі яшчэ апошні раз аглядалі сваё жытло, уцяплялі яго і ацяплялі, рыхтавалі да занятку, што будуць рабіць доўгімі зімовымі вечарамі...

Як па календары, у пачатку снежня аціхла непагадзь, паянела неба, нанач пачаў брацца марозік, які паступова перарос у злосніка і скаваў, нарэшце, хлопоту пад нагамі. На лужынах з'явіўся звонкі дзіцячы лёд, рэкі і азёры таксама пакрыліся тонкай і крохкай лёдавай васкоўкай. Неўзабаве зацвершылі жаданы першы снег, прыбяліўшы ўсё наваколле...

Нават сівы Дняпро ператварыўся ў бясконую бела-іскрыстую стужку. На яго заснежанай роўнядзі з'явіліся першыя сляды: варона пахадзіла касіцамі (мусіць, захацела паласавацца, як той казачны воўк, жывой рыбкай); некалькі разоў шашок смела пераадолеў адлегласць ад аднаго берага да другога; нечы сабака бегаў-падскокваў сюд-туд, напэўна, ад бязмежнай радасці, што ўдалося з ланцуга сарвацца; хітрунныя-ліса нарэшце-такі перайшла з аднаго ляснога масіву ў другі, на які не раз паглядала, аблізваючыся, і вясною, і летам, і ўвосень...

Ды радасць першай зімы хутка прапала: раптоўна знік мароз і растаў снег. На Дняпры нетрывалы лёд тут жа патрэскаўся. Імклівае цячэнне ракі разразала яго на пластыны-шматвугольнікі. Тонкія, празрыстыя ледзіны не ламаліся, не крышаліся, як гэта бывае напярэдні, а далікатна адштурхоўваліся адна ад адной і кружыліся, нібы ў карагодзе. Не крыгаход, а своеасаблівы перадаімовы танец. Ну ж і мастачка-прырода! Падзівіцеся: чым, сапраўды, не танец лёду?

Глядзеў я на гэты чуд прыроды ды і падумаў: «А каб узяўся добры марозішча і ў адзін міг вока спыніў яго, гэты танец? Якія б карункі леглі на ваду?» А ўсемагутны дух як быццам прачытаў мае думкі. Назаўтра ў убачыў: рака была ўся-ўсенькая ў застылых кругах-ледзянах, накітал агромністых аладак, аблітых зацукраваным мёдам...

Магло б здавацца, што гэтае пытанне ўжо даўным-даўно вырашана: дастаткова ўзяць у рукі такія акадэмічныя выданні, як «Гісторыя беларускай дакастрычніцкай літаратуры» і калектыўны зборнік «450 год беларускага кнігадрукавання» [выдадзены ў 1968 г.], сучасныя энцыклапедыі, падручнікі для вышэйшых навучальных устаноў і сярэдняй школы, навукова-папуляр-

ны копіі лацінскіх граматы караля Жыгімонта I. У адной з іх Скарына характарызуецца прыметнікам egregium. Гэта — вінавальны склон ад egregius — выдатны, вельмі шануюны. У другой з граматы замест прыметніка egregii ўжываецца слова georgii. Яно падштурхнула некаторых даследчыкаў на думку, што ў Скарыны было праваслаўнае імя Георгій і што ён, пасту-

ды пішацца «Франціска», а ў ТВОРНЫМ — «Франціскам». Як бачым, у параўнанні з назоўным склонам тут выпадае беглы галосны гук «е» [заканамернасць і сучаснай беларускай мовы: Францішак — Францішка], а замест зычнага «ш» з'яўляецца «с» [тое, што мы сёння называем чаргаваннем зычных: страх — стрэшка — на страсе, скошаны — касіць — касьба.

Якія перавагі імя Франціска мае над усімі іншымі!

Узаконеная ў апошні час норма «Франціск» прырачыць той форме, якой увесь час карыстаўся сам першадрукар, а таксама нормам і законамернасцям як беларускай, так і польскай моў, з якімі імя Скарыны звязана было сваім паходжаннем і ўжываннем. Формы ўскосных склонаў Франціска, Франціскам [Франціска, Франціскам] створаны ад назоўнага Францішек [Францішек] у адпаведнасці з нормамі беларускай мовы, а не лацінскай.

У любым выпадку зыходнай, першапачатковай формай з'яўляецца назоўны склон, і толькі ад яго ўтвараюцца ўскосныя, а не наадварот. Форма «Франціск» ні ў адной з тых моў, якімі карыстаўся Скарына, не ўжывалася: ні ў беларускай [Францішек, г. зн. Францішак], ні ў польскай [Franciszek], ні ў чэшскай [František], ні ў лацінскай [Franciscus], ні ў італьянскай [Francesco], ні ў нямецкай [Franz].

У гэтай сувязі варта нагадаць, што аўтар «Песні пра зубра» мы называем пачаснаму Мікола Гусоўскі, хаця сам ён падпісаўся Nicolaus Hussoviensis. А вось Скарыне прыпісваем імя Франціск, нягледзячы на тое, што і ў пачатку і ў канцы сваёй выдавецкай дзейнасці [у 1517 г. і ў 1525 г., у пражскім і ў віленскім выданнях «Псалтыра»] сам пра сябе ён пісаў: «Я, Францішек...»

Не вырашана праблема і з вымаўленнем прозвішча першадрукара. Сёння мы гаворым і Скарына і Скарына, Бяспрэчна, што ў польскай, чэшскай, лацінскай, італьянскай мовах націск не падаў на апошні склад. А як было на беларускай — мы дакладна не ведаем. Па аналогіі са словамі «барана», «старана», «старына» хацелася б ставіць націск на апошнім складзе. Але сам назоўнік «скарыйна» [скарыйна] ужываўся з націскам на аснове. Аб гэтым сведчыць, у прыватнасці, «Слоўнік беларускай мовы» Насовіча.

У першадрукара захаваліся тры склонавыя формы яго прозвішча: Скорина, Скорини, Скориню. На творныя склоны нам і трэба звярнуць увагу. У сучаснай мове пры націску на аснове [Скарыйна] у творным склоне мы павінны пісаць «Скарыйна». Форме ж «Скарыйно» можа адпавядаць у назоўным склоне толькі прозвішча з націскам на апошнім складзе, г. зн. Скарыйна. Для таго, каб збераць скарыйнінскую форму творнага склона, мы павінны былі б у назоўным склоне ставіць націск на апошнім складзе. Улічваючы, аднак, тое, што ёсць аргументы ў карысць і адной і другой формы і што ў практыцы выкарыстоўваюцца яны абедзве, можна дапусціць вымаўленне і Скарыйна.

Уладзімір КАЗБЯРУК.

Як усё ж звалі беларускага першадрукара?

ныя кнігі, шматлікія артыкулы. Усюды там Скарына называецца Франціскам. Так яго імя гучала і ў час Скарынаўскіх чытанняў, якія праводзіліся ў Акадэміі навук БССР у кастрычніку 1986 г.

Гэтае імя — як быццам канчаткова і беспаваротна — выцесніла ўсе іншыя варыянты. А калісьці ж звалі Скарыну па-рознаму: і Францішкам, і Франціскам, і Георгіем, і нават Юрыем, абаліраючыся падчас не на рэальныя факты, а на выпадковыя, недастаткова правяраныя звесткі ці на нейкія меркаванні або пажаданні.

Францішкам называлі Скарыну польскія аўтары: Шыман Старавольскі, які ў XVII ст. пісаў, што бачыў у Маскве і там-сям на Русі шмат кніг Скарыны ў перакладзе на славянскую мову, Самуэль-Багуміл Ліндэ, аўтар слаўтага слоўніка польскай мовы, Міхал Вішнеўскі, прафесар Ягелонскага ўніверсітэта ў Кракаве [ён прысвяціў Скарыне спецыяльны раздзел у VIII томе «Гісторыі польскай літаратуры», выдадзенай у 1851 г.], Аляксандр Ельскі ў артыкуле «Беларуская літаратура і бібліяграфія» [змяшчаны ў VII т. польскай энцыклапедыі] і іншыя. У рускіх крыніцах імя Скарыны або не ўпамінаецца, або ён называецца Франціскам [гл. Владимир П. В. Доктор Франціск Скорина, яго пераходы, печатныя выданні і язык. — СПб., 1888]. У адпаведнасці з нормамі рускай арфаграфіі вучоныя вымаўлялі ўскосныя склоны скарыйнінскага імені «Франціска», «Франціскам» як «Франціска», «Франціскам», забываючы або не ведаючы [ці проста не жадаючы прымаць пад увагу], што ў беларускай мове, у адрозненне ад рускай, «ц» перад «і» [тады яно пісалася як «и»] змякчаецца. Імя «Францішек», «Франціска», «Франціскам» [тыя формы, якія сустракаюцца ў самага Скарыны] сваім паходжаннем звязана з польскай мовай, а там «ц» перад «і» таксама змякчаецца.

У XIX ст. былі апублікава-

паючы ў Кракаўскі ўніверсітэт, вымушаны быў памяняць яго на каталіцкае. І на суперак таму, як называў сябе ва ўсіх выданнях сам Скарына, як называлі яго ў шматлікіх дакументах, першадрукара перахрысцілі ў Георгія. У паслякастрычніцкі перыяд гэтае імя ўжывалася амаль выключна да II паловы 60-х гадоў, пакуль не была канчаткова даказана яго беспадстаўнасць. На рубжы 60—70-х гадоў з'явіліся нешматлікія спробы лічыць Скарыну Францішкам, але тады ўжо было канчаткова вырашана, што яго сапраўднае імя — Франціск. Так было запісана ў 1967 г. у пастанове бюро АДДзялення грамадскіх навук АН БССР.

Аднак пастановамі нават і вельмі высокіх інстанцый не гэта адвергнуць ці адмяніць гістарычныя факты. А форма Франціск не ўлічвае ні таго, як сам Скарына называў сябе, ні законамернасцей беларускай мовы, ні паходжання імені. Канчаткова вырашыць гэтае пытанне можна толькі з улікам публікацый першадрукара. У прамовах і пасляслоўях да паасобных кніг Бібліі імя Скарыны захавалася ў назоўным, родным і творным склонах.

НАЗОЎНЫ СКЛОН: «Я, ФРАНЦЫШЕК, Скоринин сын...» Так надрукавана ў прамовах да пражскага [1517 г.] і віленскага [1525 г.] выданняў «Псалтыра», да кніг «Іова» і «Прытчы прамудрага Саламона, царя Израілева» [гл. Скарына Ф. Прамовы і пасляслоўі — Мн., 1969, стар. 11, 15, 20, 154]. Адзін раз ужываецца форма: «Я, Франціска Скорина...» [Прамовы і пасляслоўі, с. 41]. Тут, магчыма, вызначыўся ўплыў італьянскай мовы, у якой ёсць імя Франчэско. Але гэтая форма не прырачыць і нормам беларускай гутарковай мовы, у якой і сёння можна сустраць імя Адамко, Ігнатко, Янко, Яначко, Янка.

У НАЗОЎНЫМ СКЛОНЕ ІНШЫЯ ФОРМЫ У САМОГА ПЕРШАДРУКАРА НЕ СУСТРАКАЮЦА. Праўда, у розных лацінскіх дакументах той пары ён называецца Franciscus.

У РОДНЫМ СКЛОНЕ ўско-

назоўны склон імені Францішек адпавядае і сённяшняму, і толькі замест «е» мы пішам «а», што абумоўлена такой законамернасцю беларускай мовы, як аканне. Ды яшчэ замест тагачаснага «и» мы пішам сёння «і».

У сувязі з тым, што ў сучасны перыяд Скарыну называюць усюды Франціскам, узнікае цэлы шэраг пытанняў:

1. З якіх пор пры вызначэнні асноўнай, зыходнай, «ізначальнай» формы слова назоўны склон не ўлічваецца, адкідаецца, а бяруцца за аснову ўскосныя? У нашым канкрэтным выпадку чаму на аснове ўскосных склонаў прыдумваецца назоўны і абыходзіцца тая форма, якая ёсць у самага Скарыны?

2. Чаму пры гэтым парушаецца такая законамернасць і тагачасная беларускай мовы [засведчаная ў самага Скарыны] ды і сучаснай таксама, як наяўнасць беглых галосных: Францішек — Франціска, Францішак — Францішка?

3. Чаму ў слове «Франціск» скарыйнінскае «и» ператварылася раптам у «ы»? Можна «ы» ў той час не сустракалася, асабліва пасля «ц»? У «Слоўніку мовы Скарыны» [т. 2, стар. 339] мы знаходзім: «ціль» — мэта [нямецкае Ziel] і «цыкло» — сукенка. Паколькі ў гэтым канкрэтным выпадку імя Францішак так ці інакш звязана сваім паходжаннем з польскай мовай, то і вымаўленне яго павінна быць бліжэй да польскага: Францішак, а не Францішак.

4. Ці лагічна дапусціць, што ў самага Скарыны толькі ўскосныя склоны ўтвараюцца ад лацінскай мовы, а назоўны захоўваў свой першаходны выгляд?

Калі б дапусціць, што пасля «ц» можна было б пісаць «і» або «ы» ды яшчэ абыходзіцца з беглым галосным «а» [«е»] так, як нам захацацца, то ў нас магло б атрымацца восем (!) варыянтаў імені Скарыны: Францішак — Францішак, Францісак — Францісак, Франціск — Франціск, Францішк — Францішк.

з 16 па 22 лютага 1987 года
16 лютага, 20.10

II УСЕСАЮЗНЫ ФЕСТЫВАЛЬ
НАРОДНАЙ ТВОРЧАСЦІ,
ПРЫСВЕЧАНЫ 70-ГОДДЗЮ
ВЯЛІКАГА КАСТРЫЧНИКА

«А гармонію грае, грае...» Гледачы пазнаёміцца з сямейным ансамблем Бацяноўскіх з Лагойшчыны.

17 лютага, 20.15

«МУЗЫКА МАЕЙ РЭСПУБЛІКІ»

У чарговай перадачы прагучыць новая, Чацвёртая сімфонія Д. Смольскага ў выкананні сімфанічнага аркестра Беларускага тэлебачання і радыё. Саліст — лаўрэат Міжнароднага конкурсу А. Крамару. Дырыжор — В. Сарона.

20 лютага, 19.50

«РАДЗІМІЧЫ»
ЛІТАРАТУРНА-МАСТАЦКІ
ЧАСОПІС

Выпуск прысвячаецца паэту-франтавіну Міколу Сурначову. Прагучаць вершы паэта, успаміны сяброў Сурначова М. Аўрамчыка, П. Пранузы, Д. Кавалёва.

21 лютага, 12.30

«У ЖЫВАПІСЕ. ГРАФІЦЫ,
СКУЛЬПТУРЫ»

Пра і-ю рэспубліканскую выстаўку акаварэлі і малюнка ў карціннай галерэі Полацкага гісторыка-археалагічнага запаведніка.

21 лютага, 13.05

«СЛОВА — ПАЭЗІЯ»

Урыўкі з паэмы А. С. Пушкіна «Яўгеній Анегін» у перакладзе А. Кулішова.

21 лютага, 13.20

Спявае салістка Дзяржаўнага акадэмічнага Вялікага тэатра оперы і балета БССР Н. Губінал.

У праграме — ары з опер італьянскіх кампазітараў.

21 лютага, 13.50

«ПРЭМ'ЕРА КНІГІ»

Р. Барадулін. «Маўчанне перуна» Прадстаўленне новай кнігі адубодзеца ў доме культуры «Мінскпрамбуд». Прымаюць удзел аўтар і анцёры мінскіх тэатраў.

21 лютага, 15.05

ТЭЛЕВІЗІЙНЫ КЛУБ
САМАДЗЕЙНАЙ МАСТАЦКАЙ
ТВОРЧАСЦІ

Г. Марчук. «Люцінкі-кветачкі». Спектакль народнага тэатра Мазырскага гарадскога Дома культуры.

Гэты спектакль атрымаў галоўны прыз на фестывалі народных тэатраў Прыбалтыкі і Беларусі «Рамна дружба-86». Уступнае слова рэжысёра М. Коласа.

21 лютага, 18.40

«ГАРАЧАЯ КРЫНІЦА». СТАРОНКІ
ЖЫЦЦЯ І ТВОРЧАСЦІ ПАЭТА
А. ЗВОНАКА

Паэт раскажа пра свой творчы лёс, паэзію, якой ён працягвае служыць, пра тое, што зроблена і што ён збіраецца здзейсніць. Прымаюць удзел С. Грахоўскі, артысты беларускіх тэатраў.

22 лютага, 15.15

«ПРЭМ'ЕРА ПЕСНІ»

Тэлерадыётэлеграфічная праграма. Л. Захлеўны, М. Ясень. «Яднайчэся, людзі».

22 лютага, 17.45

ДА ДНЯ САВЕЦКАЙ АРМІІ І
ВАЕННА-МАРСКОГА ФЛОТУ

Сустрэча воінаў ЧВВА, ветэранаў Савецкай Арміі і Вялікай Айчыннай вайны з заслужаным дзеячам мастацтваў БССР кампазітарам Л. Захлеўным.

22 лютага, 19.50

Канцэрт Дзяржаўнага арэнбургскага рускага народнага хору. Вы ўбачыце каляна-харэаграфічную кампазіцыю, пастаўленую на аснове песеннага і танцавальнага фальклору, запісанага ў раёнах Арэнбургскай вобласці.

У «КНІГАРНІ ПІСЬМЕННІКА»

ДЗЕНЬ ПАЭЗІІ-86. Мн., «Мастацкая літаратура», 1986. — 1 р. 60 к.
Я. КОЛАС. Новая зямля. Сымон-музыка. Пазмы. Мн., «Мастацкая літаратура», 1986. — 2 р. 70 к.
У. КАРОТКІ. Творчы шлях Мяленці Сматрыцкага. На рускай мове. Мн., «Навука і тэхніка», 1987. — 1 р. 50 к.
Я. СУРНОУ. Што нам Генубат? Артыкулы. На рускай мове. М., «Советский писатель», 1986. — 1 р.

«Літаратура і искусство» — орган Міністэрства культуры і праваўлення Саюза пісатэляў БССР. Мінск. На беларускай мове.

«ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА»

Выходзіць раз на тыдзень, па пятніцах.

Ордэна Працоўнага Чырвонага Сцяга друкарні выдавецтва ЦК КП Беларусі.

Індэкс 63856 П 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
АТ 02055 М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12

АДРАС РЭДАКЦЫІ: 220600, ГСП, Мінск, вул. Захарова, 19.

ТЭЛЕФОНЫ: прыёмнай рэдакцыі — 33-24-61, намесніка галоўнага рэдактара — 33-25-25, адзнака сакратара — 33-19-85, аддзела крытыкі і бібліяграфіі — 33-22-04, аддзела публіцыстыкі і нарыса — 33-19-65, аддзела прозы і паэзіі — 33-22-04, аддзела культуры і выяўленчага мастацтва — 33-24-62, аддзела тэатра, кіно і тэлебачання — 33-21-53, аддзела музыкі — 33-21-53, аддзела пісьмаў — 33-24-62, аддзела інфармацыі — 33-24-62, аддзела мастацкага афармлення і фоталіюстрацый — 33-44-04, 33-24-62, карэктарскі — 32-20-64, бухгалтэрыі — 23-73-37.

Матэрыялы прымаюцца надрукавання на машыніцы (праз два інтэрвалы). Рукпісаў рэдакцыя не вяртае.

Галоўны рэдактар Анатоль ВЯРЦІНСКІ.

Рэдакцыйная калегія:

Заір АЗГУР, Алякс АСПЕНКА, Анатоль БУТЭВІЧ, Уладзімір ГІЛЕП, Мікола ГІЛЬ [нам. галоўнага рэдактара], Уладзімір ГНІЛАМЕДАУ, Лілія ДАВІДОВІЧ, Міхась ДРЫНЕУСКІ, Алякс ЖУК, Галіна КАРЖАНЕУСКАЯ, Ігар ЛУЧАНОК, Уладзімір НЯКЛЯЕУ, Нічытар ПАШКЕВІЧ, Барыс САЧАНКА, Юрась СВІРКА, Уладзімір СТАЛЬМАШОНАК, Рычард СМОЛЬСКІ, Віктар ТУРАУ.

Адказны сакратар Пятро СУШКО.